

A magyar gazdaság felzárkózásának néhány kulcskérdése

Készítette:

Palócz Éva
Matheika Zoltán
Gebei Tamás
Vakhal Péter

Budapest, 2019. október 31.

Készült: a Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetsége megbízásából

No. 19/1583

KOPINT-TÁRKI
Konjunktúrakutatási Intézet Zrt.
1112 Budapest, Budaörsi út. 45.
1518 Budapest, Pf. 71.
Telefon: 309-2695
Fax: 309-2647
E-mail: info@kopint-tarki.hu
www.kopint-tarki.hu

Tartalom

A magyar gazdaság felzárkózásának néhány kulcskérdése	1
Összefoglaló és következtetések	1
Bevezetés	12
1. A magyar gazdaság termelékenysége európai összehasonlításban: makrogazdasági és ágazati megközelítésben.....	15
1.1. Európai termelékenységi szintek és dinamikák	15
1.2. A termelékenység változásának összetevői	20
1.3. Az egységnyi hozzáadott értékre jutó bérköltség	21
1.4. Az ár-versenyképesség alakulásának felbontása komponensekre	23
1.5. Ágazati termelékenységi dinamikák	25
1.6. Ágazati egységbérköltség.....	29
2. Munkatermelékenység és bérköltség mikrogazdasági megközelítésben	31
2.1. Vállalati méret szerint	31
2.2. Külföldi-belföldi tulajdon szerint.....	32
2.3. Vállalati méret és tulajdon szerint Magyarországon	33
3. A bérek adóztatása és költségvetési kapcsolata.....	36
3.1. Az adóbevételek a GDP arányában	36
3.2. A béreket terhelő adóék.....	37
3.3. Implicit adóráták	40
3.4. A munkát terhelő adók költségvetési összefüggései	42
4. Az innováció és beruházás Magyarországon nemzetközi kitekintésben.....	44
4.1. Magyarország pozíciója az Európai Innovációs Rangsorban	44
4.2. A magyar vállalatok pozíciója az Európai Innovációs Rangsorban.....	48
4.3. Beruházások a magyar gazdaságban	50
5. Oktatás, szakképzés	55
5.1. A PISA eredmények és implikációi	55
5.2. Az oktatásra költött összegek a GDP-ben: szintenként.....	57
6. Intézményi környezet	60
6.1. Magyarország helyezése a kormányzati mutatókban.....	60
6.2. Versenyképességi indikátorok az intézményi környezeten túl	62
Felhasznált irodalom.....	66

Összefoglaló és következtetések

Túlzás nélkül állítható, hogy a magyar gazdaság fejlődése az elmúlt 2-3 évben új szakaszba lépett. Míg a korábbi évtizedeket az alacsony termelékenységgel párosuló alacsony bérek és meglehetősen munkaerő-bőség jellemezte, addig néhány éve munkaerő-hiány lépett fel, amely gyors béremelkedést kényszerített ki. Alapjában véve – különösen közép-hosszú távon – üdvözölni lehet ezt a paradigma-váltást, hiszen a gazdaságpolitikának nem lehet célja, hogy hosszú távon egy alacsony termelékenyséű és alacsony bérszínvonalú gazdaságot konzerváljon. Ugyanakkor ennek az új paradigmának veszélyei is vannak, mivel a folyamat a versenyképesség zuhanásával járhat, amennyiben a termelékenység emelkedése nem tart lépést a béremelkedések ütemével.

Mivel ma még a folyamat elején vagyunk, nehéz megítélni, hogy a magyar vállalati szektor hogyan fog reagálni a magasabb bérek által kiváltott termelékenység-javítási kényszerre. Nyilván nagyon sokféleképpen, mivel a vállalati szektor heterogén, ezért megalapozottan lehet feltételezni, hogy a magyar gazdaságban a következő években jelentős szerkezeti átrendeződések fognak végbemenni. A kérdés az, hogy mely vállalatok lesznek túlsúlyban: az alkalmazkodni képes, vagy a kihulló vállalatok, és ezeknek a mozgásoknak az eredőjeként egy erősebb, magasabb termelékenyséű vagy egy versenyképességét veszített gazdaság képe rajzolódik-e ki. A kimenet jelentős mértékben attól is függ, hogy a gazdaságpolitika ezt a helyzetet felismerve, milyen feltételeket teremt a sikeres vállalati alkalmazkodás számára.

Összefoglaló

Az elemzés középpontjában a **munkaerő**, pontosabban a munkaerő-hiány és annak összetevői állnak, a tanulmány erre fűzi fel a program elemeit. A munkaerő-hiány ugyanis a magyar gazdasági problémáknak csak a **felszíni** megnyilvánulása, amely mögött számos olyan tényező áll, amely a neuralgikus pontok szinte mindegyikét magában foglalja. Ez a tanulmány ezeket a pontokat veszi górcső alá.

1. Az **első** fejezet a magyar gazdaság **termelékenységi** lemaradását nemzetközi összehasonlításban, tényezőként és ágazatonként vizsgálja.

- 2018-ban egy magyar foglalkoztatott által egy munkaóra alatt előállított hozzáadott érték az EU-28 átlagának a 62%-át tette ki. A lengyel és a román adat majdnem azonos ezzel, a cseh és a szlovák gazdaság termelékenysége azonban ennél jócskán magasabb, az EU-28 átlagának 78, illetve 76% volt 2018-ban. Egy magyar foglalkoztatott tehát a cseh és a román munkavállalóknál 14-16 százalékponttal kevesebb hozzáadott értéket teremt elő, átlagosan.

A cseh és a szlovák munkatermelékenység már 2000-ben is magasabb volt, mint a magyar, az elmúlt 18 évben pedig előnyük tovább növekedett. Sőt, a magyar *relatív* (az EU-átlagához viszonyított) termelékenység 2010-18 között még csökkent is, ami elsősorban a foglalkoztatottak számának erőteljes növekedésével magyarázható. Összességében makroszinten a magyar munka-termelékenység 2010-18 között 12%-kal nőtt, ami a legalacsonyabb ütem a V4-országokkal és Romániával összehasonlítva.

- Amennyiben az alacsony termelékenységemelkedést **komponensekre** bontjuk, megállapítható, hogy a magyar termelékenység jócskán átlagon aluli emelkedésében elsősorban a *ledolgozott munkaórák* számának a jelentős növekedése játszott kiemelkedő szerepet. A ledolgozott munkaórák Magyarországon mintegy 16%-kal haladták meg a 2010. évi szintet, eközben a bruttó hozzáadott érték csak 30%-kal. Ebből a két tényezőtől adódik a mindössze 12%-os termelékenység javulás 2010-18 között. Tehát a magyar gazdaság a V4 (+RO) átlagot lényegesen meghaladó munkaóra-növekedés mellett a V4 (+RO) átlagot alulmúló bruttó hozzáadott érték növekedést produkált. Ez összefüggésben van azzal, hogy a magyar gazdaságpolitika elsősorban a foglalkoztatás növelésére és kevésbé a hatékonyság javítására fókuszált az elmúlt években. A foglalkoztatás bővítése természetesen fontos szociális szempont, ha azonban nem jár együtt a termelés megfelelő bővülésével, akkor az hatékonyság-veszteséghez vezet.
- A termelékenységi adatoknak a **béreköltséggel** való összevetése révén eljutunk az egységnyi hozzáadott értékre jutó béreköltséghez, ami az ár-versenyképesség kiemelt eleme. Ez azt mutatja, hogy egységnyi hozzáadott értéket mekkora béreköltséggel állít elő a gazdaság, az utóbbi a foglalkoztatás és a bérek alakulásától függ. Értelemszerűen minél alacsonyabb az egységbéreköltség az uniós átlaghoz viszonyítva, annál „jobb” az adott ország relatív ár-versenyképessége. Ez azonban kétélű dolog – nem véletlen, hogy a legfejlettebb országokban az átlagosnál magasabb az egységbéreköltség, hiszen azt jelzi, hogy ezen gazdaságok versenyképessége nagyobb arányban támaszkodik egyedi minőségre és felépített brandekre. Ezért egy felzárkózó ország esetében a trendszerű mérsékelt emelkedés adott esetben lehet a gazdaság növekvő érettségének, és nem feltétlenül a gyengülő versenyképességnek a jele.

Ami a magyar gazdaság egység-béreköltségének alakulását illeti, az elmúlt években ez a mutató viszonylag „kedvezően” alakult. Mivel az elmúlt években nem csak Magyarországon, hanem a régió más országaiban is erőteljesen emelkedett a bérszínvonal, a magyar egységbéreköltség emelkedése jóval elmaradt a régiós versenytársainktól.

Csehországban és Szlovákiában magasabb termelékenység párosul magasabb egy munkaóra jutó béreköltséggel, Magyarországon és Lengyelországban pedig alacsonyabb – az uniós átlag kétharmadát el nem érő – termelékenységhez párosul szintén alacsonyabb béreköltség. Magyarán: a 2010-18 közötti időszakban a régióhoz (és még inkább az EU28-hoz) képest alacsonyabb termelékenységnövekedés még alacsonyabb béremelkedés társult, ami az egységbéreköltség szintjét lejjebb nyomta.

2. A **második** fejezet a különböző vállalati kategóriák termelékenységi szintjének az alakulását tekinti át.

A nemzetközi szakirodalom és az empirikus elemzések is bőséges bizonyítékot szolgáltatnak arról, hogy a kisvállalatok átlagosan alacsonyabb termelékenységgel rendelkeznek, mint a nagyobb méretű vállalatok. A nagyobb vállalatok ugyanis a termelés méretgazdaságossági előnyeinek (economies of scale) a kihasználása, a

nagyobb tőkeerő miatti jobb technológiai felszereltség, az erősebb innovációs képesség, a vállalati szervezethez, piaci erő következtében jellemzően olyan előnyökkel rendelkeznek, amelyekkel a kisebb méretű vállalatok nem. Ez csupán egy átlagos mutató, amely természetesen nem érvényes minden vállalatra. Minden vállalati kategóriában megtalálhatóak a kategória átlagánál magasabb és alacsonyabb termelékenységű cégek, nem állítható tehát, hogy a vállalati méret növekedésével *arányosan* emelkedik a termelékenység (elég, ha csak a magas termelékenységű, csak néhány alkalmazottat foglalkoztató, de nagy hozzáadott értékű startup-okra gondolunk). Tendenciáját tekintve azonban a nagyobb vállalatok magasabb termelékenységet mutatnak fel, mint a kisebbek. Azaz, az egyes országok között csak a méret szerinti termelékenységi különbségek *mértéke* tér el. Igaz, ez döntő abból a szempontból, hogy a gazdaságok mindegyikében a kisvállalatok által foglalkoztatottak létszáma a teljes foglalkoztatás jelentős részét teszi ki. Ha tehát a mikro- és kisvállalatok termelékenysége különösen alacsony, akkor az az egész gazdaság átlag-termelékenységét jelentős mértékben lehúzza.

- Az adatok azt mutatják, hogy a fejlettebb országokban a vállalati *méret szerinti* termelékenységi különbségek jellemzően kisebbek, mint a felzárkózó országokban, azaz a vállalati teljesítmények kiegyenlítettebbek a kis- és nagyvállalatok között, ami elsősorban a kisvállalatok viszonylag magas termelékenységével indokolható.

A V4-országok közül leginkább Csehország vállalati mintázata hasonlít a fejlett országokéhoz, míg a legnagyobbak a különbségek a lengyel gazdaság esetében, ahol a mikro-vállalatok termelékenysége a vállalati átlag felét sem éri el, míg a 250 fő feletti vállalatoké a 153%-át. A magyar termelékenységi eloszlás a lengyel és a cseh között van: a mikrovállalatok a nemzetgazdasági vállalati átlag 58, a nagyvállalatok a 145%-át érik el. A különböző méret-kategóriájú vállalatok közötti termelékenységi eltérés tehát nem kirívó a magyar gazdaságban, nagyjából belesimul a régió átlagába.

- Más a helyzet a vállalati *tulajdon szerinti* termelékenységi különbségek terén. A (legalább 50%-ban) külföldi tulajdonú vállalatok termelékenységi különbsége ugyanis Bulgária után Magyarországon a legnagyobb, ez a jelentős termelékenységi előny pedig az elmúlt 10 évben nagyjából változatlan maradt.

Magyarországon a külföldi vállalatoknál foglalkoztatottak kétszer annyi hozzáadott értéket állítanak elő, mint a vállalati szektor átlaga. Ez az érték Szlovákia és Lengyelország esetében 1,6-1,7-szeres, Csehországban pedig 1,5-szörös, bár 2008-16 között itt is némi emelkedésnek lehettünk tanúi.

Az adatok azt bizonyítják, hogy a külföldi vállalatok termelékenységi előnye Magyarországon *valamennyi vállalati méretkategóriában* érvényesül, sőt, a mikro- és kisvállalatok terén még nagyobb is, mint a felsőbb méretkategóriákban. Ez az eredmény lényegében megmagyarázza azt a korábban bemutatott tény is, hogy Magyarországon a régióban nem kiugró a vállalati méret szerinti termelékenységi különbség.

2005 és 2015 között a termelékenységi különbségek a külföldi és a belföldi vállalatok között lényegében nem változtak. 2015-2017-ben azonban

érzékkelhető némi elmozdulás, mivel a belföldi vállalatok termelékenységi hátránya valamennyi méretkategóriában némileg csökkent.

Ma még nehéz eldönteni, hogy tartós elmozdulásról, vagy átmeneti jelenségről van-e szó. Erre a kérdésre a 2018. évi adatok fognak választ adni. 2018-ban a béremelkedés ugyanis nagyobb fordulatra kapcsol, ami nem kizárhatóan olyan nyomást helyezett elsősorban az alacsonyabb bérszintű belföldi tulajdonú cégekre, amely erősítette a termelékenység növelésére irányuló kényszert.

A számítások a magyar termelékenység és a bérköltség erős összhangjáról tanúskodnak a különböző méretkategóriájú és tulajdonú vállalatok esetében. A külföldi vállalatok magasabb bérköltsége magasabb bérszinttel jár együtt, az alacsonyabb termelékenységű belföldi cégeké pedig *arányosan* alacsonyabb bérköltséggel. Ezek az összefüggések meglehetősen stabilak az elmúlt 10 évben. Ami azonban mégis látható, az a már az előzőekben is kimutatott összefüggés, miszerint a bérek konvergenciája a belföldi és a külföldi vállalatok között erősebb, mint a termelékenységé. Ez az összefüggés azonban nagyon gyenge, és csak a 2018, és különösen a 2019. évi adatok fogják megmutatni, hogy az erősödő béerverseny milyen magatartásokat fog kiváltani a különböző vállalatcsoportokban. A külföldi tulajdonú vállalatoknak nyilván több pénzügyi forrásuk van a béerversenyben, a belföldieknek viszont – éppen az alacsony termelékenységi szint következtében – nagyobb terük van a munkaerő-kiváltó technológiai megújulással az egy foglalkoztatottra eső hozzáadott értéket növelni.

3. A béralkalmazkodás lehetősége a közeljövőben attól is függ, hogyan alakulnak a **béreket terhelő adóráták**.

- A magyarországi általános adóterhelés, azaz az adóbevételek GDP-arányos rátája hagyományosan magasabb a régiós versenytársakénál, annak ellenére, hogy 2018-ban – a legfrissebb Eurostat adatok szerint – a magyar adóterhelés 0,7 százalékponttal csökkent, ami pozitív fejlemény. Magyarországon a munkát terhelő adók GDP-arányos rátája is a magasabbak között voltak az EU-28-ban, és a legmagasabb a régióban.
- A GDP százalékában kifejezett adóráták azonban nem mondanak semmi arról, hogy az adórata nagyságát mennyiben befolyásolja az adókulcsok nagysága, vagy az adóalap szélessége. Ezért érdemesebb a munkát terhelő **adóéket** vizsgálni, amely azt mutatja meg, hogy a munkaadók által fizetett teljes bérköltség mekkora részét, hány százalékát vonja el az állam adók és szociális hozzájárulás formájában a munkaadóktól és a munkavállalóktól együttesen.

A magyar kormány azt a – szakirodalom által is alátámasztott – álláspontot képviseli, hogy az adórendszer hatékonyságát növeli, ha inkább a fogyasztást, mint a jövedelmeket sújtja nagyobb adóteher. Az utóbbinak ugyanis teljesítmény-visszatartó hatása lehet, miközben a fogyasztás adóztatásának nincsen ilyen hatása. Ennek a jegyében emelték fel az ÁFA-kulcsot 2011-ben a világon a legmagasabb szintre, 27%-ra. Ugyanakkor a jövedelmeket terhelő adók csökkenni kezdtek, de csak lassan, aminek következtében 2018-ban

Magyarországon a munkát terhelő adók az EU-ban még mindig a legmagasabbak között vannak. A magyar munkaadók és munkavállalók az EU-ban a hatodik legmagasabb adóékét fizették a foglalkoztatás után (a teljes bérköltség 45%-a). Hozzá kell tenni, hogy ez jelentős javulás a 10 évvel korábbi helyzethez képest, amikor a magyar adóék még a 2-3. legmagasabb volt az EU-ban. Csehországban (44%) csak árnyalatnyival alacsonyabb az adóék, és Szlovákiában (41,5%) sem sokkal alacsonyabb, Lengyelországban azonban lényegesen kisebb (mindössze 38%).

A magyarországi adóéket tehát 5-6 százalékponttal kellene csökkenteni ahhoz, hogy a lengyelországi szintre kerüljön.

- Hasonló képet mutat az **implicit adórátája**, amely azt méri, hogy az adóbefizetésnek mekkora az aránya a teljes *adóalaphoz* képest. Azaz: mekkora az adótartalma a fogyasztásnak és a jövedelmeknek. Ennyiben hasonló az adóék méréséhez, azzal a különbséggel, hogy az implicit adórátát csak makroszinten lehet vizsgálni, a teljes – nemzetgazdasági szintű – fogyasztás (munkaköltség) és a kapcsolódó adóbefizetések hányadosaként.

Nos, Magyarországon 100 forint bérköltségből átlagosan 39,5 megy az adóhivatalnak és 61,5 forintot kap meg a munkavállaló (minden kedvezményt figyelembe véve). Ezzel Magyarország a munka adóztatásában Csehországgal megosztott első helyen tartózkodik, az EU-28 átlagában és a régióban is 33-36% a munkaköltség átlagos adótartalma. A fentebb említett 5-6 százalékpontos adócsökkentéssel tehát még korántsem jutnánk valamiféle adóelőnyhöz más országokhoz képest, hanem csak azt a hátrányt dolgoznánk le, amelyet a magyar munkaadóknak és munkavállalóknak plusz adóteherként viselniük kell a versenytársakhoz képest.

- A munkát terhelő adók csökkentésének a fedezetét maguk a munkát terhelő többlet adóbefizetések teremtik meg a **költségvetésben**: a bérek gyors, az elmúlt 2-3 évben kétszámjegyű növekedése, a foglalkoztatás bővülése és a gazdaság kifehéredése. Jól jelzi az adóalap szélesedését, hogy miközben a munkaadók által fizetendő szociális hozzájárulási adó 2018. január 1-jén 2,5 százalékponttal csökkent (22%-ról 19,5%-ra), az ebből az adónemből befolyt összeg 2018-ban nem hogy nem csökkent, hanem jelentősen emelkedett is.

2018-ban az SzJA-ból és a szociális hozzájárulási adóból, valamint a munkavállalói járulékokból együttesen nominális értékben kb. 650 milliárd forinttal több folyt be, mint 2017-ben, ami reálértéken (a 2,8%-os azévi inflációt figyelembe véve) 470 milliárd forint többletbevételnek felel meg (ismételjük: a socho csökkentése ellenére). 2019-re csak becsléseket végezhetünk, de az első kilenc-havi adatok alapján az idei bevétel-növekedés az előző évhez képest nominálisan kb. 730-750 milliárd forintra tehető a munkát terhelő adókból, ami reálértékben (3,3%-os inflációs rátával számolva), 500-520 milliárd forint körüli többletbevétel lehet.

Ennek az összegnek a nagy része „talált pénz” a költségvetés számára, amely jórészt tőle függetlenül ment végbe, kivéve a kötelező minimálbér-emelés hatását, mert az is feljebb nyomta az átlagbéreket. Természetesen az a tény,

hogy az egyik adónemből lényegesen több folyik be, mint az előirányzat, vagy mint ami rendes üzletmenet indokolna, nem jelenti azt, hogy ezt a pénzt ugyanannak az adónemnek kell „visszaadni”, mint ahol keletkezett. A költségvetés kiadási oldalán számos olyan feszültségi pont van (ld. egészségügyi és oktatási kiadások), ahol a konszolidáció több állami kiadást indokolna.

Ugyanakkor, a béreket terhelő adók további csökkentése olyan kulcskérdés a nemzetgazdasági szintű növekedés és termelékenység-javulás szempontjából, amely az egész gazdaság növekedését meghatározza. A bérekre rakódó adók csökkentése emellett az elvándorlás mérséklődéséhez is hozzájárulhat. Ha az SzJA csökkentésére kerülne sor, akkor a nettó bérek emelkedése automatikusan bekövetkezne. Ha pedig a munkaadók által fizetendő szociális hozzájárulási adó csökkenne, akkor a jelenlegi munkaerő-hiány közepette nem lehet kétség afelől, hogy az abból származó előnyt a munkaadók továbbadnák a munkavállalóknak.

Az adók további csökkentésére azért is lenne szükség, mert a hazai tulajdonú vállalatok, különösen a kis- és középvállalatok bérszintje jelenleg jelentősen elmarad a nemzetgazdasági átlagtól, ezért a munkaerőhiány miatti erős bérversenynek több vállalat eshet áldozatul, mint az indokolt lenne. A természetes kirostálódást nem célszerű és nem is lehetséges megakadályozni; nyilván sok olyan magyar tulajdonú kkv van, amely nem képes fennmaradni az új típusú versenyben. De a nemzetgazdasági átlagokat nem csak úgy lehet emelni, hogy minden vállalat „egyenlően” emel bért, hanem úgy is, hogy az alacsony bérű, és megújulni nem képes cégek megszűnnek, ezáltal nem húzzák le többé a nemzetgazdasági átlagot. A jelenlegi munkaerő-piaci helyzetben ez a munkanélküliséget sem feltétlenül növeli. Ez a nemzetgazdasági termelékenységet is emelheti, mivel a munkaerő az alacsony termelékenységű cégektől a magasabb termelékenységű cégekhez áramlik.

Ugyanakkor a jelenlegi gyors béremelkedés lehetőséget, illetve egyben kényszert is nyújt arra, hogy a hazai vállalatok jelentős része nagyobb erőfeszítéseket tegyen a termelékenység növelésére, ami a magasabb bérek fizetését is lehetővé teszi. Ehhez hatékonyan járulna hozzá a munkát terhelő adók csökkentése, úgy, hogy eközben nem csökkenti a hazai kkv-k kényszerét a termelékenység növelésére, viszont ennek terhét némileg mérsékli.

A munkát terhelő adók további csökkentése nem csak a magyar munkaerő-piac jelenlegi adó-hátrányát csökkentené a régiós versenytársakkal szemben, hanem alapvető feltétele lenne annak, hogy az elmúlt években kialakuló bérversenyben a belföldi tulajdonú vállalatok béralkalmazkodását és a termelékenység növelésének sima átmenetét elősegítse.

4. A vállalatok termelékenységének a növeléséhez a vállalati **innovációkon** keresztül vezet az út.

- A European Innovation Scoreboard (EIS) szerint, amely az egyes országok innovációs környezetét értékeli, Magyarország az ún mérsékelt (moderate) innovátorok közé tartozik, ahová a régiós országok többsége is (az EU átlag 50-90%-os innovációs teljesítményével). Az új tagországok közül egyedül Észt-

országnak sikerült kitörnie ebből a kategóriából és feljebb lépnie az erős innovátorok közé (az EU-28 90-120%-a). Bulgária és Románia pedig a szerény innovátorok közé tartozik (az EU-28 átlag 50%-a alatt).

Az EIS felmérés eredményeiből az állapítható meg, hogy Magyarország helyezése a moderate innovátorok között nem kifejezetten rossz, de inkább a gyengébbek közé tartozik (az EU-28 64%-a), 2011-es helyezéséhez képest enyhén romlott. Kifejezetten jó a helyezése a gyorsan növekvő vállalatok foglalkoztatottsága és a közepes és hitech termékek exportja terén. Az utóbbiban nyilván elsősorban az export-orientált multinacionális vállalatok exportja játszik szerepet. Jó helyezést kapott Magyarország szélessávú internet elterjedtség terén is.

Az összességében alacsony magyar innovációs indikátor elsősorban a humán erőforrások terén tapasztalt hiányosságokkal, a kkv-k alacsony termék- és folyamat innovációjával, a kkv-k alacsony innovációs együttműködési képességeivel, valamint a szabadalmak alacsony számával magyarázható.

- A vállalatok innovációs tevékenységéről a Community Innovation Survey (CIS) ad részletes képet, vállalatnagyság és innovációs fajták szerint. A 2016-os felmérés szerint a magyar vállalatok 29%-a végzett bármilyen innovációs tevékenységet, míg az EU-28 átlag 51%. Ezzel az újonnan csatlakozó országok utolsó harmadában foglal helyet, lényegében csak Bulgáriát és Romániát, és – meglepő módon – Lengyelországot (22%) előzi meg. Ez a lengyel eredmény összhangban van az EIS által mért viszonylag rossz indikátorokkal az innovációs környezet tekintetében. Csehországban 43-36, Szlovákiában pedig 30-33% az innováló cégek aránya.

A CIS feléréséből kirajzolódó kép szintén a kkv-k alacsony innovációs teljesítményét jelzi. 2012-2016 között Magyarországon valamennyi vállalat-nagyságban csökkent az innovatív cégek aránya. Ugyanakkor, fennmaradt az az összefüggés, hogy a vállalat nagysággal párhuzamosan az innovatív cégek aránya is nő: 2016-ban a kis vállalkozások 25%-a végzett bármilyen innovatív tevékenységet, a közép vállalkozások 39%-a míg a nagyvállalkozások 56%. Ezzel Magyarország nem lóg ki a régiós rangsorból: Csehországban valamennyi vállalati méretcsoportban magasabb, Szlovákiában nagyjából azonos, Lengyelországban pedig alacsonyabb az innováló cégek aránya, mint Magyarországon.

- Az elmúlt közel két évtized folyamán számottevően hullámzott egyrészt maga a magyar **beruházási ráta**, másrészt Magyarország uniós helyezése a beruházási ráta tekintetében. 2018-ban, az utolsó két évnek köszönhetően, a magyar beruházási ráta 26%-ra ugrott fel, ami – a cseh mellett – a legmagasabb ráta a régióban. A beruházások fellendülésében az állami szektor járt az élen, emellett a vállalati beruházások is számottevően emelkedtek.

5. Egy gazdaság átlagos termelékenysége döntő mértékben függ a (tényleges és potenciális) munkavállalók képzettségétől, az **oktatási rendszer** minőségétől.

Az előbbieken bemutatott innovációs teljesítményt is a megfelelően rugalmas, széleskörű ismeretekkel, tanulási képességgel rendelkező munkaerő rendelkezésre

állása határozza meg. A munkaerő (mennyiségi) és a tőke, valamint a technológia megléte mellett legalább ennyire fontos a munkaerő „minősége”, felkészültsége, az új technológiák alkalmazásának képessége.

Az oktatás a társadalmi mobilitásra gyakorolt hatásán keresztül is befolyással van a termelékenységre. A nagyobb mobilitás ugyanis elősegíti, hogy a munkaerőpiac szereplői megszerezzék a tehetségüknek megfelelő legmagasabb iskolai végzettséget. Ez növeli az elhelyezkedési lehetőségeiket, és hatékonyabb munkaerő-allokációt tesz lehetővé.

- Ezért is aggasztó, hogy a 15 éves diákok olvasási-szövegértési, matematikai és természettudományi felkészültségét (is) felmérő **PISA teszteken** (Programme for International Student Assessment) a magyar diákok teljesítménye generálisan, mindhárom területen romló tendenciát jelez. Csekély vigasz, hogy a szlovák eredmények hasonlóan hanyatlóak, és rosszabbak is, mint a magyarok. A cseh diákok a PISA tesztek mindhárom területén valamivel jobban teljesítettek, mint a magyarok, a néhány éve átfogó oktatási reformot megvalósító lengyelek eredményei pedig lényegesen jobbak, mint a régió egyéb országaié. Az észt diákok eredménye pedig toronymagasan emelkedik ki nem csak a régiós átlagból, amivel a ranglista 3. helyére került.

A romló eredmények okára rávilágít, hogy a magyar és a szlovák esetben különösen magas a mindhárom tárgyban legrosszabbul teljesítő (1 vagy 2 pontot elérő) diákok aránya. Ez az arány az OECD átlagában 2015-ben 13% volt, a magyar diákok körében viszont 18,5%, Szlovákiában még rosszabb: 20,1%. Csehországban ezzel ellentétben majdnem pontosan megegyezik az OECD-átlaggal (13,7%), a lengyel diákok körében viszont mindössze 8,3% (!).

Különösen aggasztó, hogy a magyar diákok 27,5%-a kapott 1 vagy 2-es jegyet az olvasási és szövegértési felmérésben, ami praktikusán azt jelenti, hogy a 15 éves diákok több mint egynegyede funkcionális analfabétaként hagyja el az iskolarendszert, amely az egyéb tanulási képességeit is alapjában véve behatárolja.

Másik megközelítésben, de ugyanerre mutat rá az iskolák *közötti* és az iskolákon *belüli* eltérések mutatója. Az eredmények iskolák *közötti* különbsége Magyarországon a hatodik legnagyobb mértékű a felmérésben résztvevő országok között, és nálunk a legkisebbek az iskolákon belüli különbségek. Ez az iskolák teljesítménye közötti különösen nagy eltérésre, s ezzel a nagyfokú esélyegyenlőtlenségre mutat rá.

A PISA eredmények a magyar gazdaság szétszakítottságának is a lenyomata és egyben arra mutat rá, hogy ha ezt a leszakadó réteget kiemelt oktatási programokkal sikerülni legalább az átlagteljesítményre felhozni, az a magyar PISA átlaghelyezést is felemelné, legalább a régiós átlagra.

A leszakadó diákok magas aránya a vállalatok szakember-ellátását is korlátozza, mind mennyiségben, mind minőségben. A vállalatvezetői vélemények azt tükrözik, hogy a szakképző intézményekbe kerülő diákok alapvető kompetencia-hiányokkal küzdenek, ezért vagy be sem fejezik az

iskolát, vagy pedig, ha mégis elvégzik, akkor sem rendelkeznek a szükséges szaktudással. Mindez az alapfokú oktatás kiemelt fontosságára mutat rá.

- Az oktatásra költött **állami kiadások** a GDP százalékában mérve Magyarországon nem tekinthetők alacsonynak sem régiós, sem EU-s összehasonlításban. Bár 2005-17 között a magyar költségvetésből az oktatásra költött összegek aránya 6%-ról 5,1%-ra csökkent, ezzel – Lengyelországgal együtt – még mindig az első helyen állunk régiós összehasonlításban.

Ugyanakkor kifejezetten kedvezőtlen a képzés valamennyi felsőbb szintjének hatékonyságát meghatározó *óvodai és alapfokú* oktatási kiadások részarányának meredek csökkenése. Míg 2005-ben az állam kiadásainak 2,4%-a irányult ebbe az ágazatba, addig 2013-ban ez az arány 1% alá esett vissza. Azóta tapasztalható némi konszolidáció, a kiadási szint visszaemelkedett 1,4%-ra. Ez azonban még mindig jócskán elmarad a PISA teszteken jól szereplő lengyel és különösen az észti kiadások arányától. Hasonló a helyzet a felsőfokú oktatásra fordított kiadások terén: a lengyel és az észti kiadások jócskán meghaladják a magyarét.

- Ami pedig az oktatási rendszer hatékonyságát illeti, az elmúlt 9 évben a középfokú iskolarendszer gyakori átalakítása nem kedvezett a szakképzés hatékonyságának és az oktatás kiszámíthatóságának (szakiskolák, majd szakgimnáziumok, legújabban technikum, a szakképző központok egyházi fenntartásba adása, stb).
- A legújabb törvényjavaslat szerint a 2020/2021-es tanévtől átalakul a **szakképzés intézményi** szerkezete. A változtatások, amelyekkel az oktatás irányítás feltalálta a rendszerváltás előtt jól működő technikumai és szakiskolai rendszert, a vállalatok véleménye szerint jó irányba vihetik a szakképzést és egybeesik a javaslataikkal is. Amennyiben sikerül helyreállítani a technikumokból a felsőoktatási intézményekbe való továbbjutást, azzal ezeknek az intézményeknek a vonzereje is visszaállhat. Ezt a célt szolgálja az ösztöndíjrendszer: a szakképzésben résztvevő fiatalok általános szakképzési ösztöndíjban fognak részesülni, részben teljesítményük alapján.

Továbbra is szűk keresztmetszetnek tűnik a megfelelő színvonalú vállalati képzési helyek elégtelen száma. Az új szabályozás is a duális szakképzés alapelveire épül, a szakiskolák diákjai a második évtől a vállalatoknál szereznek gyakorlati ismereteket. A korábbi években a rendszer kiterjesztésének legfőbb akadálya az volt, hogy nem állt rendelkezésre elegendő vállalati képzési hely, ahol a diákoknak lehetőségük lenne a legmodernebb technika és termelési eljárások megismerésére és elsajátítására.

- A képzett munkaerő kínálatának bővítése útjában az **iskolai lemorzsolódás**, a korai (végzettség nélküli) iskolaelhagyás is áll. Magyarországon – az EU-ban mért tendenciákkal ellentétben – 2010-18 között még nőtt is a lemorzsolódás százalékos aránya. A magyar adatnál a régióban csak Románia produkál rosszabb arányokat, az egész EU-ban pedig csupán Spanyolország még rosszabbakat. A lengyel, a cseh és a szlovák iskolai lemorzsolódási arány lényegesen alacsonyabb, mint a magyar. Ugyan az elmúlt években a szlovák ráta is számottevően,

a cseh pedig enyhén romlott, mindkét országban jócskán 10% alatt maradt a korai, végzettség nélküli iskolaelhagyók aránya, miközben Magyarországon 12% fölé emelkedett.

Márpedig ezek a fiatal emberek jó eséllyel később sem fognak semmiféle végzettséget szerezni, ami a munkaerő-piaci alkalmazásukat jelentősen korlátozza. Illetve, ha nem korlátozza, mivel a jelenlegi konjunktúrában a munkaerő-piac a végzettség nélkülieket is felszívja, akkor a termelékenység növelését akadályozza, mivel a szakképzetlen munkaerő nem alkalmas a hatékonyabb és magasabb hozzáadott-értéket termelő technológiák és műszaki megoldások alkalmazására.

Amennyiben az oktatás-irányítás célja a munkaerő-piac felkészült szakemberekkel való ellátása (és nyilván ez a cél), akkor ehhez az alapfokú oktatásban nagyobb hangsúlyt kellene helyezni a tanárok célirányos, probléma-orientált működésének szabadságára, a problémás diákokkal való kiemelt foglalkozásra, a hátrányos helyzetű diákok felzárkóztatásának elősegítésére. Ehhez pedig az alapfokú oktatásra fordított kiadások terén szükséges lenne visszatérni a válság előtti 2% feletti GDP-arányos szintre.

Az alapfokú oktatás konszolidálása kulcskérdés a hazai munkaerő képzettségének és tanulási képességének a megalapozásához, amelynek a problémáira a PISA tesztek és a vállalatvezetők empirikus tapasztalatai egyaránt rámutatnak. Ehhez pótlólagos költségvetési forrás és a szakemberek által kidolgozott felzárkóztatási programok szükségesek.

6. A gazdaság zavartalan fejlődéséhez bizonyos **intézményi feltételekre** is szükség van. Márpedig Magyarország nem áll jól a Világbank által gyűjtött és közölt ún. kormányzási mutatók (World Governance Indicators) terén.

- Különösen rossz és romló Magyarország **korrupciós** mutatója. Magyarország 2000-ben még a legkevésbé korrump ország volt a V4 között a válaszadók véleménye szerint – igaz, még így is csak a 18. legjobb volt az EU-n belül – míg Csehországnak a siralmas 24. helyezés jutott, amelyet a térségben is csak Románia tudott alulmúlni. Ezt követően azonban Magyarországon kedvezőtlen, Csehországban pedig kedvező irányú változás ment végbe: 2018-ra már Magyarországot ítélték a második legkorruptabb államnak a régióban, míg Csehország előrelépett a 19. helyre, Lengyelország pedig a 15. helyezéssel épp csak hogy nem került át az EU kevésbé korrump államai közé.
- A **kormányzás hatékonyságát** illetően (amely magában foglalja a közszolgáltatások minőségét, az állami tisztviselők tevékenységét, illetve e tisztviselők politikai függetlenségét, a szakpolitikák megtervezésének és végrehajtásának minőségét, stb.) a trendek valamivel kevésbé egyértelműek: igazán jelentős változásra csak Magyarország esetében került sor, elsősorban a 2010-ig tartó első évtizedben. 2000-ben e területen is Magyarországot ítélték a legjobbnak a régióban, az uniós rangsorban betöltött 16. helyezéssel. 2010-re azonban Magyarország a 22. helyen találta magát, majd 2018-ra még egy hellyel visszaesett a 23. helyre – ekkor már csak Románia volt Magyarország mögött a térség országai közül.

- A **jogalkotási-szabályozási környezet** tekintetében hasonló a helyzet: 2000-ben Magyarország a 15. helyezéssel a térség éltanulója volt, vagyis a válaszadók szerint leginkább itt álltak rendelkezésre ésszerű, a magánszektor egészséges fejlődését segítő politikák és szabályozások. Ám – mindenekelőtt a 2010 és 2018 között végbemenő erős romlás miatt – 2018-ban már a negyedik leggyengébb teljesítményt nyújtotta az EU-n belül, vagyis nem is előzte meg sokkal az örök sereghajtót, Romániát. Eközben Csehország megtáltosodott, és 2018-ra a 12. legjobb teljesítményt nyújtotta a válaszadók szerint az uniós mezőnyben, vagyis bekerült az EU-tagállamok jogalkotás szempontjából „jobbik” felébe.
- A **jogállamiság**-indikátor azt összegzi, hogy mennyire biztosított a szabályok betartatása, a szereplők mennyire hajlamosak tiszteletben tartani a szabályokat, mennyire bíznak abban, hogy a rendőrség vagy a bíróságok működése e szabályok érvényesülését szolgálja. Magyarország e téren is vezető pozíciót élvezett 2000-ban, majd pedig – már az első évtized folyamán – eggyel hátrébb csúszott a régiós mezőnyben, illetve négy hellyel hátracsúszott az uniós rangsorban. Csehország itt is látványosan javított relatív pozícióján.

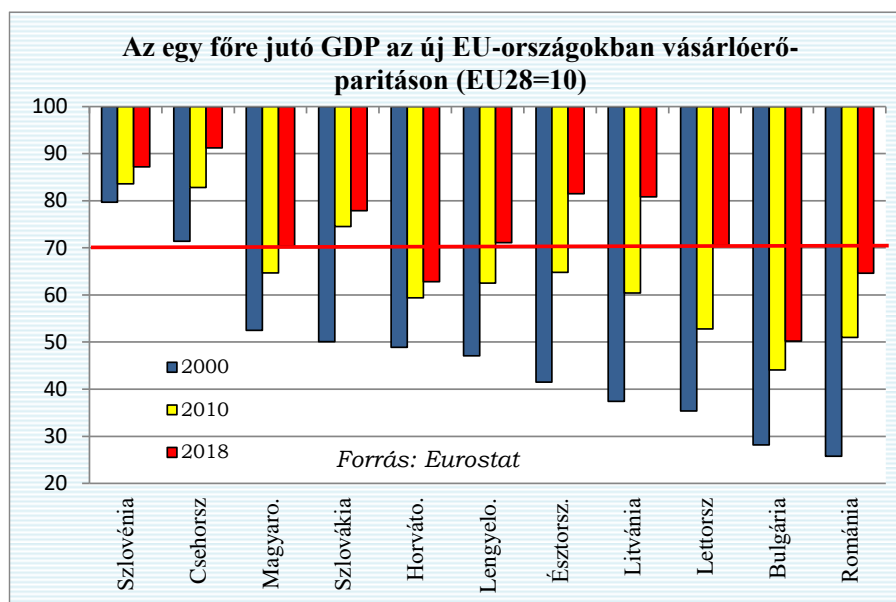
Az elmúlt két évtized folyamán tehát mind a négy mutató esetében markáns romlás ment végbe Magyarország állami intézményi rendszerének megítélésében. Ebből két esetben (korrupció, jogszabályok minősége) a romlás nagyobb részben 2010 óta következett be.

Ezeknek a romló intézményi mutatóknak a gazdaság teljesítőképességére gyakorolt hatása nehezen mérhető. A legutóbbi években a vállalati szektorra esetlegesen gyakorolt demoralizáló hatást jelentősen mérsékelhette egyrészt a viszonylag széles körben elérhető uniós pénzek bősége, másrészt az alacsony hitelköltséggel párosuló hitelbőség. Vagyis, mintha rövid távon az intézményi környezet kevéssé hízalgő megítélése nem okozna akut, jól megragadható gazdasági problémákat. Közép-hosszú távon azonban az intézményi környezet mindenképpen teret nyer a vállalkozó szféra felett, ami a gazdasági növekedés és a termelékenység növelésének a lehetőségét korlátozhatja.

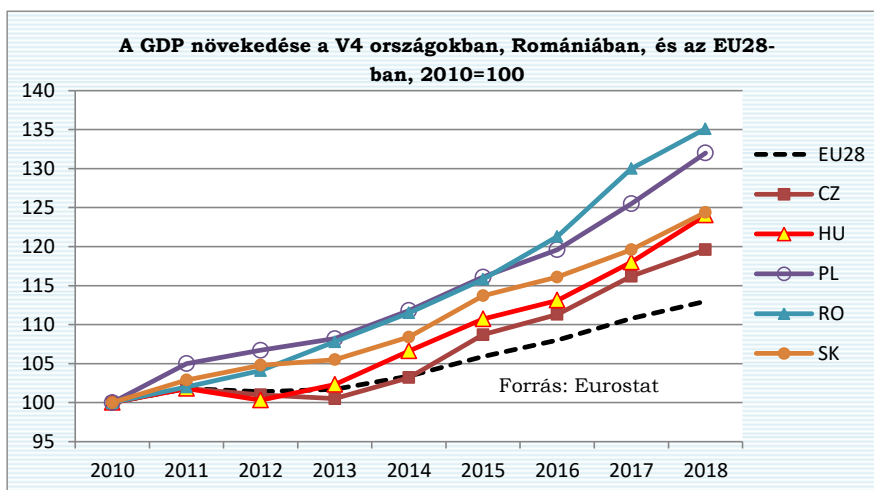
Bevezetés

A magyar gazdaság az elmúlt két évben kifejezetten gyors növekedést ért el, és 2019-ben (és feltehetőleg 2020-ban) is viszonylag magas növekedési ütem várható. Közép-hosszabb távon azonban a magyar gazdaság felzárkózása kétséges, mivel (az uniós támogatásokon és az esetlegesen beérkező külföldi tőkeberuházásokon kívül) a belföldi tulajdonú gazdaságban kevésbé azonosíthatók olyan növekedési impulzusok, amelyek a versenytársakénál magasabb magyar gazdasági növekedés elérését biztosítanák.

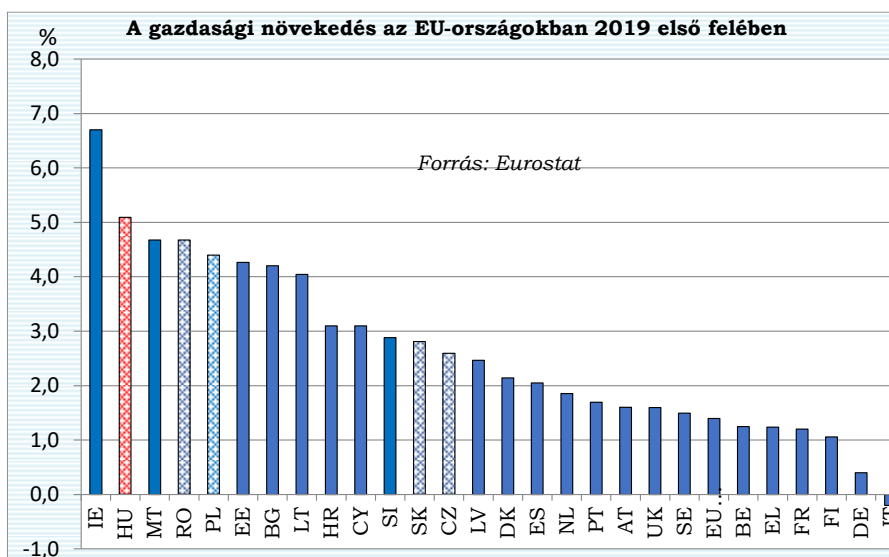
A magyar gazdaság az elmúlt 15 évben határozott pozícióvesztéssel ment keresztül az 1 főre jutó GDP tekintetében (amely a fejlettség elfogadott mérőszáma). Míg 2000-ben a magyar gazdaság a 11 újonnan csatlakozó ország között a harmadik helyen állt Szlovénia és Csehország mögött, addig 2018-ra a 7.-8. helyre szorult vissza, csupán Horvátországot, Bulgáriát, Romániát megelőzve. Lettországgal hajszálpontosan azonos szinten, a EU28 70%-án állt 2018-ban, ezt a szintet jelzi a vízszintes vonal az alábbi ábrán. A 2000-es évek második felében Szlovákia, majd a 2010-et követő években Észtország és Litvánia, az elmúlt években pedig Lengyelország is megelőzte Magyarországot a fejlettségi mérőszám, azaz az egy főre jutó GDP tekintetében. 2018-ra a magyar gazdaság tehát a V4-ek közül az utolsó helyre szorult, és Románia a legjobb úton van ahhoz, hogy egyre közelebb kerüljön a magyar fejlettségi szinthez. Románia ugyanis, amely 2000-ben még az EU28-átlag mindössze 26%-án állt, 2018-ra 64%-ra kapaszkodott fel. 2018-ban már mindössze 6 százalékpontos különbség volt a magyar és a román pozíció között az EU28 átlagához viszonyítva.

Ugyanakkor, a magyar gazdaság 2017-18-ban az EU egyik leggyorsabban növekvő gazdasága lett és régiós összehasonlításban is kimagasló eredményeket ért el (Lengyelországhoz hasonlóan). Az elmúlt 3 évben a gyors növekedés jelentős mértékben támaszkodott az EU-támogatású fejlesztési programok megvalósítására, valamint a külföldi vállalatok Magyarországi beruházásainak bővülésére.

2019 első felében pedig a magyar gazdasági növekedés az EU-ban a második leggyorsabb ütemet mutatta fel (Írország után), és a régióban is a legdinamikusabbnak bizonyult. Az első félévi 5,1%-os növekedés alapján az előrejelzői közösség 2019-re 4,6%-os, a Kopint-Tárki 4,8%-os éves magyar növekedést prognosztizál.

Mindazonáltal, a hazai kkv szektor alacsony termelékenységére és versenyképességére terén nem sikerült áttörést elérni. A kérdés a gazdaságpolitikusokat is foglalkoztatja, és a témakörben az utóbbi időben számos program is készült: a Pénzügyminisztérium és a Versenytanács 7 pontja, illetve az MNB 330 pontja. Az ezekben foglalt célkitűzések túlnyomó részével egyet is lehet érteni. Ezek az elérendő célt ugyan megjelölik, de a célok elérését szolgáló átfogó intézkedési terv eddig csak korlátozottan került publikálásra, illetve a bejelentett intézkedések csak szűk hatókörrel bírnak (pl. egyes adóváltoztatások).

Ebben a tanulmányban a magyar gazdaság olyan kulcsterületeit elemezzük, amelyek, megítélésünk szerint, alapvető jelentőséggel bírnak a magyar gazdaság fenntartható felzárkózásának a javításához.

Jelen elemzés középpontjában a **munkaerőhelyzet**, pontosabban a munkaerőhiány és annak összetevői állnak, a tanulmány erre fűzi fel a program elemeit. A munkaerőhiány ugyanis a magyar gazdasági problémáknak csak a **felszíni**

megnyilvánulása, amely mögött számos olyan tényező áll, amely a neuralgikus pontok szinte mindegyikét magában foglalja. Ez a tanulmány ezeket a pontokat veszi górcső alá.

Az **első** fejezet a magyar gazdaság **termelékenységét** vizsgálja európai összehasonlításban. Bemutatja Magyarország termelékenységi lemaradásának mértékét és azonosítja az összetevőit, felbontva a termelékenységi mutatót a hozzáadott érték és a ledolgozott munkaórák változására. Ez a fejezet tartalmazza az egységnyi munkaköltség (unit labour cost) és összetevőinek vizsgálatát is. Ez a mutató a termelékenységi indikátor (hozzáadott érték és ledolgozott munkaóra) mellett a bérköltség alakulását is figyelembe veszi, kimutatva, hogy egységnyi terméket (szolgáltatást) mekkora bérköltséggel lehet előállítani. Mindezt ágazati kitekintésben is elemzi.

A **második** fejezet azt vizsgálja, hogy mely pontokon, a gazdaság mely **vállalati méret-szegmenseiben**, illetve külföldi-belföldi tulajdonosi bontásban azonosítható a magyar gazdaság termelékenységi lemaradása nemzetközi összehasonlításban. Elemzi az egyes vállalati szegmensek hozzáadott érték termelési képességének és az átlagos bérköltségnek az alakulását és ezek összefüggéseit.

A **harmadik** fejezetben térünk ki a bérek **adóztatására** (szintén európai összehasonlításban) és elemezzük, hogy hogyan alakult az elmúlt évtizedben a bérek adóterhe, azaz az adóék (amely azt mutatja, hogy a munkaadók által kifizetett teljes bérköltségből mekkora az adóteher és mekkora a munkavállalónak fizetett nettó bér. Bemutatjuk az elmúlt években a bérek gyors emelkedésének, a foglalkoztatás bővülésének és a gazdaság fehéredésének a költségvetési bevételi vonzatait.

A termelékenység emelkedése nagyban függ a vállalatok **innovációs** képességétől és hajlandóságától, amelyet a **negyedik** fejezetben vizsgálunk. Bemutatjuk Magyarország helyzetét az innovációs feltételeket mérő European Innovation Scoreboard (EIS) rangsorban és a vállalati innovációs teljesítményeket és azok vállalati méret szerinti eloszlását felmérő az EU Community Innovation Survey (CIS) felmérésben.

Mivel az elemzés egyes pontjaiból világosan kitűnik, hogy a termelékenység, az innovációs képesség és ezáltal a bérek emelkedése döntő mértékben a munkaerő képzettségétől, felkészültségétől, az új technológiák alkalmazására való képességétől függ, az **ötödik** fejezet az **oktatás és szakképzés** kérdéseivel foglalkozik. Ismerteti és értékeli a PISA tesztek eredményeit, valamint vizsgálja az oktatásra költött állami kiadások alakulását, különös tekintettel az alapfokú oktatásra.

A **hatodik** fejezet a magyarországi intézményi feltételeket vizsgálja a Világbank World Governance Indicator felmérésének eredményei alapján 4 dimenzióban: korrupciós indikátor, a kormányzás hatékonysága, a jogalkotási-szabályozási környezet és a jogállamiság-indikátor.

1. A magyar gazdaság termelékenysége európai összehasonlításban: makrogazdasági és ágazati megközelítésben

A termelékenység növelése nem véletlenül áll a gazdaságpolitikai célok középpontjában. A termelékenység növekedése ugyanis a társadalmi jólét emelkedésének a záloga. Minden kétséget kizáró evidencia, hogy azok az országok, amelyekben magasabb a termelékenység, magasabb az 1 főre jutó GDP és magasabb a háztartások elkölthető jövedelme.

A termelékenység szintje és növekedése elsősorban a termelési függvény két fő komponensének, a munkának (L) és a tőkének (K) a rendelkezésre állásától, illetve a technológia haladás komponensétől függ: a fejlettebb technológia alkalmazásából, bizonyos termelési folyamatok gépesítéséből, illetve a technika alkalmazásának a jobb *minőségéből*, munkaszervezési, technológia, menedzsment és egyéb ismeretek használatával. A fejlett technológia rendelkezésre állása tehát csak szükséges, de nem elégséges feltétele a termelékenység növelésének (GVI-Kopint, 2015).

A minőségi faktor legfontosabb eleme a humántőke színvonala, a tudás, az innováció-képesség, mint a termelékenység növekedésének alapvető tényezője. A humántőke innováció-képessége nem csak egyedi vállalati szinten értelmezendő, hanem a vállalati együttműködések szintjén is. A különböző termelési adottságokkal rendelkező, jellemzően adott régióban tevékenykedő cégek együttműködési formái a *klasztere*. A vállalati szinergiák kihasználása, a képzett humán erőforrásokhoz és know-how-hoz való hozzáférés, a színvonalas infrastruktúra elérhetősége, az egyetemek és képzési központokkal való együttműködés előnyeinek a kihasználása érdekében alapított klaszterek bizonyítottan pozitívan járulnak hozzá az abban résztvevő vállalatok termelékenységének a javításához (Porter, 2000).

1.1. Európai termelékenységi szintek és dinamikák

A termelékenység leggyakrabban alkalmazott mérőszáma a *munka* termelékenysége, azaz 1 munkavállaló által egységnyi idő alatt teremtett érték, amely lehet a kibocsátás vagy a hozzáadott érték. A hozzáadott érték jobb indikátor, mivel – ellentétben a kibocsátás alapú mutatószámmal – nem tartalmazza a termelési inputokat, csak a termelés során keletkezett új értéket, ennek következtében nem tartalmaz halmozódást. Ez a mutatószám azonban nem minden esetben áll rendelkezésre, ezért a kibocsátás alapú munkatermelékenység fogalmát is gyakran használják a hazai és a nemzetközi irodalomban.

Nemzetközi összehasonlításra elvben a mindenkori árfolyamokat tükröző euróban mért mutató, illetőleg az árszintek és árarányok különbségeit kiszűrni képes vásárlóerő-paritáson alapuló mérőszám alkalmas. Ám a kettő másra használható. Ha a GDP szintjét, vagy a keresetek szintjét azért vetjük össze, hogy az egyes országok relatív életszínvonaláról kapjunk képet, akkor az euróban mért számok összehasonlítása teljesen félrevezető – ilyenkor a vásárlóerőparitáson alapuló adatok a mértékadók. Másfelől amikor például a multinacionális, exportorientált vállalatok telephelyet választanak, akkor az ő számukra a bérszintek euróban való

összevetése mérvadó, hiszen a mindenkori árfolyamok állásától függ, hogy az euróban (vagy dollárban) keletkezett bevételeikből mennyit kell az adott országban bérköltségekre fordítani. A döntően belföldi irányultságú, viszonylag alacsonyabb importhányaddal működő és főként hazai vevőknek értékesítő vállalkozások számára inkább a vásárlóerőparitások számok érdekesebbek. E tanulmányban az Eurostat vásárlóerőparitás-alapú (angol rövidítéssel: PPS) adataira támaszkodunk.

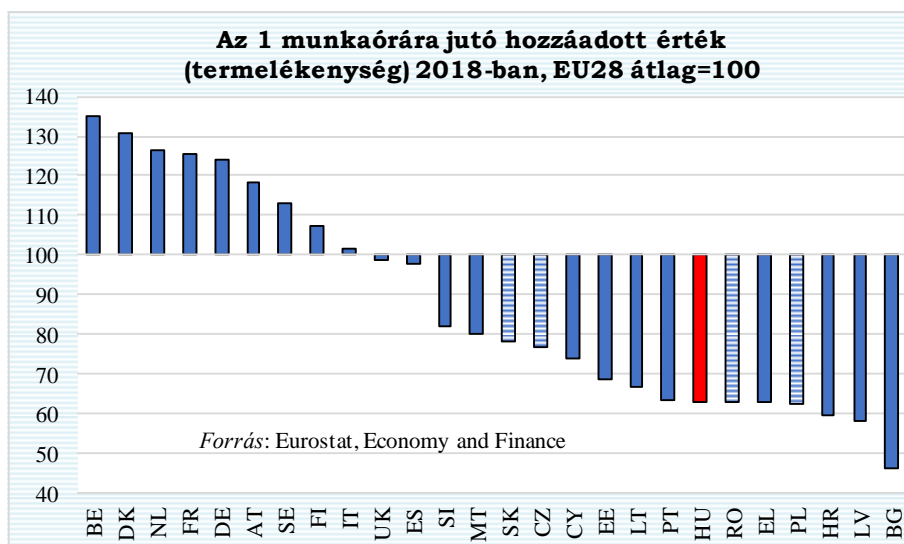
Hozzá kell tenni, hogy a termelékenységről nem csak a munkával kapcsolatban beszélhetünk. A *tőke* termelékenysége is becsülhető, sőt a termelésben alkalmazott összes erőforrás együttes termelékenységének becslésére is létezik mutatószám. Ám az összes termelékenységi fogalom közül a munkatermelékenységet vizsgálják és mérik messze a leggyakrabban, és ez mérhető a legmegbízhatóbban. Az alábbiakban is kizárólag a munkatermelékenységre vonatkozó adatok elérhetőségét tekintjük át.

Visszatérve a munkatermelékenységre, mint általánosan alkalmazott mérőszámra, a felhasznált munka is kétféleképpen mérhető. Egyrészt a foglalkoztatottak számával, másrészt a ledolgozott munkaórák számával. Itt is a második opció a jobb mérőszám, mivel kiszűri a munkaidő hosszában jelentkező különbségeket.

Az alábbi ábra az Európai Unió 28 országában az 1 munkaóra jutó munkatermelékenység szintjét mutatja 2018-ban, az EU28 átlagát 100-nak véve, vásárlóerő-paritáson.

Az első két helyen álló ország meglehetősen extrém adatokat mutat. Az első helyen álló, és az EU-átlag majdnem kétszeresét felmutató ír gazdaság termelési és hozzáadott érték adataival kapcsolatban felvethető, hogy az jelentős mértékben a betelepült külföldi vállalatok tevékenységével, sőt gyakran nem is valós, csak odaallokált bevételeivel magyarázható (lásd a Google esetét). A luxemburgi gazdaság szintén kilóg a sorból. A jobb áttekinthetőség érdekében e két országot nem is szerepeltetjük az ábrán.

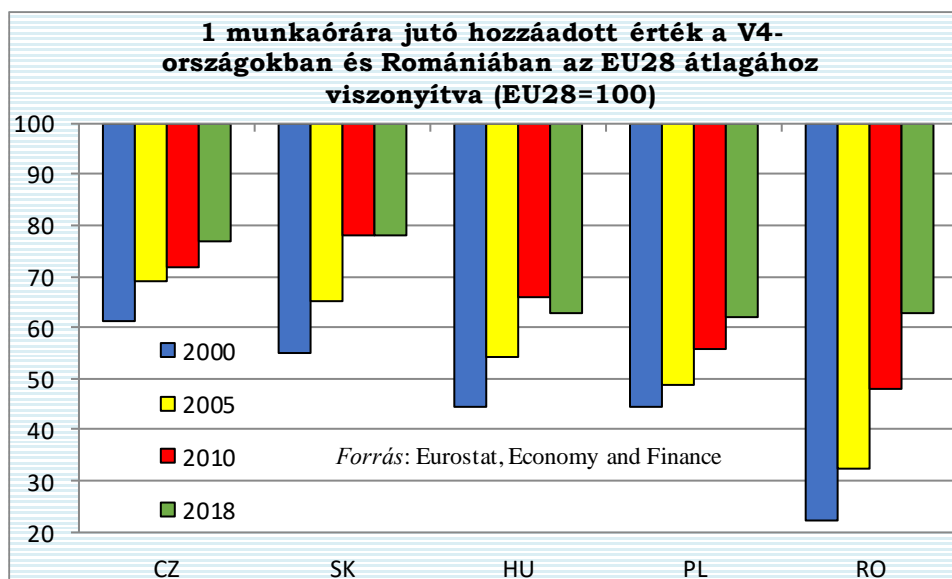
Ami a V4-országokat és Romániát illeti, a cseh és a szlovák munkatermelékenység (ledolgozott órák alapján) majdnem azonos szinten, az EU28 átlagának közel 80%-án állt 2018-ban. Őket követi Magyarország jócskán lemaradva, két balti ország mögött, az EU átlag 63%-át elérő termelékenységgel – ezzel épp csak hogy megelőzi

Romániát. Lengyelország még hátrább sorolódik a tagállamok mezőnyében.

A magyar gazdaság termelékenysége tehát 2018-ban jelentősen le volt maradva az EU-országok átlagától, de a V4-országok mezőnyében sem tűndökölt. Érdeemes megvizsgálni, hogy változtak ezek a relatív szintek az elmúlt 18 éves időszak néhány kiválasztott évében. Ezt mutatja a következő ábra. Az ábrán az országok sorrendjét a 2000. évi rangsor határozza meg. Eszerint 2000-ben a cseh gazdaság termelékenysége az EU-átlag 62%-án állt, 2018-ra ez az EU 77%-ára emelkedett. A második helyen a szlovák gazdaság állt (55%-on). Figyelemre méltó, hogy a szlovák termelékenység – munkaóraára számítva – már 2000-ben is felülmúlta a magyart, amikor pedig az 1 foglalkoztatottra jutó GDP-ben számolt termelékenységet illetően még a számok még magyar előnyt jeleznek (az eltérő sorrendet a kétféleképpen számolt mutató esetében a foglalkoztatási arány és a munkaidő hosszának az eltérése okozza). 2018-ra a szlovák termelékenység az EU-átlag 78%-ára emelkedett, míg a magyar csak a 63%-ára. Sőt a magyar *relatív* termelékenység 2010-17 között még csökkent is. Ennek elsődleges oka a közfoglalkoztatás kiterjedése, erről a következő fejezetekben még részletesebben lesz szó.

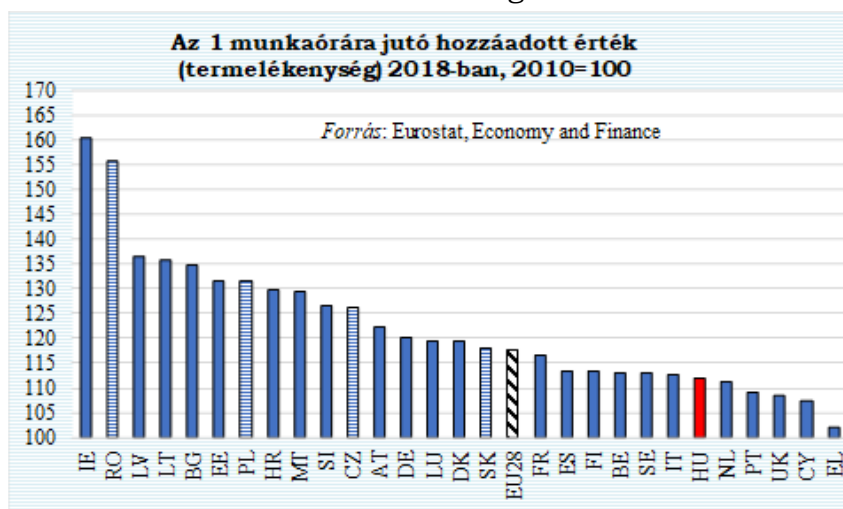
A lengyel termelékenység sem nőtt olyan ütemben, mint a gazdaság teljesítménye, ami szintén arra utal, hogy a gyors növekedés jelentős mértékben a foglalkoztatás bővítésével magyarázható.

Figyelemre méltó ugyanakkor a román termelékenység viharos emelkedése az elmúlt 17 évben. Kétségtelen, hogy – mint az előző ábrán láttuk –, a román egy munkaóraára eső hozzáadott érték mutatója még 2018-ban is az EU utolsó előtti helyén állt. A román munka termelékenysége azonban 18 év alatt az EU átlag 22%-áról a 63%-ára emelkedett, ezzel beelőzte Lengyelországot.

A következő ábra a munkatermelékenység dinamikáját mutatja az EU-országokban 2010-2018 között, továbbra is a vásárlóerő-paritáson mért hozzáadott érték alapján számolva. Itt tehát a viszonyítása alap nem az EU-átlag (keresztmetszeti helyzetkép), hanem a 2010. évi szint és ahhoz képesti elmozdulás (időbeli változás). Azt jelzi, hogy amennyiben a 2010. év átlagát 100-nak vesszük,

hol álltak az egyes országok ehhez a bázisidőponthoz viszonyítva 2018-ban, mekkora kumulált változások történtek a megelőző 8 évben.

Az eredmények természetesen hasonlóak a termelékenységi szintek előző pontban bemutatott változásokhoz, hiszen a pozíció változása két időpont között az időszakon belül bekövetkezett változásoknak tudhatók be.

Az ábra egyértelműen mutatja, hogy a termelékenységi „bajnok” a vizsgált időszakban Írország volt – ennek valódiságában a már említett okból nem lehetünk biztosak – ezt szorosán követte Románia, ahol az 1 munkaóra eső termelékenység a 2010-18 közötti 8 év alatt több mint 55%-kal javult. Mint láttuk, ez az óriási javulás rendkívül alacsony, az EU-átlagától messze elmaradó szintről történt. Mindenesetre, a termelékenység gyors emelkedése a román gazdaság felzárkózásának fontos jele.

Figyelemre méltó továbbá a 3-7. helyeken álló balti államok, Bulgária és Lengyelország teljesítménye: ezek az országok az elmúlt 8 évben óriási fejlődésen mentek keresztül, az 1 munkaóra jutó hozzáadott érték több mint 30%-kal emelkedett 2010-18 között. Összességében az EU-28 átlagát (17,7%) túlszárnyaló 16 ország közül 11 új (2004-ben vagy azt követően belépő) EU-tagország (Az EU28 oszloptól balra). Kiábrándító volt viszont az 1 munkaóra eső hozzáadott érték javulása az elmúlt 8 évben Magyarországon: 2018-ban mindössze 12,1%-kal haladta meg a 2010. évi szintet. Még a nálunk jóval fejlettebb Csehország is lényegesen nagyobb kumulatív javulást tudott felmutatni (26,1%). A szlovák gazdaságban pedig a munkatermelékenység 18%-kal emelkedett a vizsgált időszakban.

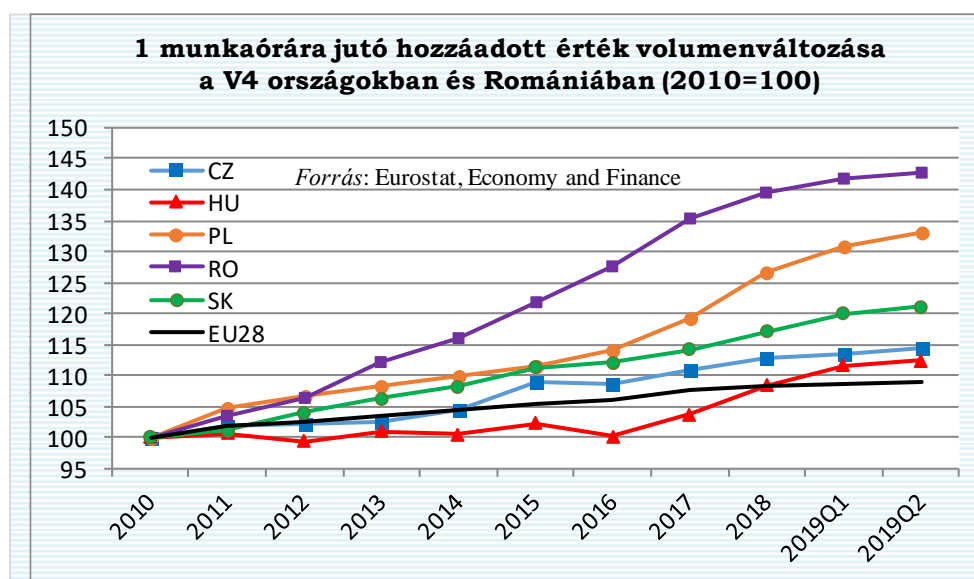
A következő ábrán a *reál*termelékenység változását idősorosan mutatjuk meg Magyarországon és négy regionális versenytársa esetében – tehát itt a vásárlóerő-paritáson mért hozzáadott érték helyett a hozzáadott érték *volumenével* számolva ábrázoljuk. Továbbá, az idősort kiterjesztjük (szezonálisan kiigazított adatok alapján) 2019 első két negyedévére is.

Mint az ábra jelzi, a magyar munkatermelékenység – a többi kelet-közép-európai országgal ellentétben – 2010-16 között lényegében jottányit sem emelkedett. Kétségtelen, hogy a nemzetgazdasági szintű termelékenység alakulását Magyarországon jelentősen befolyásolta a közfoglalkoztatás is, amely növelte a foglalkoztatottak számát, ugyanakkor alig emelte a nemzetgazdaság által előállított hozzáadott értéket. A közfoglalkoztatottak száma 2014-16 között átlagosan évi 200 ezer főt tett ki, 2016-ban tetőzött, éves átlagban 202 ezer fővel (2012-ben még csak 91 ezer, 2013-ban pedig 130 ezer fő volt). Azóta a közfoglalkoztatottak száma jelentősen csökkent, 2017-ben 165, 2018-ban 126 ezer főre. Kizárólag ezzel a tényezővel a magyar gazdaság termelékenységi elmaradása tehát nem magyarázható, de nyilván ez is hozzájárult a nemzetgazdasági szintű munkatermelékenység javulásához 2017-től kezdődően.

Az is említésre méltó másfelől, hogy a magyar munkatermelékenység javulása 2010-hez képest 2018-ban hogy beírta, idén pedig szemlátomást meghaladta az uniós átlagos növekedést – a reáltermelékenység tehát valamivel kedvezőbben alakult az EU28 egészéhez képest, mint a vásárlóerő-paritással számolt termelékenység.

Mint az ábrából – a változások meredekségéből – kiolvasható, a magyar munkatermelékenység 2017 után is lassabban emelkedett, mint a lengyel, ugyanakkor felülmúlta a román, szlovák és cseh ütemet.

Az adatok azt is jelzik, hogy a román termelékenység javulása a 2010-18 közötti időszakban töretlen volt, habár az utóbbi években a javulás üteme lelassult.

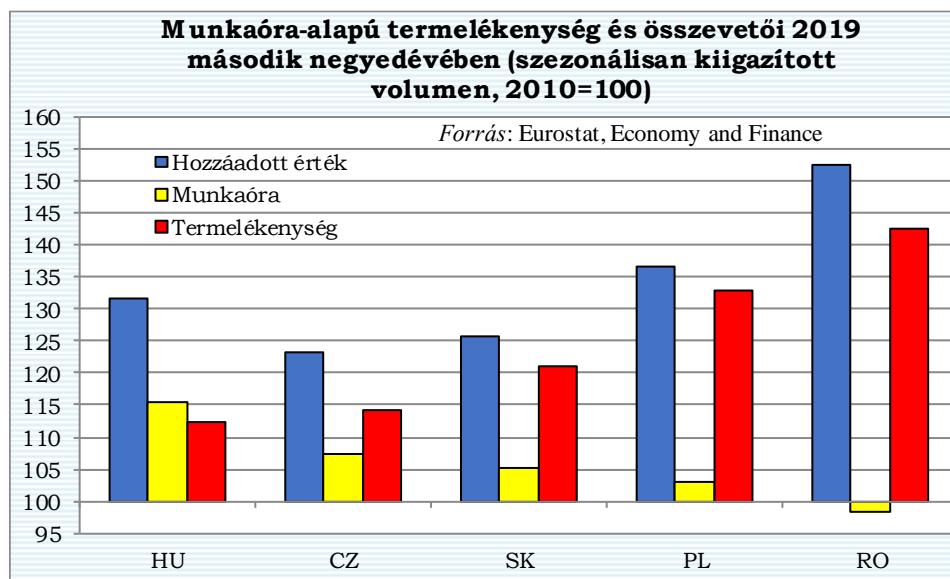

1.2. A termelékenység változásának összetevői

Érdeemes megvizsgálni a termelékenység alakulásának az összetevőit külön-külön, azaz a bruttó hozzáadott érték és a munkaórák számának változását. Ebből meg tudjuk állapítani, hogy melyik tényező járult hozzá nagyobb mértékben a termelékenység, azaz az 1 munkaóra-ra eső hozzáadott érték termelésének a változásához.

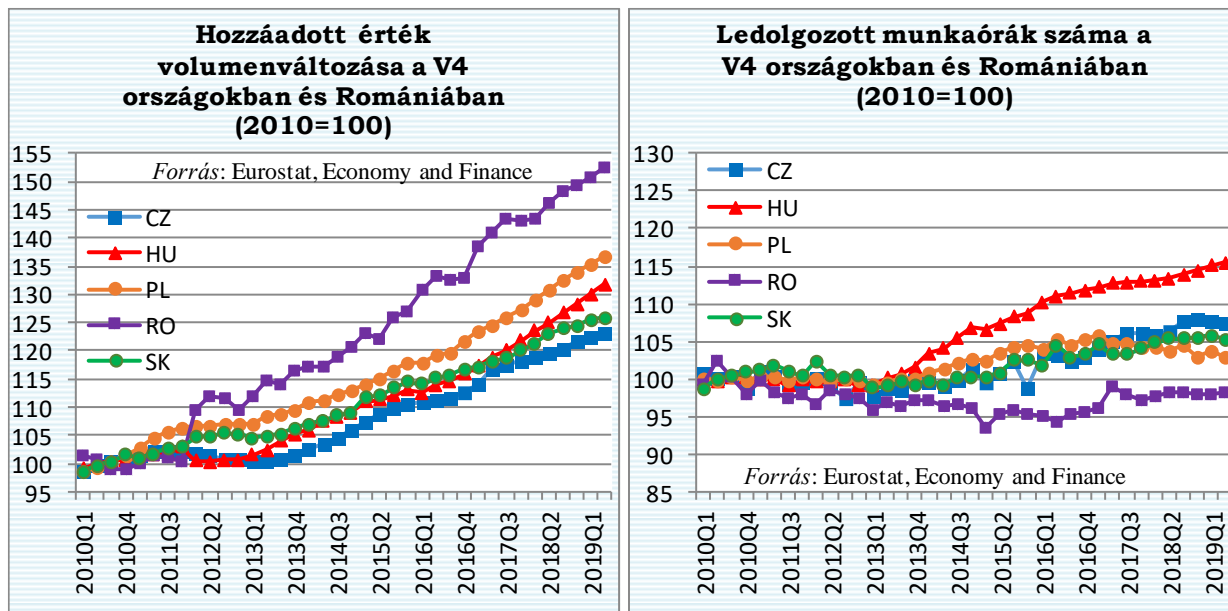
Mint a lenti ábra mutatja, a bruttó hozzáadott érték a vizsgált országokban 2010 után jelentősen eltérő volumennövekedési ütemet produkált. Ám ennél is látványosabb a különbség az egyes országokban mért ledolgozott munkaórák számának változását illetően.

A magyar termelékenység gyenge – mindegyik regionális versenytársat alulmúló – emelkedésében elsősorban a ledolgozott munkaórák számának a jelentős növekedése játszott szerepet, elvégre a hozzáadott érték volumenének növekedése túlszárnyalta a cseh és szlovák halmozott növekedést. A ledolgozott munkaórák Magyarországon közel 16%-kal haladták meg a 2010. évi szintet, eközben a bruttó hozzáadott érték csak 32%-kal. Ebből a két tényezőtől adódik a mindössze 12%-os termelékenység javulás 2010 és 2019 második negyedéve között. Tehát a magyar gazdaság a V4 (+RO) átlagot lényegesen meghaladó munkaóra-növekedés mellett a V4 (+RO) átlaghoz közelítő hozzáadottérték-növekedést produkált. Ez összefüggésben van azzal, hogy a magyar gazdaságpolitika elsősorban a foglalkoztatás növelésére és kevésbé a hatékonyság javítására fókuszált az elmúlt

években. A foglalkoztatás bővítése természetesen fontos szociális szempont, ha azonban nem jár együtt a termelés megfelelő bővülésével, akkor az hatékonyságvesztéshez vezet

Romániában ezzel szemben a ledolgozott órák száma a vizsgált időszakban folyamatosan alacsonyabb volt, mint 2010-ben, a hozzáadott érték viszont a legnagyobb mértékben tudott emelkedni. Azaz, kevesebb ledolgozott munkaóra alatt jelentősen nagyobb hozzáadott értéket tudtak előállítani.

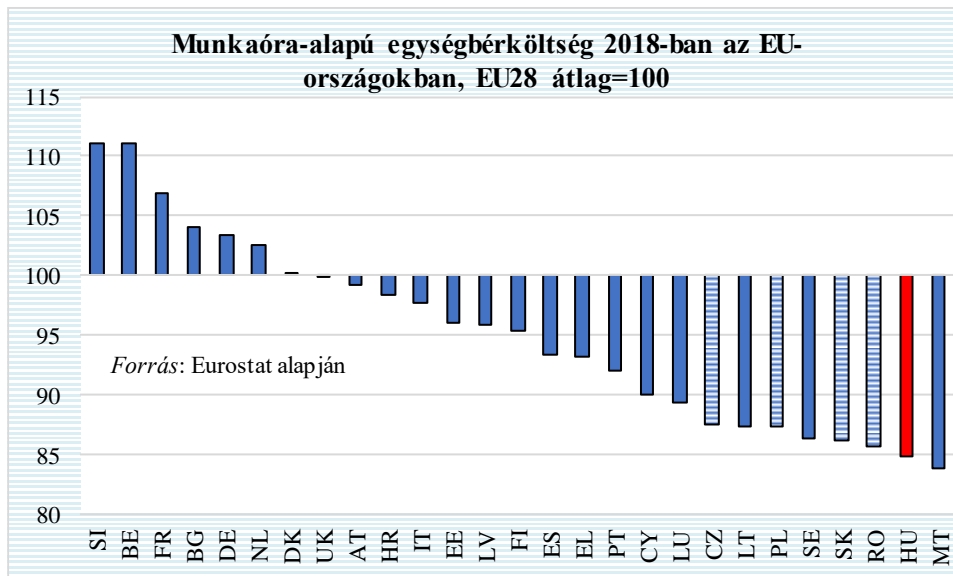
Hasonló a helyzet Lengyelországban: a munkaórák száma alig nőtt 2010-hez képest, miközben a hozzáadott érték bővülése tetemes volt.

1.3. Az egységnyi hozzáadott értékre jutó bérköltség

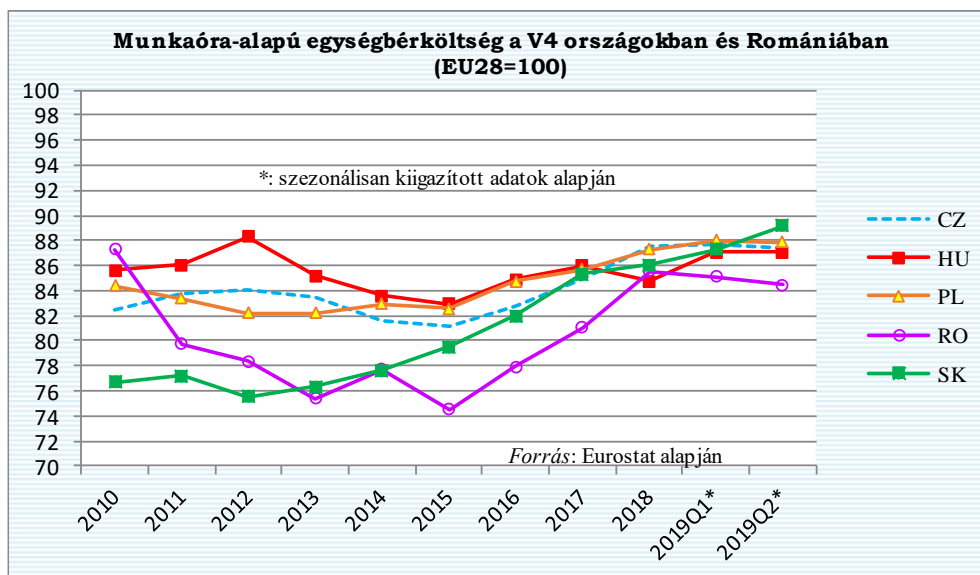
A termelékenységi adatoknak a bérköltséggel való összevetése révén eljutunk az egységnyi hozzáadott értékre jutó bérköltséghez, ami az ár-versenyképesség kiemelt eleme. Értelemszerűen minél alacsonyabb az egységbérköltség az uniós átlaghoz viszonyítva, annál jobb az adott ország relatív árversenyképessége. Ez azonban kétélű dolog – nem véletlen, hogy a legfejlettebb országokban az átlagosnál magasabb az egységbérköltség, hiszen azt jelzi, hogy ezen gazdaságok versenyképessége nagyobb arányban támaszkodik egyedi minőségre és felépített brandekre. Ezért egy felzárkózó ország esetében a trendszerű mérsékelt emelkedés adott esetben lehet a gazdaság növekvő érettségének, és nem feltétlenül a gyengülő versenyképességnek a jele.

Ha az egységbérköltséget a *munkaórák alapján* számítjuk – vagyis a ledolgozott munkaórák szerint mért termelékenység szolgál egységbérköltség nevezőjeként – akkor a magyar gazdaság pozíciója kimondottan előnyösnek mutatkozik. A nemzetgazdasági szintű magyar egységbérköltség 2018-ban a harmadik legalacsonyabb volt az EU-ban (a speciális helyzete miatt irreálisan magas termelékenységi és alacsony ULC-mutatókkal rendelkező, és az ábrán nem szerepeltetett Írországot is beleszámítva).

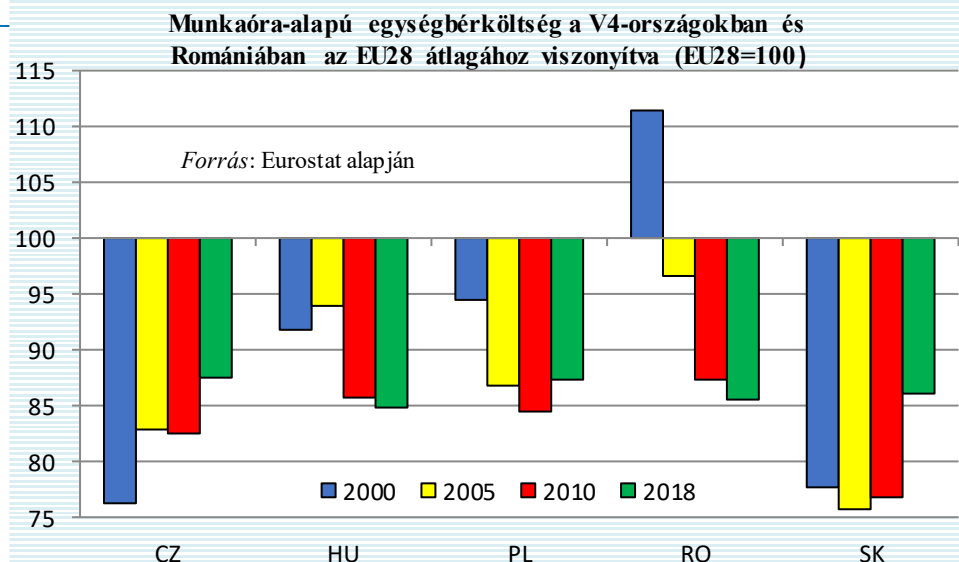
A 2000-es évtized folyamán Magyarországon az egységbérköltség szintje a mainál közelebb volt az uniós átlaghoz, a rákövetkező évtizedre viszont e relatív szint

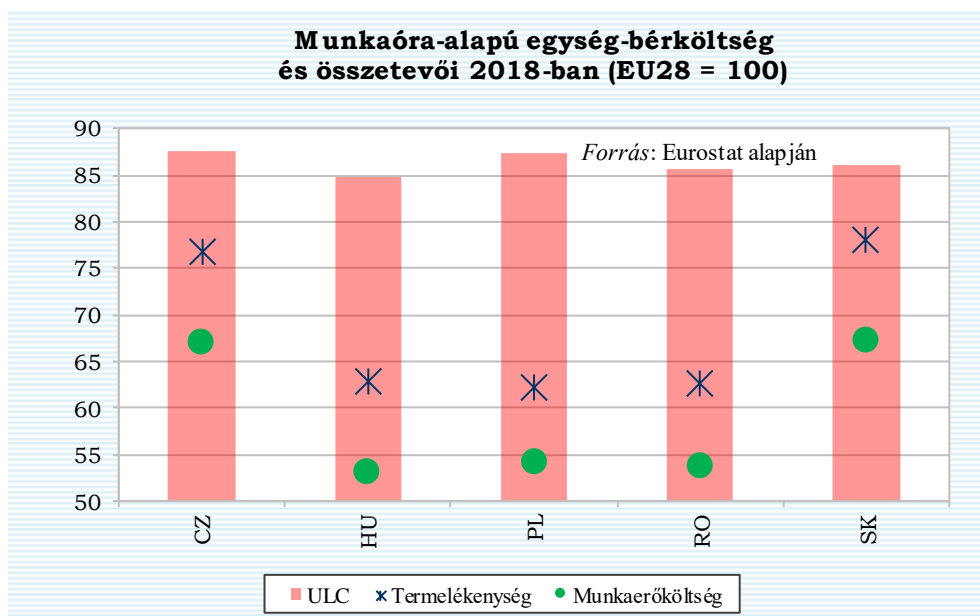
érezhetően, 90% alá csökkent. A váltás 2009-2010-ben ment végbe: 2009-ben a relatív bérköltség nagyobb mértékben esett, mint a relatív termelékenység, majd pedig 2010-ben az utóbbi nagyobb mértékben emelkedett vissza, mint a bérköltség. (Bár megjegyzendő, hogy mivel *folyó* vásárlóerő-paritásokkal számolunk, a „csökkenés” és a „növekedés” óvatosan értelmezendő: mind a bérköltség, mint a termelékenység mért változása a forint relatív (uniós átlaghoz viszonyított) vásárlóerejének év/éves változását éppúgy tükrözi, mint a volumenváltozásokat.) Ezenfelül figyelemre méltó a cseh egységbérköltségnek az

uniós szinthez viszonyított trendszerű emelkedése, illetőleg a román egységbérköltség trendszerű csökkenése. A gyorsuló béркиáramlás ellenére az uniós átlaghoz viszonyítva a legutóbbi negyedévekig nem emelkedett Magyarországon az egységbérköltség – sőt, a relatív egységbérköltség épp az elmúlt egy-másfél évben került a többi régiós ország többségében mért relatív szint alá, amin az idei első két negyedévben mért kisebb ugrás sem változtatott. Ebben

szerepe van annak, hogy a többi régiós országban is komoly béremelkedés van, továbbá az is megjegyzendő, hogy az itt mérhető nemzetiszámla-statisztika szerint a keresetek nem emelkedtek olyan meredeken Magyarországon az elmúlt néhány évben, mint a bérstatisztika szerint.

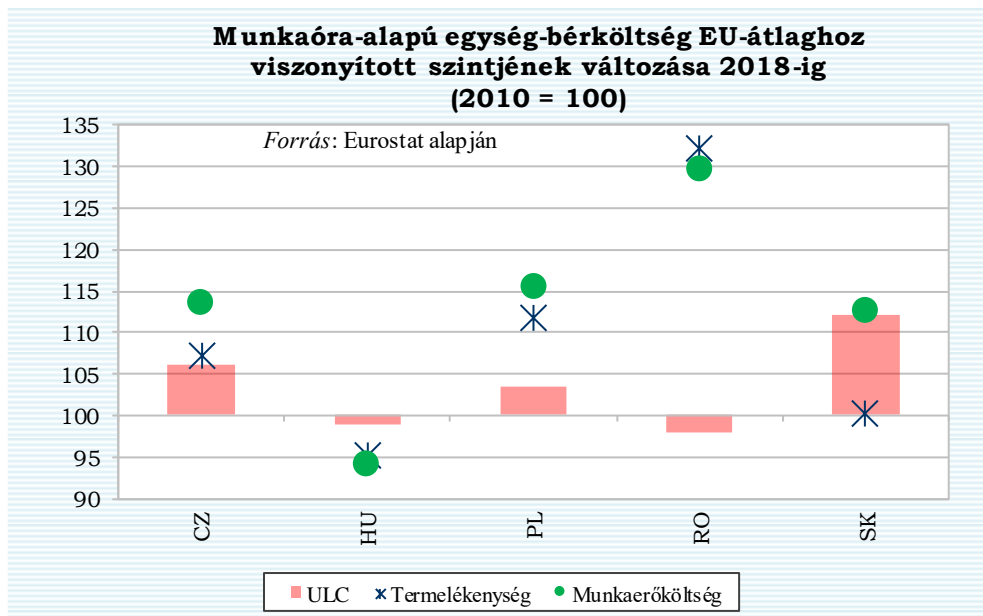
1.4. Az ár-versenyképesség alakulásának felbontása komponensekre

Az egységbérköltség összetevőit illetően szembevetendő, hogy – miközben az egységbérköltség relatív szintjét illetően a különbségek nem drámaiak a vizsgált kelet-közép-európai gazdaságok között, addig az egyes összetevők – vagyis a termelékenység és a munkaerőköltség – tekintetében jól kivehető a divergencia. Csehországban és Szlovákiában magasabb termelékenység párosul magasabb egy munkaóra-ra jutó bérköltséggel, a másik három ország esetében pedig alacsonyabb – az uniós átlag kétharmadát el nem érő – termelékenységhez párosul szintén alacsonyabb bérköltség. 2018-ban azért Magyarországon volt a legalacsonyabb a munkaóra-alapú egységbérköltség, mert itt a lengyel, illetve román szintet

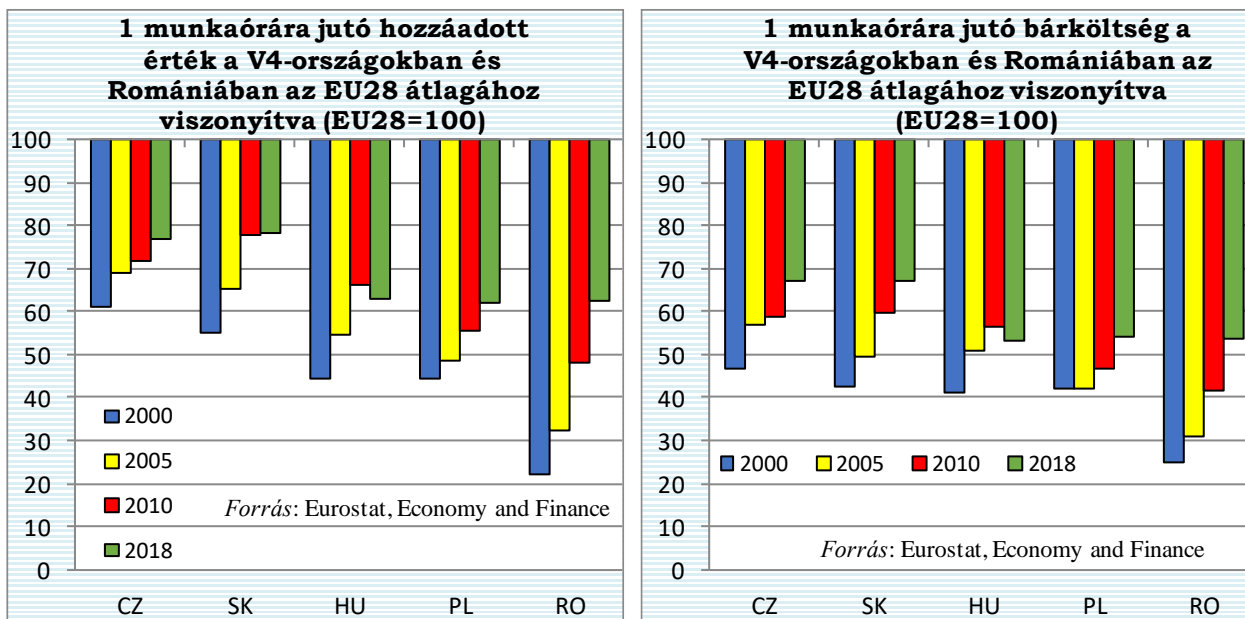
minimálisan meghaladó termelékenység mellé e két országénál – tehát a románánál is – valamivel alacsonyabb átlagos bérköltség párosult.

Ennél is szomorúbb a kép, ha az egységbérköltség, illetőleg összetevői relatív szintjének *változását* vesszük szemügyre. A régió másik négy országában attól függően nőtt kisebb vagy nagyobb mértékben (vagy Románia esetében kissé csökkent) az egységbérköltség uniós átlaghoz viszonyított aránya, hogy hogyan viszonyult egymáshoz a relatív termelékenység és a relatív bérköltség emelkedése. Magyarország az egyetlen, ahol egyáltalán nem volt emelkedés – vagyis 2018-ban a magyar gazdaság munkaóra-alapú termelékenysége *távolabb* volt az EU-átlagtól, mint 2010-ben. (Korábban láttuk, hogy a termelékenység abszolút – tehát nem az EU-átlaghoz, hanem önmagához viszonyított – emelkedése alacsonyabb volt az EU-átlagnál 2010 óta, ebből adódik az unióhoz viszonyított romlás.) Mivel azonban ezt ellensúlyozta, hogy a relatív munkaóra-költség valamivel még jobban csökkent, így a bérhányad EU-hoz viszonyított szintje is kicsivel alacsonyabb volt tavaly, mint 2010-ben. Ennek alapján úgy tűnik, hogy nem üres beszéd az azzal kapcsolatos panasz, hogy Magyarország talán még inkább az alacsony bérköltséggel versenyez, mint a régiós versenytársak.

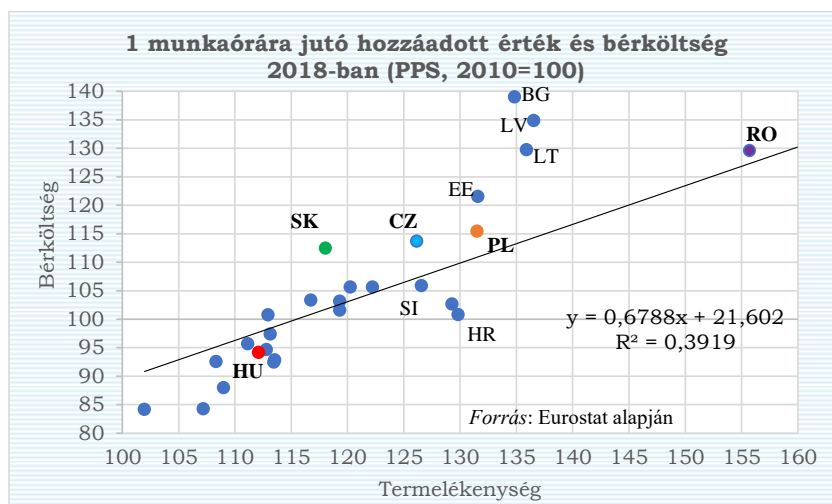
Hosszabb időtávon nézve az látszik, hogy 2000 és 2010 között még a magyar órabér-költség a régiós versenytársakéhoz hasonlítható mértékben zárkózott fel az uniós átlagához, hasonlóan az egy munkaóra-ra vonatkoztatott termelékenységhez. Ebből a szempontból az egységbérköltségnek a 2000 és 2010 közti csökkenése egészséges szerkezetben ment végbe. Az ezt követő közel egy évtized alatt a trend megfordult a relatív termelékenység és a relatív bérköltség esetében egyaránt. Igaz, ehhez hozzátehetjük, hogy míg 2010-ben a termelékenység és a bérköltség kiábrándító alakulását a foglalkoztatottság jelentős mennyiségi javulása kísérte,

addig az ezt megelőző évtizedben a termelékenység és a bérköltség egészséges emelkedésére tartósan rossz – sőt, az évtized vége felé tovább romló – foglalkoztatási helyzet mellett került sor.

Megjegyzendő, hogy Magyarország nincs egyedül az EU-tagállamok között a viszonylag alacsony termelékenységjavulás és a csökkenő bérköltség kombinációjával. Számos EU-tagállam hasonló cipőben jár, a legfejlettebbek közé tartozó Finnországtól Ciprusig és a legszélsőségesebb bérköltség-csökkentésen átesett Görögorszáig bezárólag. Ám, amint azt az alábbi ábra mutatja, a *kelet-európai* új tagállamok körében egyedül Magyarországon csökkent a vásárlóerő-paritáson mért bérköltség 2010 óta.

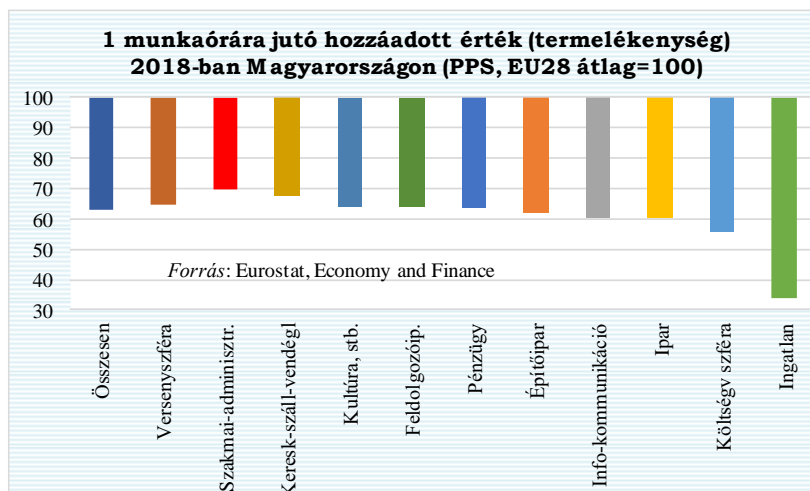

1.5. Ágazati termelékenységi dinamikák

Érdeemes a fentieket nemzetgazdasági ágakra bontva is megvizsgálni. Az Eurostat 10-es (betűs) ágazati bontását alkalmazzuk.

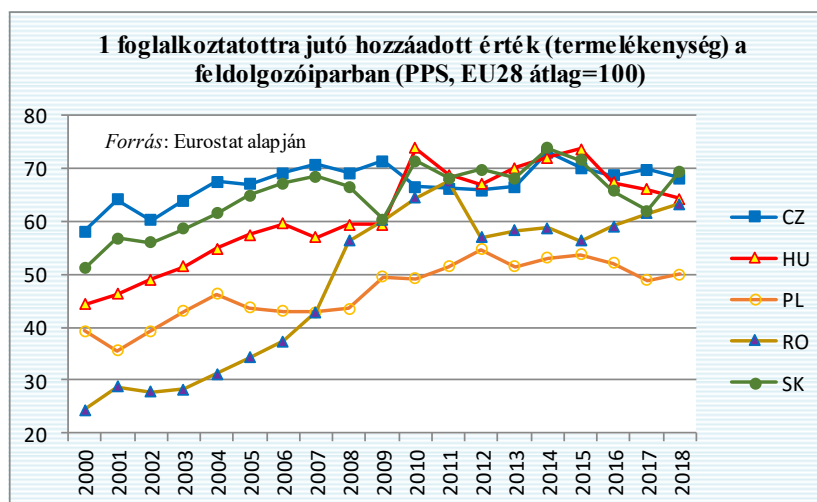
Ha a vásárlóerő-paritással mért, uniós átlaghoz viszonyított termelékenységet nézzük meg az egyes ágazatokban akkor egyrészt azt látjuk, hogy a *versenyszféra* termelékenységi lemaradása az EU átlagától – bár minimálisan kisebb, mint az össz gazdaság lemaradás – 2018-ban is jelentős, mintegy 37%-os. Ezenfelül az egyes ágazatok az összátlagtól való eltérése általában nem különösebben drasztikus, többnyire 30% és 40% között szóródik, leszámítva az egyik oldalon a

mezőgazdaságot – ennek termelékenysége sokkal kedvezőbb, mint a többi gazdasági ágé – a másik oldalon pedig a költségvetési szektort (közigazgatás, oktatás, egészségügy) és az ingatlanügyletek ágazatot.

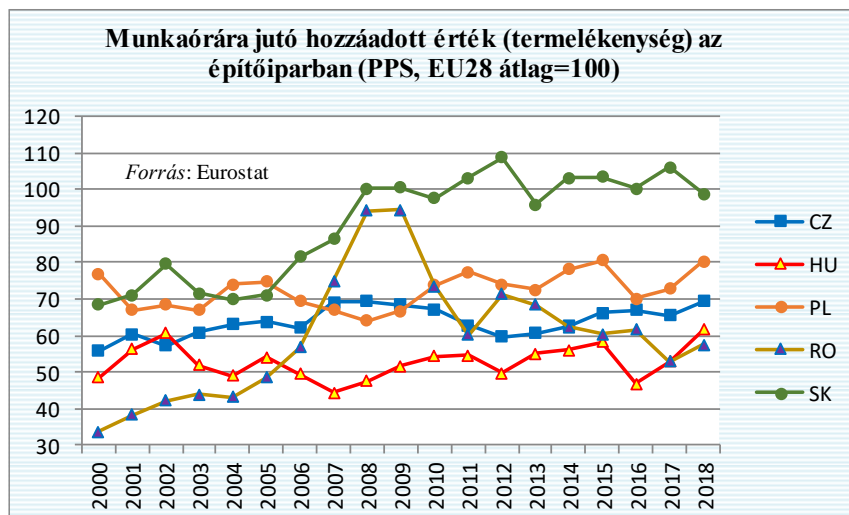

A mezőgazdaságot illetően a számok az uniós átlagnál lényegesen *magasabb* termelékenységet jeleznek. Ez finoman szólva is kétségeket ébreszt, figyelembe véve többek között a hazai öntözési infrastruktúra közismert alulfejlettségét. A vadul optimista termelékenységi adat minden bizonnyal az ágazatban foglalkoztatottak számával és felhasznált munkaidejével kapcsolatos elszámolási problémáknak tudható be (feketemunka magas aránya). Így a mezőgazdaságot az alábbi ábrán sem szerepeltettük.

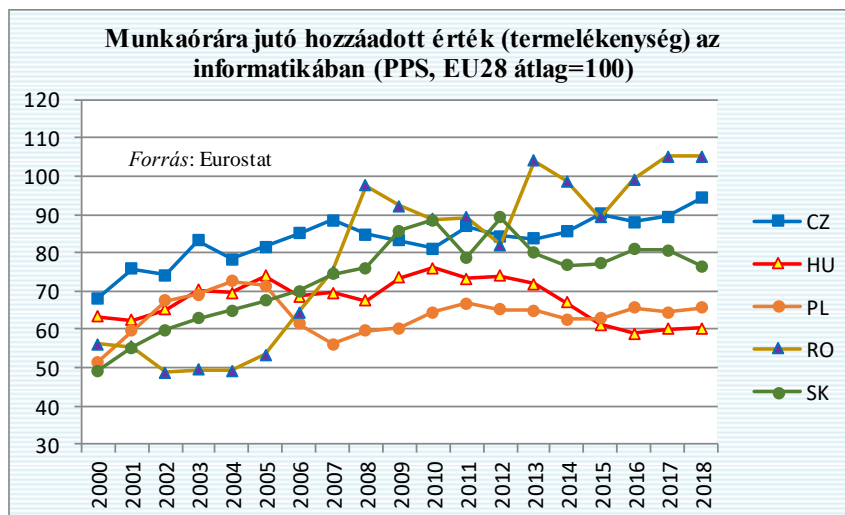
A *feldolgozóipart* illetően egyrészt az látható az ábrából, hogy a termelékenység magyarországi szintje jelenleg egyik irányban sem kirívó a visegrádi országok mezőnyében. Továbbá, 2010 után már nem látható érdemi trendszerű közeledés az uniós átlaghoz, sőt, a relatív termelékenység 2018-ban alacsonyabb volt, mint 2010-ben. Mármost a növekvő trend megtorpanása a régió többi országában is megfigyelhető, de ott legfeljebb szimbolikus csökkenésre került sor 2010 és 2018 között. Magyarországon – a ledolgozott munkaórák számában végbement kirívó mértékű emelkedés miatt – a csökkenés jóval érezhetőbb.

Az építőipar, mint ismeretes, Magyarországon mély és elhúzódó válságon, majd stagnáláson esett át, a 2000-es évtized közepétől egészen 2016-ig. Ez a munkaórákra jutó hozzáadott érték esetében kevésbé mutatkozik meg az idősoron, mint az egy főre vetített termelékenységnél. A munkaóra-alapú relatív termelékenység lassú emelkedő trendet mutatott a 2007. évi mélypont után, ám összességében az uniós

átlaghoz képest a termelékenység nagyjából ugyanakkora volt 2016-2018-ban, mint 2000-2002-ben. Ezzel szemben a régió többi országában kisebb-nagyobb mértékű felzárkózás mindenütt végbement – a számok alapján Szlovákiában már egy évtizede befejeződött. Megjegyzendő, hogy az informális foglalkoztatás jelentős súlya miatt az építőipari foglalkoztatási adatokat – így a termelékenységi adatokat – óvatosan kell kezelni, de ezzel együtt csalódást keltő, hogy a vizsgált időszak elejét leszámítva jóformán mindvégig Magyarországon volt a legalacsonyabb az ágazati termelékenység.

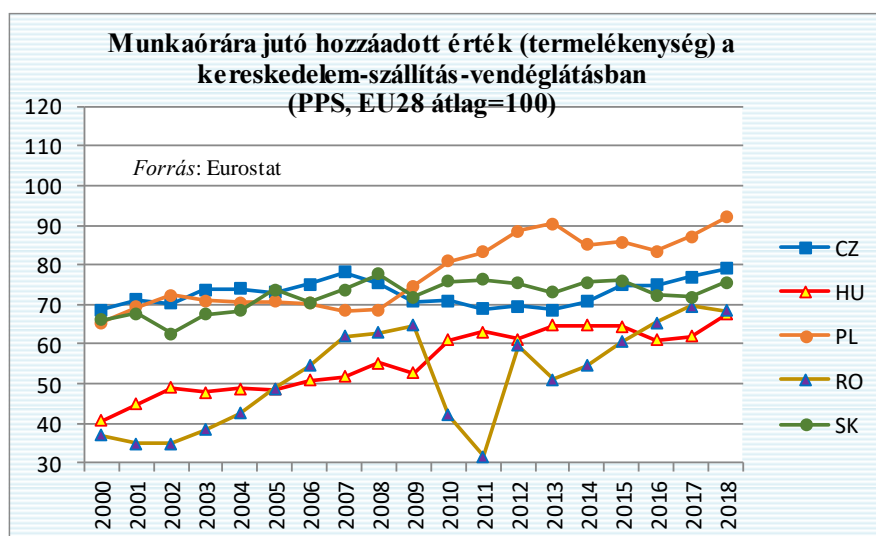

A szolgáltatások közül három területet, az információ, kommunikáció, a kereskedelem, szállítás, vendéglátás, illetőleg az ingatlanügyek ágazatokat emeljük ki ehelyütt. Az info-kommunikáció részét képezi egyebek között a kimondottan high-tech jellegű – ebből fakadóan „jövőorientált” – információtechnológia is. E gazdasági ág azért figyelemre méltó, mert az elmúlt tíz évben itt kimagasló mértékben *romlott* a relatív termelékenység. 2010-ben a folyó vásárlóerő-paritáson mért munkaóra-alapú termelékenység az uniós átlag 60%-át tette ki csupán. Ez egyrészt közel 16

százalékpontos esést jelent 2010-hez képest, másrészt a legalacsonyabb a többi visegrádi országgal és Romániával összevetve. Amint az ábrából látható, a vizsgált húsz év legnagyobb részében nem ez volt a helyzet, ám a relatív termelékenység 2012-től kezdődő meredek süllyedése (illetőleg más országok folytatódó felzárkózása) következtében 2015-re Magyarország sereghajtóvá vált az említett országok mezőnyében, továbbá a relatív termelékenység még a 2000-es szintet is jócskán alulmúlja.

Bizonyos értelemben ellenpélda a kereskedelem, szállítás, vendéglátás ágazat. A gazdasági ágak közül itt volt a legjelentősebb az uniós átlaghoz való felzárkózás Magyarországon 2010 óta – amely ráadásul azután következett be, hogy a 2010-et megelőző évtizedben is gyakorlatilag folyamatos volt a relatív termelékenység javulása.

Ennek ellenére 2018-ban e nemzetgazdasági ágban is a magyar relatív termelékenység volt a legalacsonyabb a másik négy régióbeli országéhoz viszonyítva. Ez alapvetően a relatív termelékenység rendkívül alacsony kiinduló, 2000. évi szintjének (kb. 41%) tudható be. Megjegyzendő viszont: hogy ezek az adatok a tényleges helyzetet tükrözik-e, vagy esetleg abból adódnak, hogy a „kifehéredés” számos körét megelőzően a kiskereskedelmi és vendégforgalom jelentős része nem került elszámolásra, az bizonytalan.

Végül érdemes megemlíteni az ingatlanágazatot, miután az adatok szerint itt a legalacsonyabb a magyar relatív termelékenység (az uniós átlag kb. 34%-a). Megjegyzendő viszont, hogy egyrészt két másik visegrádi országnál is hasonló arányok figyelhetők meg, másrészt az idevágó adatok bizonytalanságára utal a romániai ingatlanágazat csodálatos megtámaszkodása 2008-tól, amikor is a hivatalosan számon tartott foglalkoztatottság hirtelen megfeleződött, miközben az ágazat hozzáadott értékében semmilyen törés nem következett be. Így e nemzetgazdasági ág termelékenységi számainak aligha érdemes nagy jelentőséget tulajdonítani.

1.6. Ágazati egységbérköltség

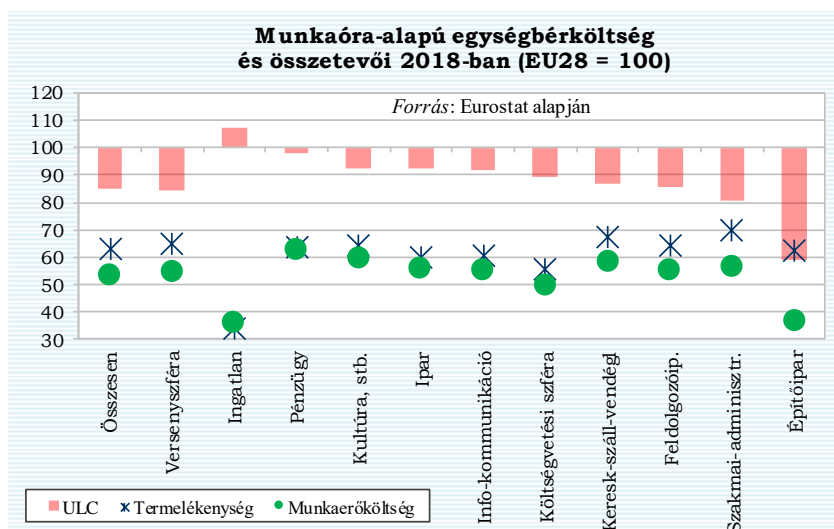
A továbbiakban a munkaóra-alapú egységbérköltség alakulását vesszük szemügyre, továbbra is az Eurostat 10-es (betűs) ágazati bontása alapján.

A vásárlóerő-paritással mért, uniós átlaghoz viszonyított ágazati egységbérköltségek valamivel szélesebb sávban szóródnak a nemzetgazdasági átlag körül, mint a termelékenység esetében. Három ág látványosan kilóg a sorból. Az ingatlanágazat esetében – ahogy azt említettük – az Eurostat számai az uniós átlagtól drámaian elmaradó termelékenységet jeleznek – hogy e számok mennyire a realitást tükrözik, az kérdéses – ehhez pedig az uniós átlagtól kicsivel kevésbé látványosan elmaradó (de még mindig nagyon alacsony) bérköltség párosul. Ennek következtében az ingatlanágazatban az egységbérköltség – egyedülként a gazdasági ágak között – magasabbnak mutatkozik az EU-átlagnál.

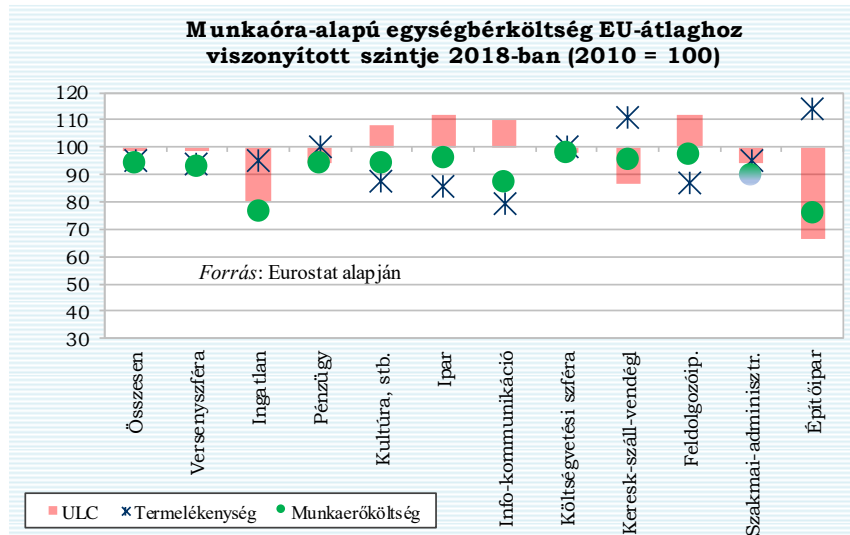
A mezőgazdasági adatok által sugallt kép szintén eltérhet a valóságtól – mindenesetre itt az uniós átlagot 88%-kal meghaladó termelékenységhez társul az EU-átlagnál alacsonyabb munkaórára jutó bérköltség, aminek eredményeképpen a mezőgazdasági egységbérköltség az EU-átlag felét sem éri el.

Szintén kirívóan alacsony az egységbérköltség az építőiparban az adatok szerint: itt az összátlaghoz közeli relatív termelékenységhez roppant alacsony bérköltség párosul.

Nemzetgazdasági átlagban nem volt érdemi változás az egységbérköltség uniós átlaghoz viszonyított szintjében 2010 óta. (A relatív termelékenység kissé tovább romlott, a munkaórára jutó relatív bérköltség pedig valamivel nagyobb arányban csökkent, miután egyrészt az unió más országaiban is számottevő volt a béremelkedés, másrészt Magyarországon időközben érzékelhetően mérséklődött az amúgy továbbra is magas adóék.) Ezzel szemben a nemzetgazdasági ágak mintegy felében 10 százalékpont körüli vagy azt meghaladó változás ment végbe ezalatt az idő alatt. Így például az építőiparban 2010-ben – egy korábbi emelkedési periódusnak köszönhetően – még jóval közelebb járt az EU-átlaghoz az egységbérköltség, ám a relatív termelékenység javulásának és a mért relatív bérköltség meredek esésének köszönhetően az egységbérköltség a mélybe zuhant.

Figyelemre méltó, hogy ahol közeledett az egységbérköltség az uniós átlaghoz – mint az iparban, az info-kommunikációs ágazatban, a kultúra-szabadidő ágazatban – ott is ez a növekedés a munkaóra jutó relatív bérköltség csökkenése mellett ment végbe, miután a bérköltségcsökkenés meghaladta a relatív termelékenységi szint romlását. Megjegyzendő természetesen, hogy ez nem jelent bércsökkenést, csupán azt, hogy a nemzetiszámla-adatok szerint a béremelkedés nem volt látványos a nemzetközi átlaghoz viszonyítva, továbbá e béremelkedés egy részét is kinettőzte a bérterhek számottevő mérséklődése.

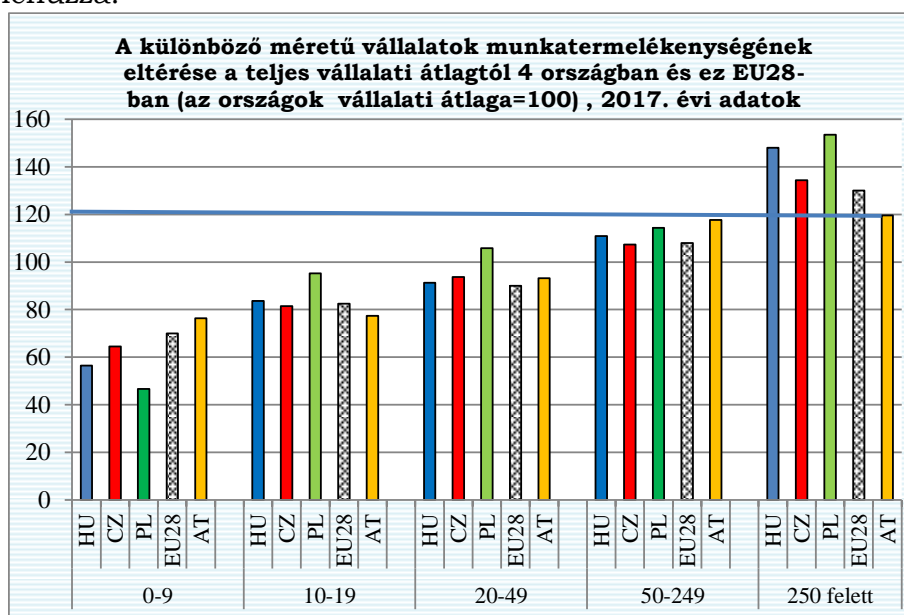

2. Munkatermelékenység és bérköltség mikrogazdasági megközelítésben

2.1. Vállalati méret szerint

Az eddigiekben áttekintettük a makroszintű termelékenység és egységbérköltség alakulását. Ebben az alfejezetben a vállalati méret és tulajdoni szerkezet szerinti termelékenység alakulását vizsgáljuk meg.

A nemzetközi szakirodalom és az empirikus elemzések is bőséges bizonyítékot szolgáltatnak arról, hogy a kisvállalatok átlagosan alacsonyabb termelékenységgel rendelkeznek, mint a nagyobb méretű vállalatok. A nagyobb vállalatok ugyanis a termelés méretgazdaságossági előnyeinek (economies of scale) a kihasználása, a nagyobb tőkeerő miatti jobb technológiai felszereltség, az erősebb innovációs képesség, a vállalati szervezethez, piaci erő következtében jellemzően olyan előnyökkel rendelkeznek, amelyekkel a kisebb méretű vállalatok nem. Ez csupán egy megállapított összefüggés, amely természetesen nem érvényes minden vállalatra. Minden vállalati kategóriában megtalálhatóak a kategória átlagánál magasabb és alacsonyabb termelékenységű cégek, nem állítható tehát, hogy a vállalati méret növekedésével *arányosan* emelkedik a termelékenység (elég, ha csak a magas termelékenységű, csak néhány alkalmazottat foglalkoztató, de nagy hozzáadott értékű startup-okra gondolunk). Tendenciáját tekintve azonban a nagyobb vállalatok magasabb termelékenységet mutatnak fel, mint a kisebbek. Azaz, az egyes országok között csak a méret szerinti termelékenységi különbségek *mértéke* tér el. Igaz, ez döntő abból a szempontból, hogy a gazdaságok mindegyikében a kisvállalatok által foglalkoztatottak létszáma a teljes foglalkoztatás jelentős részét teszi ki. Ha tehát a mikro- és kisvállalatok termelékenysége különösen alacsony, akkor az az egész gazdaság átlag-termelékenységét jelentős mértékben lehúzza.

Forrás: saját számítások az Eurostat SBS adatok alapján

A fenti ábra az Eurostat SBS (Structural Business Statistics) adatai alapján mutatja be a termelékenységi különbségeket a mikro (0-9 fős), a kis (10-19 és 11-29 fős), a

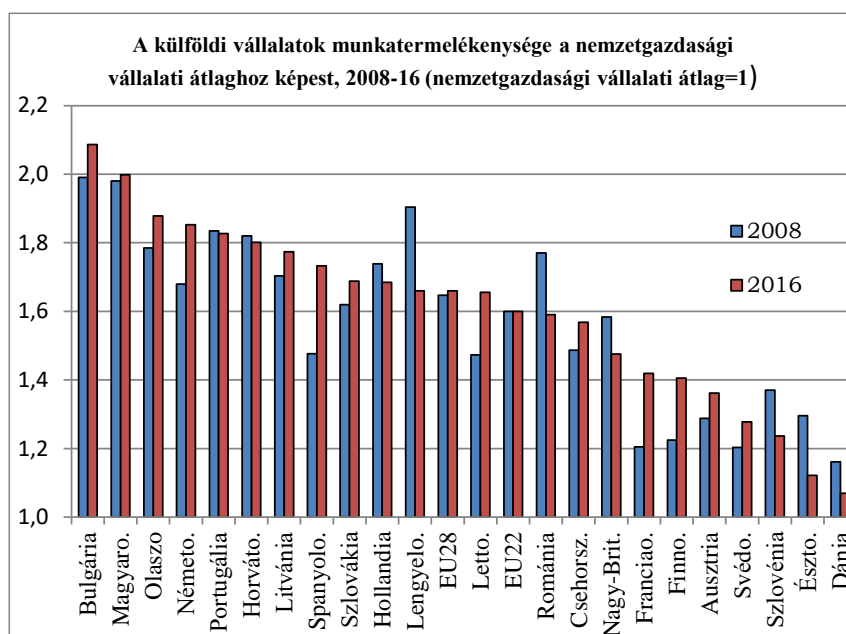
közép (50-249) és a nagyvállalatok (250 fő felett) között három V4 országban (a szlovák adatok hiányosak), Ausztriában és az EU28-ban. Az ábra jól jelzi, hogy a fejlettebb Ausztriában jóval kisebbek a vállalati méret szerinti termelékenységi különbségek, mint a V4-országokban, azaz a mikro- és kisvállalatok termelékenységi hátránya és a nagyvállalatok termelékenységi előnye csekélyebb. Azaz a vállalati teljesítmények kiegyenlítettebbek a kis- és nagyvállalatok között, ami elsősorban a kisvállalatok magasabb termelékenységével indokolható.

A V4-országokon belül leginkább Csehország mintázata hasonlít az osztrákhhoz, míg a legnagyobbak a különbségek a lengyel gazdaság esetében, ahol a mikro-vállalatok termelékenysége a vállalati átlag felét sem éri el, míg a 250 fő feletti vállalatoké a 153%-át. A magyar termelékenységi eloszlás a lengyel és a cseh között van.

Az ábrán több ország adatainak az ábrázolására nem volt lehetőség, de az adatok alapos vizsgálata alapján megállapítható, hogy a fejlett országok többsége, a skandináv országok, Franciaország és Hollandia az osztrák mintázatot mutatja, viszonylag kiegyenlített vállalati termelékenységi eloszlással, míg a kelet-közép-európaiak gazdaságának a dualitása erőteljesebb. Ebben a csoportban Magyarország egyáltalán nem lóg ki.

2.2. Külföldi-belföldi tulajdon szerint

Más a helyzet a külföldi és a belföldi vállalati termelékenységi különbségekkel. A (legalább 50%-ban) külföldi tulajdonú vállalatok termelékenységi különbsége ugyanis Bulgária után Magyarországon a legnagyobb, ez a jelentős termelékenységi előny pedig az elmúlt 10 évben nagyjából változatlan maradt.

Forrás: saját számítások az Eurostat SBS adatok alapján és Palócz (2019)

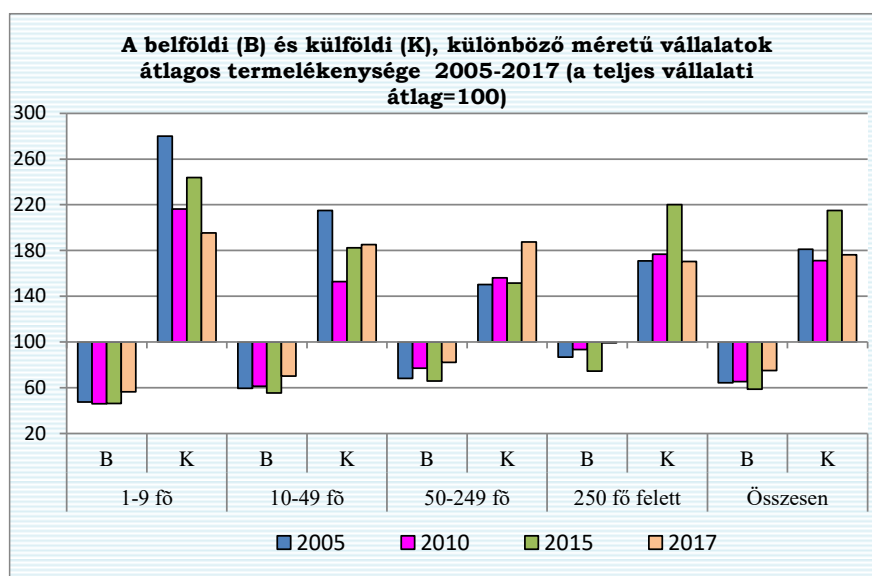
Eszerint Magyarországon a külföldi vállalatoknál foglalkoztatottak kétszer annyi hozzáadott értéket állítanak elő, mint a nemzetgazdasági vállalati átlag. Ez az érték Szlovákia és Lengyelország esetében 1,6-1,7-szeres, Csehországban pedig 1,5-szörös, bár 2008-16 között itt is némi emelkedésnek lehettünk tanúi.

2.3. Vállalati méret és tulajdon szerint Magyarországon

A termelékenységi eltérések vállalati méret és tulajdonos szerint az SBS adatok alapján nem lehetséges, mivel ezek az adatok csak külön-külön léteznek. A NAV adatbázis azonban lehetőséget nyújt erre is, bár nemzetközi összehasonlításra nyilván nem alkalmas.

Az alábbi ábra azt mutatja, hogy mekkora az egyes vállalati méretkategóriákban a külföldi és a belföldi vállalatok munkatermelékenységének eltérése a teljes vállalati szektorban mért termelékenységtől, az utóbbit 100-nak véve. Mint az alábbi ábra jelzi, a külföldi vállalatok termelékenységi előnye Magyarországon *valamennyi vállalati méretkategóriában* érvényesül, sőt, a mikro- és kisvállalatok terén még nagyobb is, mint a felsőbb méretkategóriákban. Ez az eredmény lényegében megmagyarázza azt a korábban bemutatott tény is, hogy Magyarországon a régióban nem kiugró a vállalati méret szerinti termelékenységi különbség.

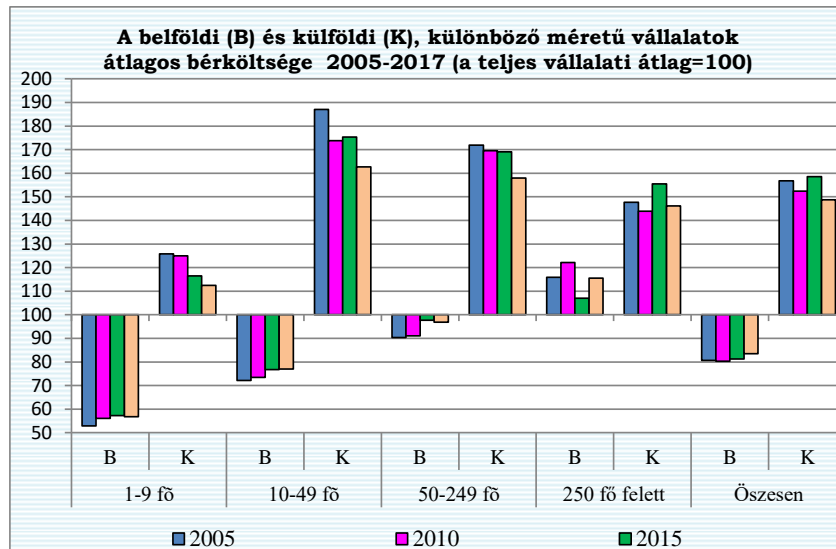
Emellett az is kiolvasható az ábrából, hogy 2005 és 2015 között a termelékenységi különbségek a külföldi és a belföldi vállalatok között lényegében nem változtak. 2017-ben azonban érzékelhető némi elmozdulás, mivel a belföldi vállalatok termelékenységi hátránya valamennyi méretkategóriában némileg csökkent.

Forrás: saját számítások az Eurostat SBS adatok alapján

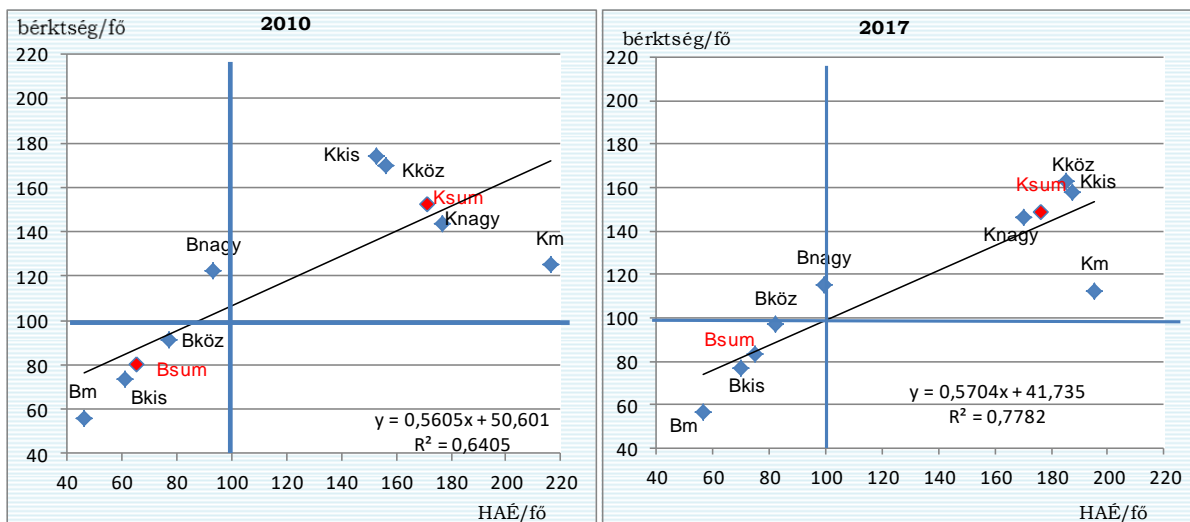
A belföldi tulajdonú mikro-vállalatok termelékenysége a teljes vállalati szektorhoz képest a 2015. évi 47-ről 2017-re 57%-ra emelkedett, a kisvállalatoké pedig 57-ről 70%-ra. A belföldi tulajdonú nagyvállalatok termelékenysége 2017-ben elérte a teljes vállalati átlagot, míg 2005-ben annak még mindössze 87%-án álltak. Történt előrelépés a középvállalatok terén is; termelékenységük 2017-re elérte a vállalati átlag 82%-át (2005-ben és 2015-ben még 70% alatt volt).

Ma még nehéz eldönteni, hogy tartós elmozdulásról, vagy átmeneti jelenségről van-e szó. Erre a kérdésre a 2018. évi adatok fognak választ adni. 2018-ban a béremelkedés ugyanis nagyobb fordulatra kapcsolt, ami nem kizárhatóan olyan nyomást helyezett elsősorban az alacsonyabb bérszintű cégekre, amely a termelékenység növelésére irányuló kényszert növelte.

Mindenesetre, a bérekben is tapasztalható némi belföldi „konvergencia” az egyes vállalati méretek között, de ez nem általános valamennyi méretkategóriában: a belföldi mikro-vállalatok esetében például a bérszint elmaradása a vállalati átlaghoz képest nem változott 2010 óta, de más méretkategóriákban tapasztalható némi belföldi vállalati bérfelzárkózás.

Ezt az állítást támasztja alá az alábbi ábra, amely a termelékenység és a bérköltség összehasonlítását mutatja 2010-ben és 2017-ben. Az X tengelyen az adott vállalatcsoport átlagos bérköltségének a teljes vállalati átlagtól való eltérése, az Y tengelyen pedig a teljes vállalati szektor átlagos termelékenységétől való eltérése látható a belföldi (B) és a külföldi (K) vállalatok esetében. A jelzések: m=mikrovállalat, kis=kisvállalat, köz=középvállalat, nagy=nagyvállalat és sum=a külföldi, illetve a belföldi vállalatok átlaga. A teljes vállalati szektor átlaga 100, amelyet az ábrán a vízszintes és a függőleges vonal jelez.

Az ábra a termelékenység és a bérköltség erős összhangjáról tanúskodik a különböző méretkategóriájú és tulajdonú vállalatok esetében. A külföldi vállalatok magasabb bérköltsége magasabb bérszinttel jár együtt, az alacsonyabb termelékenységű belföldi cégek pedig *arányosan* alacsonyabb bérköltséggel. A

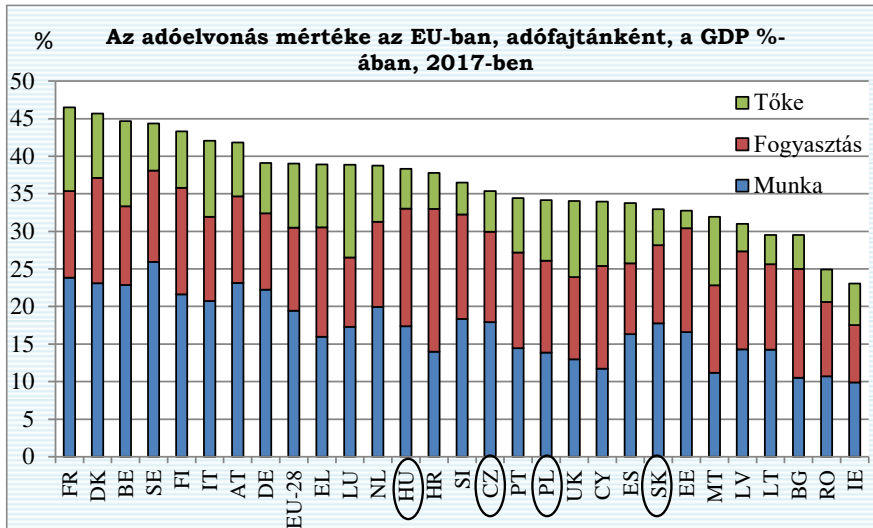
belföldi tulajdonú cégeknél a termelékenység és a bérszint a cégméret-kategóriával arányosan emelkedik, a külföldiekénél ez az összefüggés a méret szerint egyáltalán nem szoros. Sőt, a külföldi kis- és középvállalatok átlagos bérszintje magasabb, mint a külföldi nagyvállalatoké, ami ennek a kategóriának a speciális helyzetéből adódik (jellemzően egy külföldi nagyvállalat kisebb helyi üzeme, amely kevés kiszolgáló apparátussal működik).

A két ábra összehasonlításából az is megállapítható, hogy ezek az összefüggések meglehetősen stabilak, alig tapasztalható elmozdulás a 7 év alatt. Ami azonban mégis látható, az a már az előzőekben is kimutatott összefüggés, miszerint a bérek konvergenciája erősebb, mint a termelékenységé. Azaz a bérgörbe laposabb lett 2017-re. Ez az összefüggés azonban nagyon gyenge, és csak a 2018, és különösen a 2019. évi adatok fogják megmutatni, hogy az erősödő béerverseny milyen magatartásokat fog kiváltani a különböző vállalatcsoportokban. A külföldi tulajdonú vállalatoknak nyilván több pénzügyi forrásuk van a béerversenyben, a belföldieknek viszont – éppen az alacsony termelékenységi szint következtében – nagyobb terük van a munkaerő-kiváltó technológiai megújulással az egy foglalkoztatottra eső hozzáadott értéket növelni.

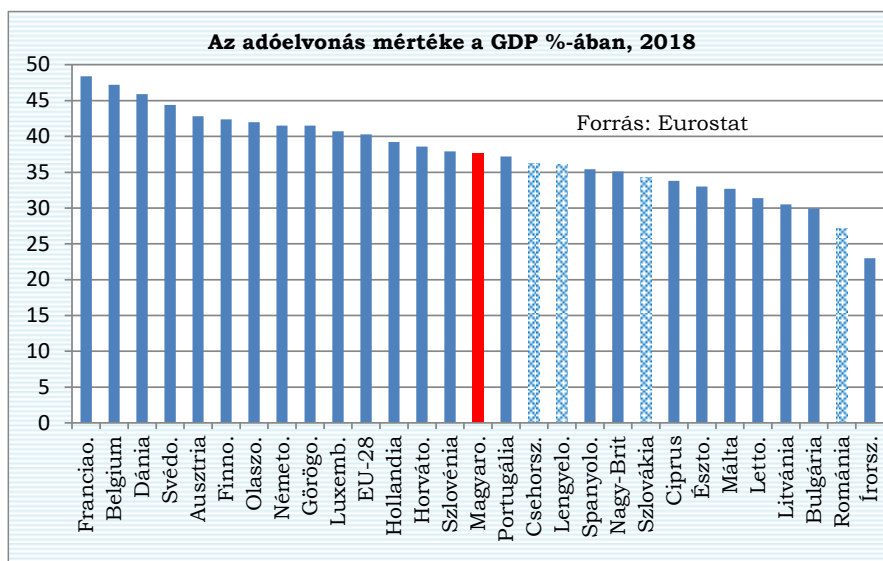
3. A bérek adóztatása és költségvetési kapcsolata

3.1. Az adóbevételek a GDP arányában

Magyarországon az átlagos adóelvonás értéke az elmúlt években a GDP 36-39 százaléka között ingadozott, 2017-ben a GDP 38,3%-a volt. Ezzel az EU-országok középmezonyében helyezkedik el.

2019. október 30-án, tanulmányunk leadása előtti napon jelent meg az Eurostat legújabb kimutatása a 2018. évi adóterhelésről. Ez még csak előzetes és nem részletezett adatokat közöl a GDP arányos adófizetésekről az EU-országokban, az azonban bizonyos, hogy 2018-ban, az adócsökkentés mértéke Magyarországon volt a második legnagyobb mértékű (0,8 százalékpont) az EU-ban, Dánia után (0,9 százalékpont). Eszerint 2018-ban a magyar teljes adóterhelés a GDP 37,6%-át tette ki, ami 2 helyezéssel jobban (hátrébb) pozicionálja Magyarországot; míg 2017-ben az Unióban a 12. helyet foglalta el, addig 2018-ban a 14. helyre került az adóterhelés GDP-arányos mértéke tekintetében.

Ugyanakkor, a magyar adóterhelés a régióban továbbra is a legmagasabb – ahogyan a rendszerváltás óta mindig is volt: Csehországban és Lengyelországban hagyományosan 35% körül mozog az adóterhelési ráta (2018-ra ez 36%-ra emelkedett), Szlovákiában pedig tartósan a GDP 34%-a (ez 2018-ban nem változott). 2018-ban tehát a különbség a másik V4 ország és Magyarország között némileg csökkent, de továbbra is fennmaradt: a cseh és a lengyel versenytársakkal szemben plusz 1,5 százalékpont, a szlovákokkal szemben plusz 3,3 százalékpont.

Ez a néhány százalékpontos eltérés akár csekélynek tűnhet, de mégis jelentős, ha figyelembe vesszük, hogy a Szlovákiában mért adórátához képest a 2018. évi GDP-t (42 ezer milliárd forint) alapul véve, a magyar adófizetők 2018-ban 1.400 milliárd forinttal több adót fizettek a különböző adónemekben, mint szlovák versenytársaik. A magyar gazdasági szereplők adóhátránya a csehekhez, illetve a lengyelekhez képest pedig kb. 650 milliárd forint plusz adóteher volt 2018-ban.

Az Eurostat új adatközlése még nem tartalmaz értékelhető adatokat az adóterhelés részletes megoszlásáról az egyes adónemek között 2018-ban, ezért az adószerkezet tekintetében továbbra is a 2017. évi adatokra támaszkodhatunk. Ami ezek közül a munkát terhelő adókat illeti, a fejezet első ábrája oszlopainak alsó (kék) része mutatja a munkát terhelő adók arányát a GDP-ben. A munkára rakódó adók aránya a GDP-ben 2017-ben Magyarországon (17,4%) nagyjából azonos volt a cseh és a szlovák adórátával, a lengyelnél (13,9%) azonban lényegesen magasabb (nem beszélve a román 10,5%-os munka-adó rátáról).

A GDP százalékában kifejezett adóráták azonban nem mondanak semmi arról, hogy az adórata nagyságát mennyiben befolyásolja az adókulcsok nagysága, vagy az adóalap szélessége. Mindezt a munkát terhelő adókra lefordítva: az adórata lehet attól is magas, hogy magasak az adókulcsok, és attól is, hogy a kulcsok ugyan alacsonyak, az adóalap, azaz a teljes bértömeg viszont magas (sokan fizetnek egyenként kevés adót). Következésképpen: a munkát terhelő adórata úgy is nőhet, ha az adókulcs ugyan változatlan (vagy akár csökken), de több foglalkoztatott fizet magasabb bér utáni adót.

A következőkben ezért az adóéket vesszük szemügyre.

3.2. A béreket terhelő adóék

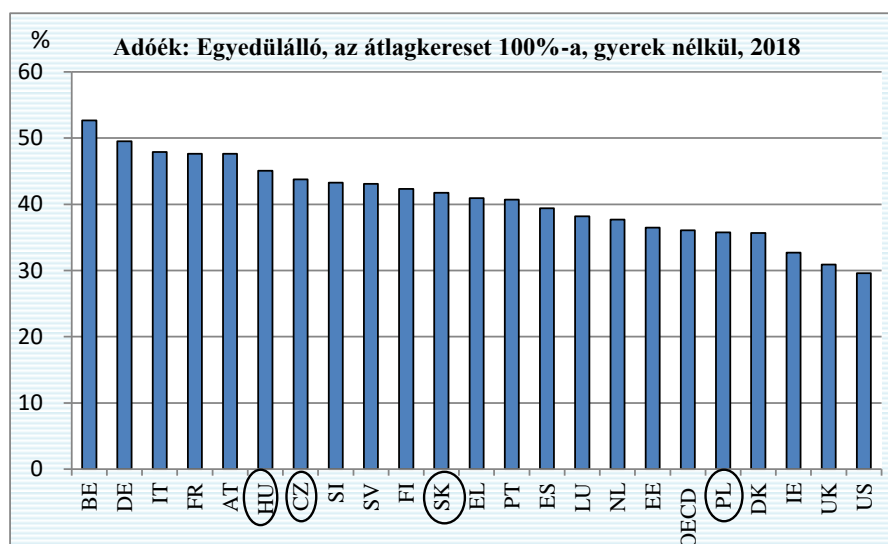
A magyar gazdaságban a bérek adóztatása, azaz az ún. adóék (tax wedge) hagyományosan magas. Az adóék a munkaadók által fizetett teljes bérköltség és a munkavállaló által megkapott nettó bér hányadosa, amely azt mutatja meg, hogy a bérköltség mekkora részét, hány százalékát vonja el az állam adók és szociális hozzájárulás formájában a munkaadóktól és a munkavállalóktól együttesen.

A magyar kormány azt a – szakirodalom által is alátámasztott – álláspontot képviseli, hogy az adórendszer hatékonyságát növeli, ha inkább a fogyasztást, mint a jövedelmeket sújtja nagyobb adóteher. Az utóbbinak ugyanis teljesítmény-visszatartó hatása lehet, miközben a fogyasztás adóztatásának nincsen ilyen hatása. Ennek a jegyében emelték fel az ÁFA-kulcsot 2011-ben a világon a legmagasabb szintre, 27%-ra. Ugyanakkor a jövedelmeket terhelő adók csökkenni

kezdtek, de csak lassan, aminek következtében 2018-ban Magyarországon a munkát terhelő adók az EU-ban még mindig a legmagasabbak között vannak.

Az OECD adatai, amelyekre a következőkben támaszkodunk, különböző jövedelmi szinteken (a bruttó átlagbér 67, 100 és 167%-án) és családnagyság (családtípus) szerint közli az adóék nagyságát (a gyermek, 2 gyermek, egyedülálló, házaspár különböző jövedelmi szinteken). Ennek az oka, hogy az országok nagyobb részében progresszív személyi jövedelemadó kulcs van, aminek következtében a magasabb keresetűek nagyobb adóterhet viselnek. Emellett a családi adózás eltérő rendszerei is befolyásolják az adóék tényleges nagyságát.

Az alábbi ábra az átlagbér (bruttó) 100%-át kereső, gyermektelen munkavállaló adóékét mutatja, európai összehasonlításban, 2018-ban. Látható, hogy a magyar munkaadók és munkavállalók az EU-ban a hatodik legmagasabb adóékét fizették a foglalkoztatás után (a teljes bérköltség 45%-a). Hozzá kell tenni, hogy ez jelentős javulás a 10 évvel korábbi helyzethez képest, amikor a magyar adóék még a 2-3. legmagasabb volt az EU-ban.

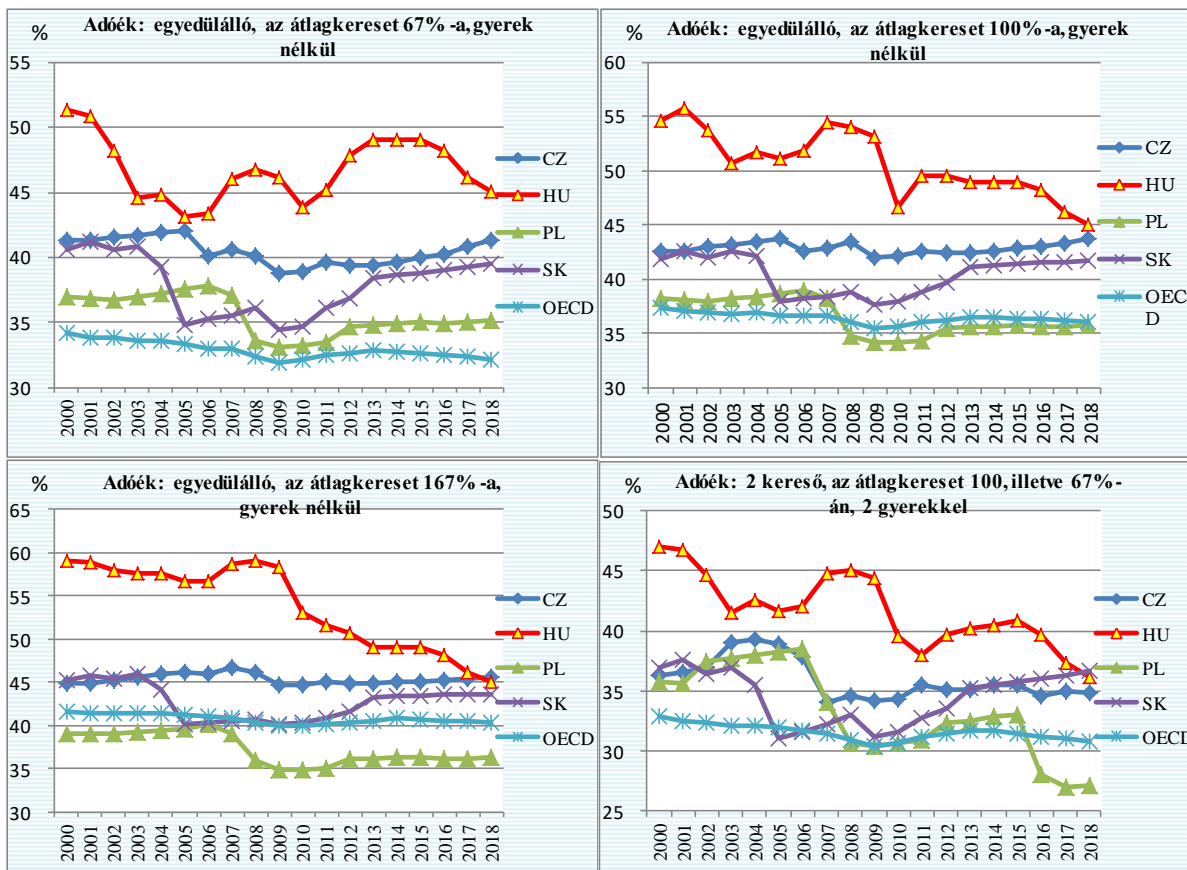
Forrás: OECD Tax wedge statistics

Csehországban (44%) csak árnyalatnyival alacsonyabb az adóék, és Szlovákiában (41,5%) sem sokkal alacsonyabb. A munka világa Lengyelországban azonban lényegesen alacsonyabb adóékkal terhelt (mindössze 38%). Mindazonáltal, annak ellenére, hogy a különbség Magyarország, Csehország és Szlovákia között nem nagy, megállapítható, hogy a magyarországi adóéket 1 százalékponttal kellene csökkenteni ahhoz, hogy a csehországihoz azonos szintre kerüljön (ez a 2019. július 1-jén bevezetett szocho csökkentéssel (17,5%-ra) valószínűleg megvalósult, a szlovák szinthez való közelítéshez azonban további adócsökkentésre lenne szükség¹.

Roszsabb a helyzet az alacsonyabb keresetűek adóéke tekintetében. Az egységes személyi jövedelemadó bevezetése óta Magyarországon valamennyi kereseti szintre

¹ Meg kell jegyezni, hogy 2018 óta, 2019. július 1-jei hatállyal a szociális hozzájárulási adó 2 százalékponttal csökkent, a magyar adóék tehát a fenti táblázatban közölt 45%-ról 43%-ra csökkent. Mivel azonban a sporadikus hírek szerint a többi régiós országban is történtek adócsökkentések, relatív pozíciónk nem feltétlenül javult.

(gyermek nélkül) azonos adóék érvényes, amely 2018-ban 45% volt. Azaz a munkáltató által fizetett bérköltségből 45% az adóhivatalé, és 55%-ot kap meg a munkavállaló. Ez tartalmazza a munkaadó által fizetett szociális hozzájárulási adót, valamint a munkavállaló által fizetett személyi jövedelemadót és társadalombiztosítási járulékokat.

Forrás: OECD és Eurostat

A fenti ábra *első*, bal felső grafikonja mutatja, hogy mennyi volt és hogyan változott az átlagbér 67%-át kereső munkavállaló egyedülálló adóéke Magyarországon, a V4 országokban és az OECD átlagában (EU28-as aggregált adat nincsen). A magyar adóék ebben az alacsony jövedelmű kategóriában 2011-13 között – az egységes SzJA bevezetése következtében – meredeken emelkedett, majd 2016-tól, az SzJA-kulcs és a munkáltatók által fizetett szociális hozzájárulási adó (szochó: régebben társadalombiztosítási járulék) csökkentése következtében lefelé indult, és 2018-ban majdnem a 2010. évi szintre ment vissza (bár annál még mindig 1 százalékponttal magasabb). Az alacsony keresetűek adóéke 2018-ban még mindig kimagasló volt mind a régióban, mind nemzetközi összehasonlításban: 5 százalékponttal magasabb a megfelelő szlovák és 10 százalékponttal magasabb a lengyel adatnál.

A fenti ábra *második*, bal felső grafikonja pedig arról tanúskodik, hogy az átlagbért keresők sem jártak jól az egységes személyi jövedelemadó bevezetésével. Az adóék ebben a kategóriában is emelkedett 2011-ben (mintegy 3 százalékponttal), majd 2018-ra lecsökkent a 2010. évi szint alá (1 százalékponttal).

Az ábra *harmadik*, jobb alsó grafikonja mutatja, hogy az egységes SzJA kulcs bevezetése egyértelműen és kizárólag az átlagbér legalább 167%-át, és afelett

keresők számára hozott nettó jövedelem-nyereséget. Azonban az is látható, hogy Magyarországon még a magasabb jövedelmi kategóriában is a legmagasabb volt az adók 2018-ban a régióban, bár a különbség itt a többi országhoz képest szerényebb, mint az alacsony keresetűek esetében.

Az ábra *negyedik*, jobb alsó grafikonja a 2 keresős, 2 gyermekes család adóékét mutatja, ha az egyik kereső az átlagkereset 100%-át, a másik a 67%-át kapja. A családtámogató adórendszer bevezetése ellenére az adóék e téren 2011 után még emelkedett is, mivel a 67%-on kereső szülő adóékének megemelkedését nem kompenzálta a családi adókedvezmény igénybe vételének lehetősége, annak felső határa miatt. Azóta ez változott, és az SzJA is csökkent, így 2015-től ennek a családtípusnak az adóéke is csökkent, olyannyira, hogy valamivel a szlovák szint alá ment, és nem sokkal magasabb, mint az azonos típusú cseh család adóterhelése.

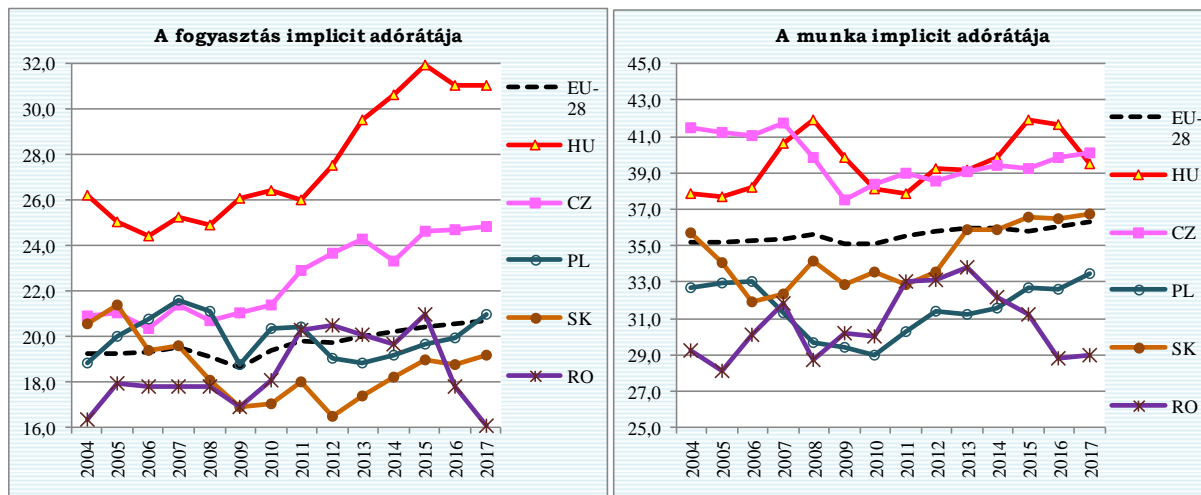
Figyelemre méltó a lengyel családi adókedvezmény mértéke: a fent leírt kétkeresős, kétgyermekes család adóéke Lengyelországban 2018-ban már mindössze 27% volt, 9 ponttal alacsonyabb, mint amelyet egy magyar család fizet. A lengyel adóék amúgyis a legalacsonyabb volt már a 2000-es évek második fele óta (minden bérkategóriában), amellet a lengyel kormány 2016-tól jelentős családi kedvezményeket vezetett be, amelynek igénybe vételét kezdetben jövedelmi korláthoz kötöttek, amelyet 2019 nyarán eltöröltek. 2019 nyarától a 26 év alatti lengyel fiatalok is mentesülnek a személyi jövedelemadó fizetése alól (egy bizonyos jövedelmi korlátig). Az intézkedés célja, hogy mérsékelje a lengyel munkaerő kivándorlását, amely elsősorban a fiatal korosztályt érintette Lengyelországban is.

Utolsó megjegyzésként az adóék változásáról a különböző kereseti és családi kategóriákban, fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy az elmúlt 18 évben a másik 3 V4 ország közül egyik sem produkált olyan hektikus adóék változásokat, mint Magyarország, ahol az adóráták és azok szerkezete folyamatos és jelentős mértékben változott. hol emelkedett, hol csökkent, igaz, az elmúlt néhány évben jellemzően csökkent. A munka (a legfontosabb termelési tényező) adóztatásának a gyakori változtatása pedig - finoman szólva - sem segíti a vállalkozók hosszú távú tervezési tevékenységét, beruházási célú döntéseinek költségkalkulációját. A fejlesztési célú beruházások megtérülési rátájának számításában ugyanis a munkaerő várható költségeinek az előrejelzése az egyik legfontosabb tényező.

3.3. Implicit adóráták

Az eddigiekben az adókulcsokat és azok eltéréseit vizsgáltuk, a következőkben az ún. implicit adórátákat tekintjük át Magyarországon, a régióban és az EU-átlagában.

Az implicit adórátát az méri, hogy az adóbefizetésnek mekkora az aránya a teljes *adóalaphoz* képest. Azaz: mekkora az adótartalma a fogyasztásnak és a jövedelmeknek. Ennyiben hasonló az adó-ék méréséhez, azzal a különbséggel, hogy az implicit adórátát csak makroszinten lehet vizsgálni, a teljes – nemzetgazdasági szintű – fogyasztás (munkaköltség) és a kapcsolódó adóbefizetések hányadosaként.

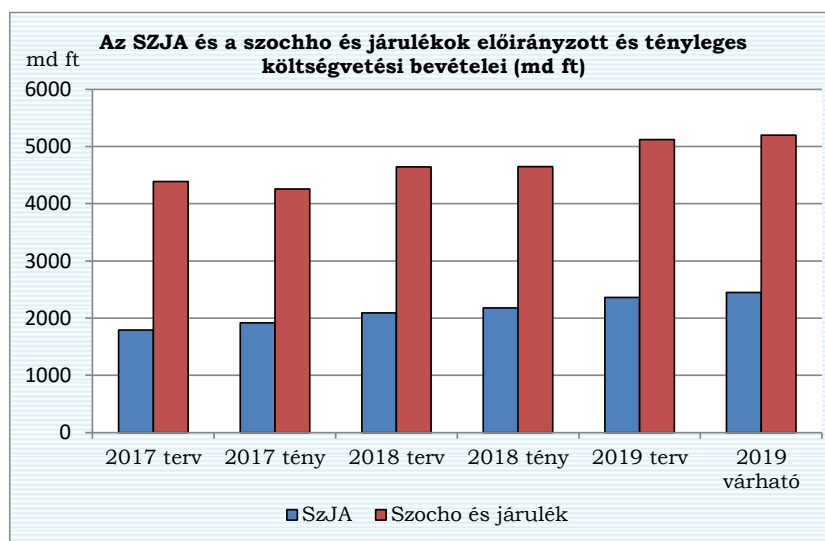
Mint a fenti két ábrából kitűnik, a magyar adórendszer valóban betartja azt a szabályt, hogy elsősorban a fogyasztást kell adóztatni, inkább, mint a munkajövedelmeket. Ez azonban meglehetősen felemásan megy végbe: a munkát az adórendszer valóban nem adóztatja meg olyan kimagasló mértékben, mint a fogyasztást, de még így is az adóztatást élvonalába tartozik.

A fogyasztás implicit adórátája ugyanis horribilisen magas Magyarországon: minden 100 forint elköltéséből 31 forint az adó és 69 forint a nettó ár. Ehhez a 27%-os ÁFA-kulcson kívül a magas jövedéki adók is hozzájárulnak (elsősorban az üzemanyagadó).

Ugyanakkor a másik oldalon, a munka implicit adóztatásánál nem látjuk ennek az ellenképét, bár kétségtelen, hogy a munka-adózás terén nem olyan mértékű a túlterhelés, mint a fogyasztásnál. 100 forint bérköltségből átlagosan 39,5 megy az adóhivatalnak és 61,5 forintot kap meg a munkavállaló. Ez azonban csak arra elég, hogy Magyarország a munka adóztatásában nem az első, hanem a Csehországgal megosztott első helyen tartózkodik, sőt 2017-ben 0,6 százalékponttal annak alatta volt. Azóta a munkáltatók által fizetett szociális hozzájárulási adó (szochó) Magyarországon némileg csökkent, lehetséges tehát, hogy már pár százalékponttal Csehország alá kerültünk. Ugyanakkor a legtöbb országban (és az EU-28 átlagában is) 33-37% a munka költség átlagos adótartalma. Ahhoz tehát, hogy bekerüljünk a munka implicit adórátájának a mainstream vonalába, további 5-7 százalékponttal kellene csökkenteni a bérek adóztatását. És ezzel még korántsem jutnánk valamiféle adó-előnyhöz más országokhoz képest, hanem csak azt a hátrányt dolgoznánk le, amelyet a magyar munkaadóknak és munkavállalóknak plusz adóteherként viselniük kell a versenytársakhoz képest. Sőt, ahhoz, hogy kompenzáljuk a fogyasztási adók magas adóterhét, a munkát terhelő adók további csökkentésére lenne szükség. Ezzel elérhetnénk akár a román adóztatási színvonalat

3.4. A munkát terhelő adók költségvetési összefüggései

Mint a 3.1. fejezetben láttuk, a munkát terhelő adók a költségvetési bevételek jelentős forrását képezik. 2017-ben a GDP 17,4%-át, összesen 6.500 milliárd forint adót és járulékot fizettek be a munkaadók és a munkavállalók együttesen az államháztartás kasszájába a foglalkoztatással összefüggésben. 2018-ban ez az összeg már feltehetőleg meghaladta a 7.000 milliárd forintot (a végleges adat a zárszámadás elfogadása után lesz ismert), 2019-ben pedig előrejelzésünk szerint megközelíti a 7.700 milliárd forintot. Az elmúlt 2 évben tehát a munkát terhelő SzJA és a társadalombiztosításnak fizetendő járulékok és szociális hozzájárulási adó éves növekedési üteme megközelítette a 10%-ot. A bevételek minden évben rendre meghaladták az előirányzatot.

Ezt elsősorban a bérek gyors, az elmúlt 2-3 évben kétszámjegyű növekedése tette lehetővé, másrészt a gazdaság kifehéredése. Jól jelzi az adóalap szélesedését, hogy miközben a munkaadók által fizetendő szociális hozzájárulási adó 2018. január 1-jén 2,5 százalékponttal csökkent (22%-ról 19,5%-ra), az ebből az adónemből befolyt összeg 2018-ban nem hogy nem csökkent, hanem jelentősen emelkedett is.

2018-ban az SzJA-ból és a szociális hozzájárulási adóból, valamint a munkavállalói járulékokból együttesen nominális értékben kb. 650 milliárd forinttal több folyt be, mint 2017-ben, ami reálértéken (a 2,8%-os azévi inflációt figyelembe véve) 470 milliárd forint többletbevételnek felel meg (ismételjük: a szocho csökkentése ellenére). 2019-re csak becsléseket végezhetünk, de az első kilenc-havi adatok alapján az idei bevétel-növekedés az előző évhez képest nominálisan kb. 730-750 milliárd forintra tehető a munkát terhelő adókból, ami reálértéken (3,3%-os inflációs rátával számolva), 500-520 milliárd forint körüli többletbevétel lehet.

Ennek az összegnek a nagy része „talált pénz” a költségvetés számára, amely jórészt tőle függetlenül ment végbe, kivéve a kötelező minimálbér-emelés hatását, mert az is feljebb nyomta az átlagbéreket. Természetesen az a tény, hogy az egyik adónemből lényegesen több folyik be, mint az előirányzat, vagy mint ami rendes üzletmenet indokolna, nem jelenti azt, hogy ezt a pénzt ugyanannak az adónemnek

kell „visszaadni”, mint ahol keletkezett. A költségvetés kiadási oldalán számos olyan feszültségi pont van (ld. egészségügyi és oktatási kiadások, az utóbbival a negyedik fejezetben részletesebben foglalkozunk), ahol a konszolidáció több állami kiadást indokolna.

Ugyanakkor, a béreket terhelő adók további csökkentése olyan kulcskérdés a nemzetgazdasági szintű növekedés és termelékenység-javulás szempontjából, amely az egész gazdaság növekedését meghatározza. A bérekre rakódó adók csökkentése emellett az elvándorlás mérséklődéséhez is hozzájárulhat, amennyiben magasabb bérek fizetését teszi lehetővé. Ha az SzJA csökkentésére kerülne sor, akkor a nettó bérek emelkedése automatikusan bekövetkezne. Ha pedig a munkaadók által fizetendő szociális hozzájárulási adó csökkentésre kerülne sor, akkor a jelenlegi munkaerő-hiány közepette nem lehet kétség afelől, hogy az abból származó előnyt a munkaadók továbbadnák a munkavállalóknak.

Az adóék további csökkentésére azért is lenne szükség, mert, mint azt a 2.3. pontban bemutattuk, a hazai tulajdonú vállalatok, különösen a kis- és középvállalatok bérszintje jelenleg jelentősen elmarad a nemzetgazdasági átlagtól, ezért a munkaerőhiány miatti erős bérversenynek több vállalat eshet áldozatul, mint az indokolt lenne. A természetes kirostálódást nem célszerű és nem is lehetséges megakadályozni; nyilván sok olyan magyar tulajdonú kkv van, amely nem képes fennmaradni a versenyben. Holott a nemzetgazdasági átlagokat nem csak úgy lehet emelni, hogy minden vállalat „egyenlően” emel bért, hanem úgy is, hogy az alacsony bérű, és megújulni nem képes cégek megszűnnek, ezáltal nem húzzák le többé a nemzetgazdasági átlagot. A jelenlegi munkaerő-piaci helyzetben ez a munkanélküliséget sem feltétlenül növeli. Ez a nemzetgazdasági termelékenységet is emelheti, mivel a munkaerő az alacsony termelékenységű cégektől a magasabb termelékenységű cégekhez áramlik.

Ugyanakkor a jelenlegi gyors béremelkedés lehetőséget, illetve egyben kényszert is nyújt arra, hogy a hazai vállalatok jelentős része nagyobb erőfeszítéseket tegyen a termelékenység növelésére, ami a magasabb bérek fizetését is lehetővé teszi. Ehhez hatékonyan járulna hozzá a munkát terhelő adók csökkentése, úgy, hogy eközben nem csökkenti a hazai kkv-k kényszerét a termelékenység növelésére, viszont ennek terhét némileg mérsékli.

A kiszámíthatóság és tervezhetőség érdekében javasoljuk egy olyan középtávú tervezet kidolgozását, amely a munkát terhelő adóék 5-7 százalékponttal való csökkentésének menetrendjét rögzíti. Ez nem csak a régiós országokhoz való közeledést, hanem határozott versenyelőnyt jelentene a magyar gazdaság számára.

4. Az innováció és beruházás Magyarországon nemzetközi kitekintésben

Az első fejezet termelékenységi elemzéseinek eredményeiből is kitűnik, hogy a magyar gazdaság felzárkózásának a kulcskérdése a vállalatok termelékenységének a növelése, amelyhez a vállalati innovációkon keresztül vezet az út. Ebben a fejezetben a magyar vállalatok innovációs tevékenységét tekintjük át, nemzetközi összehasonlításban, a European Innovation Scoreboard (EIS) és az Európai Unió Community Innovation Survey (CIS) adatai, illetve egyes vállalatvezetőkkel folytatott interjúk alapján.

4.1. Magyarország pozíciója az Európai Innovációs Rangorban

A European Innovation Scoreboard (EIS) 2001 óta évente vizsgálja az Unió tag-államok vállalati innovációs aktivitásának makrogazdasági és infrastrukturális környezetét. Az egyes országok innovációs potenciálját az ún. Summary Innovation Index (SII) statisztikai mutató adja meg, amely négy fő *innovációs indikátorból*, azon belül tíz *innovációs dimenzióból* és huszonhét *al-indikátorból* áll.

A 4 fő innovációs dimenzió és al-indikátor a következő:

Innovációs környezet: a vállalatokon kívüli innovációs teljesítményt meghatározó fő környezeti adottságokat vizsgálja, amely három innovációs dimenziót és nyolc al-indikátort foglal magába.

Humán erőforrások

- Frissen doktoráltak
- Felsőfokú végzettségűek aránya 25-34 életév között
- Élethosszig tartó tanulás 25-64 életév között

Vonzó kutatási rendszerek

- Nemzetközi tudományos publikációk
- Leghivatkozottabb publikációk
- Külföldi doktorandusz hallgatók száma

Innovációbarát környezet

- Szélessávú internet lefedettség: Azon vállalatok aránya, amelyek a lehető leggyorsabb internet szolgáltatás vették igénybe (legalább 100 Mb/s)
- Vállalkozási lehetőség: Új piaci lehetőségek esetén az egyének mennyire fognak vállalkozói tevékenységbe

Befektetések: A köz- és versenyszférában megvalósuló innovációs befektetéseket vizsgálja két dimenzióban és öt al-indikátorban.

Finanszírozás és támogatás

- K+F kiadások a kormányzati szektorban
- Kockázati tőke kiadások

Vállalati befektetések

- K+F kiadások az üzleti szektorban: valamennyi K+F kiadás az üzleti szektorban
- K+F-en kívüli innovációs kiadások
- Vállalatok belső ICT képzései

Innovációs tevékenységek: az üzleti szektorban levő innováció aspektusait vizsgálja három dimenzióban és kilenc al-indikátorban.

Innovátorok

- Folyamat vagy termék innovatív KKV-k (legalább az egyik)
- Marketing vagy szervezet innovatív KKV-k (legalább az egyik)
- Szervezetben belül innováló KKV-k

Kapcsolatok

- Együttműködő innovatív KKV-k
- Köz- és magánszféra társszerzői (közös) publikációi
- Állami kutatási kiadások és a magánszféra társsfinanszírozása

Szellemi termékek

- Szabadalmi kérvények száma
- Védjegy kérelmek száma:
- Formaterv bejelentések:

Hatások: A vállalatok innovációs tevékenységeinek makrogazdaságra eredő a hatását vizsgálja két dimenzióban és öt al-indikátorban.

Foglalkoztatási hatások

- Foglalkoztatottság a tudás-intenzív tevékenységekben:
- Foglalkoztatottak száma az üzleti szféra tudás-intenzív tevékenységeiben
- Foglalkoztatottság a gyorsan növekvő vállalatoknál

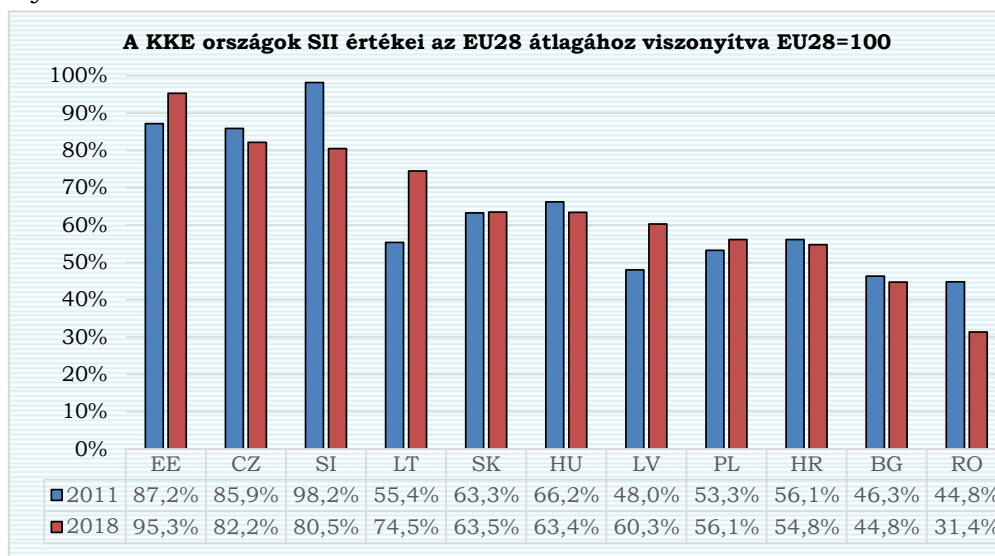
Értékesítési hatások

- Közép és hitech termékek exportja
- Tudás-intenzív szolgáltatások exportja
- A cég vagy a piac számára új vagy lényegesen fejlesztett termékek eladása

Az EIS jelentés az országokat az összesített innovációs indikátorai (SII) alapján négy csoportba sorolja be: szerény innoválók (az uniós átlag felét sem elérő országok), közepes innoválók (az uniós átlag 50-90%-át elérő országok), erős innoválók (az uniós átlag 90-120%-át kitevő országok) és vezető innoválók (az uniós átlag 120%-át meghaladó országok).

A 2018. évi jelentés (EIS, 2018) megállapítja, hogy az Európai Unió 2011-hez viszonyítva 8,8%-kal tudta javítani nemzetközi pozícióját az innovációban. A vizsgált országok 2018-as innovációs teljesítményét az Unió 2011-es átlagához viszonyítja, és ez alapján sorolja be az innovációs kategóriákba. A kelet-közép európai térség országai, köztük Magyarország is 2011 óta többnyire rendre a közepes (moderate) innoválók szintjén helyezkednek el. Magyarország a 11 ország közül a 6. helyen állt 2018-ban, viszonylag szerény és 2011-17 között enyhén romló innovációs környezeti indikátorral. Lengyelország Magyarország mögött áll, kicsit javuló innovációs környezettel. Figyelemre méltó, hogy a balti ország viszont jelentősen javították a pozícióikat: Észtország a legújabb jelentésben lépett át az erős innoválók kategóriába és a másik két balti ország is jelentősen javította az összesített innovációs környezeti mutatóját. Szlovénia innovációs indikátora azonban jelentősen csökkent, és ezzel kiesett az erős innoválók mezőnyéből. Az

utolsó helyeken álló két ország Bulgária és Románia, innovációs teljesítménye pedig alacsony és csökkenő.

Forrás: EIS adatbázis

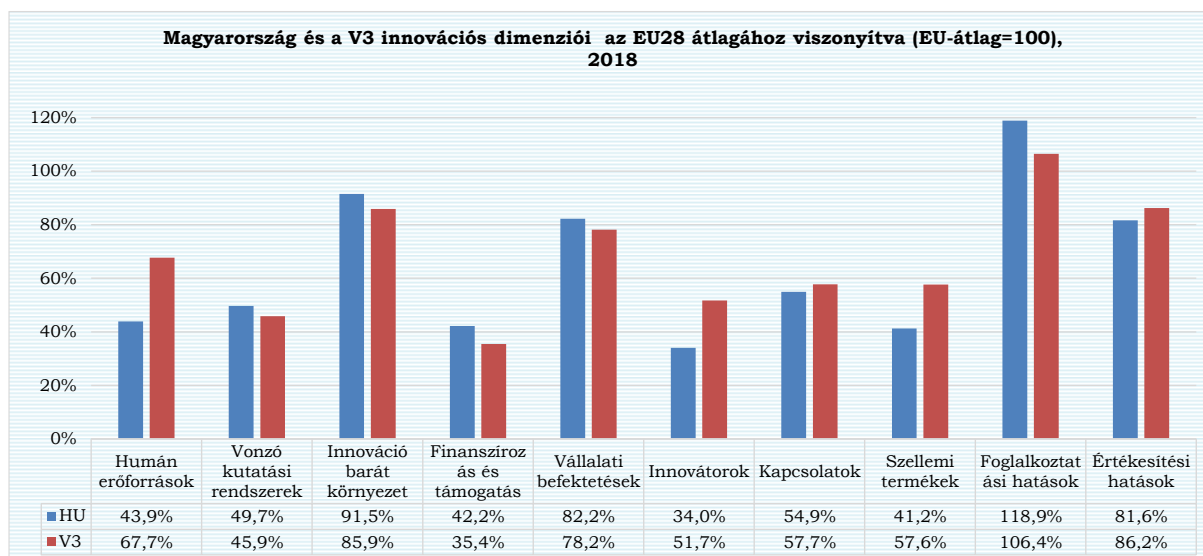
Megjegyzés: a táblázatban a vizsgált országokat az EU28 2018. évi átlagához viszonyítottuk, ellentétben a jelentésben közölttel, amely a 2011. évi EU-átlaghoz viszonyít.

Ami az összesített innovációs indikátor egyes elemeit illeti, Magyarország jórészt követi a térségre jellemző innovációs tendenciákat, ugyanakkor vegyes képet mutat.

Mint az alábbi ábra jelzi, a legerősebb magyar innovációs dimenzió a *Foglalkoztatási hatások* (az EU-átlag 118,9%-a), amelyen belül a gyorsan növekvő vállalatok foglalkoztatottságában növekvő aránya kiemelkedő (az EU átlag 157,4%-a). Az al-indikátorokat tartalmazó ábra az alfejezet végén található.

Az *Értékesítési dimenzió*n belül (az EU-átlag 81,6%-a) a közepes és hitech termékek exportja mutat viszonylag magas indikátort, ami az EU-átlag 129,5%-a. Itt nyilván elsősorban az export-orientált multinacionális vállalatok exportja játszik szerepet.

Az *Innovációbarát* környezet indikátora (91,5%) is kifejezetten kedvező; itt a vállalatok közötti szélessávú internet elterjedtség emeli meg az átlagot (105,6%).

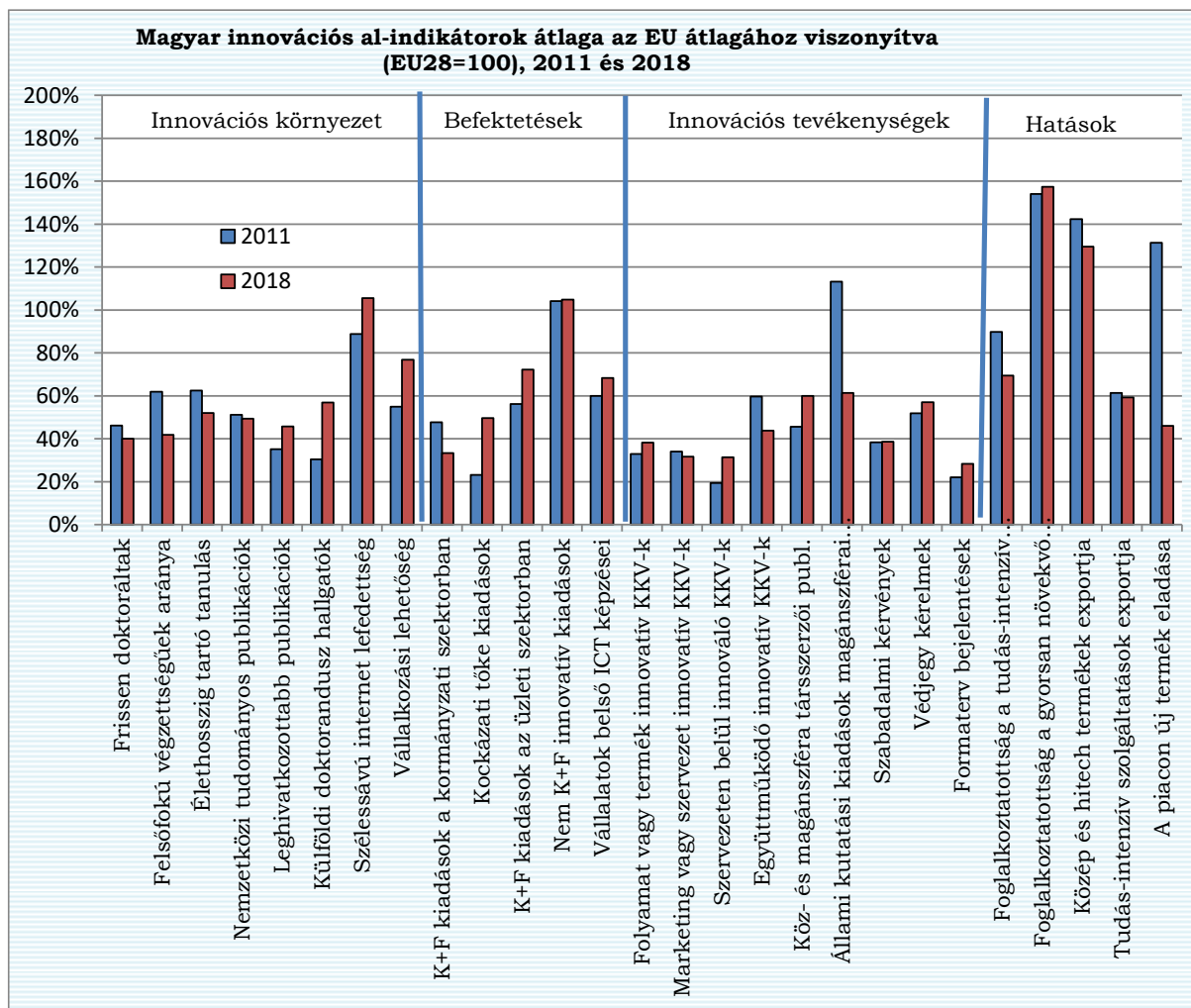

Ezzel szemben a *Humán erőforrások* terén (43,9%) Magyarország jelentős hátrányban van, ezen indikátora a V3-országoktól is jelentősen elmarad (67,6%). Ebben a dimenzióban a Frissen doktoráltak (40,1%) és a Felsőfokú végzettségűek aránya 25-34 életév között (41,9%) Magyarországon a szerényen innováló országok szintjén van.

A *Szellemi termékek* dimenzió (41,2%) terén se teljesít jól Magyarország, ahol a formaterv és a szabadalmi szerződéshez kötődő kérvények bejelentésének száma az uniós átlag 28%-át éri csak el, amely leggyengébb magyar al-indikátor.

A fő dimenziók terén azonban a legnagyobb lemaradás az EU-átlaghoz viszonyítva az *Innovátorok* dimenzióban tapasztalható (34,0%), e téren a magyar mutató a V3-ak megfelelő indikátorától (51,7%) is jócskán elmarad. Itt a KKV-k termék és folyamat innovációja (38,3%), marketing és szervezet innovációja (31,7%) és a házon belüli fejlesztései (31,5%) adják a leggyengébb mutatókat.

Összességében az EIS felmérés eredményeiből az állapítható meg, hogy az alacsony magyar innovációs indikátor elsősorban a humán erőforrások terén tapasztalt hiányosságokkal, a kkv-k alacsony termék- és folyamat innovációjával, a kkv-k alacsony innovációs együttműködési képességeivel, valamint a szabadalmak alacsony számával magyarázható.

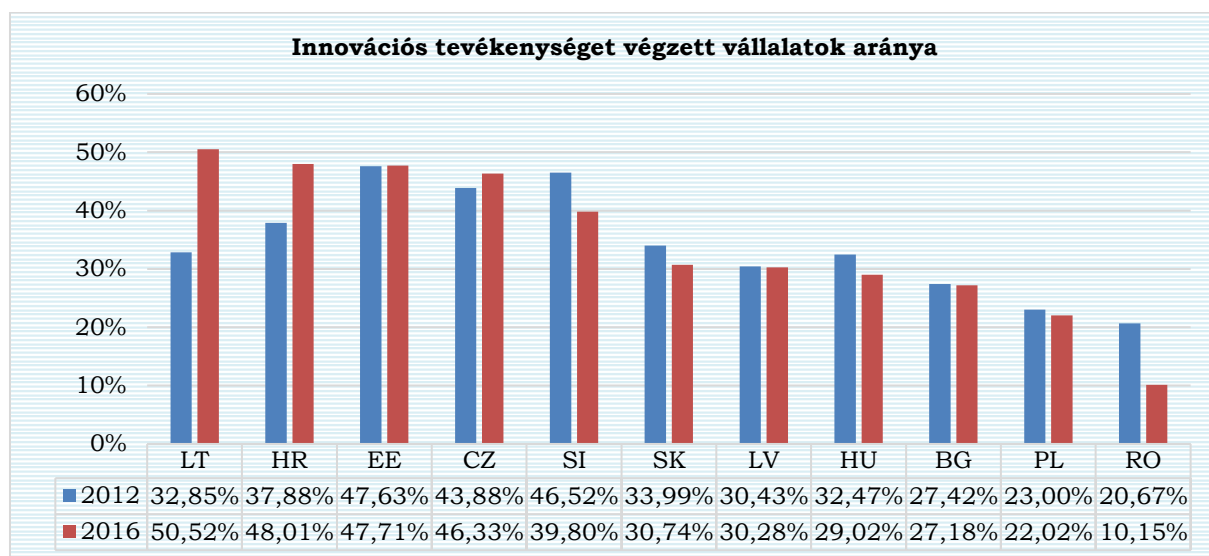
4.2. A magyar vállalatok pozíciója az Európai Innovációs Rangsorban

A magyar vállalatok innovációs aktivitásáról és azok típusairól részletes információkat az Európai Unió Community Innovation Survey (CIS) vállalati felmérésének az adataiból nyerhetünk.

A CIS kérdőíves felmérés két évente történik az Unió tagországokban, legfrissebb jelentése 2016-os, amely a legalább 10 főt foglalkoztató vállalatok 2014-2016 közötti innovációs fejlődését méri fel. A legfrissebb jelentésben 15.995 magyar cég vett részt.

A felmérés az innovációt folytató vállalatok tevékenységeinek az arányát és annak értékét vizsgálja ország, innováció típus, gazdasági tevékenység és vállalati méret bontásban. Magának az innováció létrehozásának több aspektusát is vizsgálja, mint a fejlesztéseknek a típusai, céljai, a cégek információ szerzésének általános módjai és az innovációra fellelhető állami források mértéke és azoknak elérhetősége.

A CIS az innováció kutatás és mérés módszertan bibliájának számító Oslo Manual előírásait követi. A Manual definíciója szerint az innováció nem igényel feltétlenül vadonatúj kutatási eredményeket, hanem bármilyen olyan újítást a gyártott termékben, a termelésben, a vállalati szervezetben vagy az értékesítési tevékenység módszerében, amely javítja a termelés hatékonyságát, és növeli az egy főre eső hozzáadott értéket. A definíció szerint a bevezetett új eljárást, módszert nem kell feltétlenül házon belül kifejleszteni, hanem akár másoktól átvett eljárások is innovációnak számítanak.

Forrás: EIS adatbázis

A 2016-os felmérés szerint a magyar vállalatok 29%-a végzett bármilyen innovációs tevékenységet a vizsgált időszak alatt, míg az EU28 átlag 51%. Ezzel az újonnan csatlakozó országok utolsó harmadában foglal helyet, lényegében csak Bulgáriát és Romániát, és – meglepő módon – Lengyelországot (22%) előzi meg. Ez a lengyel eredmény összhangban van az EIS által mért viszonylag rossz indikátorokkal az innovációs környezet tekintetében. Csehországban 43-36, Szlovákiában pedig 30-33% az innováló cégek aránya.

Innovációs tevékenységet folytató magyar vállalatok aránya szervezet nagyság bontásban		
	2016	2012
Kisvállalkozások	25,35%	28,42%
Közepes vállalkozások	39,05%	42,78%
Nagyvállalkozások	56,20%	67,23%

Forrás: CIS adatbázis

2012-2016 között Magyarországon valamennyi vállalat-nagyságban csökkent az innovatív cégek aránya. Ugyanakkor, fennmaradt az az összefüggés, hogy a vállalat nagysággal az innovatív cégek aránya is nő: 2016-ban a kis vállalkozások 25%-a végzett bármilyen innovatív tevékenységet, a közép vállalkozások 39%-a míg a nagyvállalkozások 56%.

Ami az innovációs kiadásoknak a házon belül, illetve a kiszervezett tevékenységeinek a megoszlását illeti, az alábbi táblázatból megállapítható, hogy a vállalatok innovációs költségei elsősorban eszközbeszerzésre irányultak, ez különösen magas a kisvállalatok esetében, de a nagyvállalatoknál is meghaladja a 44%-ot. A házon belül K+F kiadások aránya fordított irányban nő a nagyvállalatok javára: ott a teljes innovációs költségek több mint egyharmadát (34,5%) teszik ki, a kisvállalkozások esetében ez mindössze 24%. A nagyvállalatok a kiszervezett K+F tevékenységben is élen állnak: innovációs kiadásaik mintegy 15%-a külső megbízások formájában történik.

	K+F kiadások cégen belül	Kiszervezett K+F kiadások	K+F-en kívüli kiadások innovációra	Kiadások eszköz beszerzésre	Kiadások más külső tudásanyagra	Összesen
Kisvállalkozások	24,06%	1,46%	1,47%	71,36%	1,65%	100,0%
Közepes vállalkozások	26,07%	0,87%	2,06%	60,87%	10,12%	100,0%
Nagyvállalkozások	34,25%	14,76%	4,33%	44,73%	1,93%	100,0%

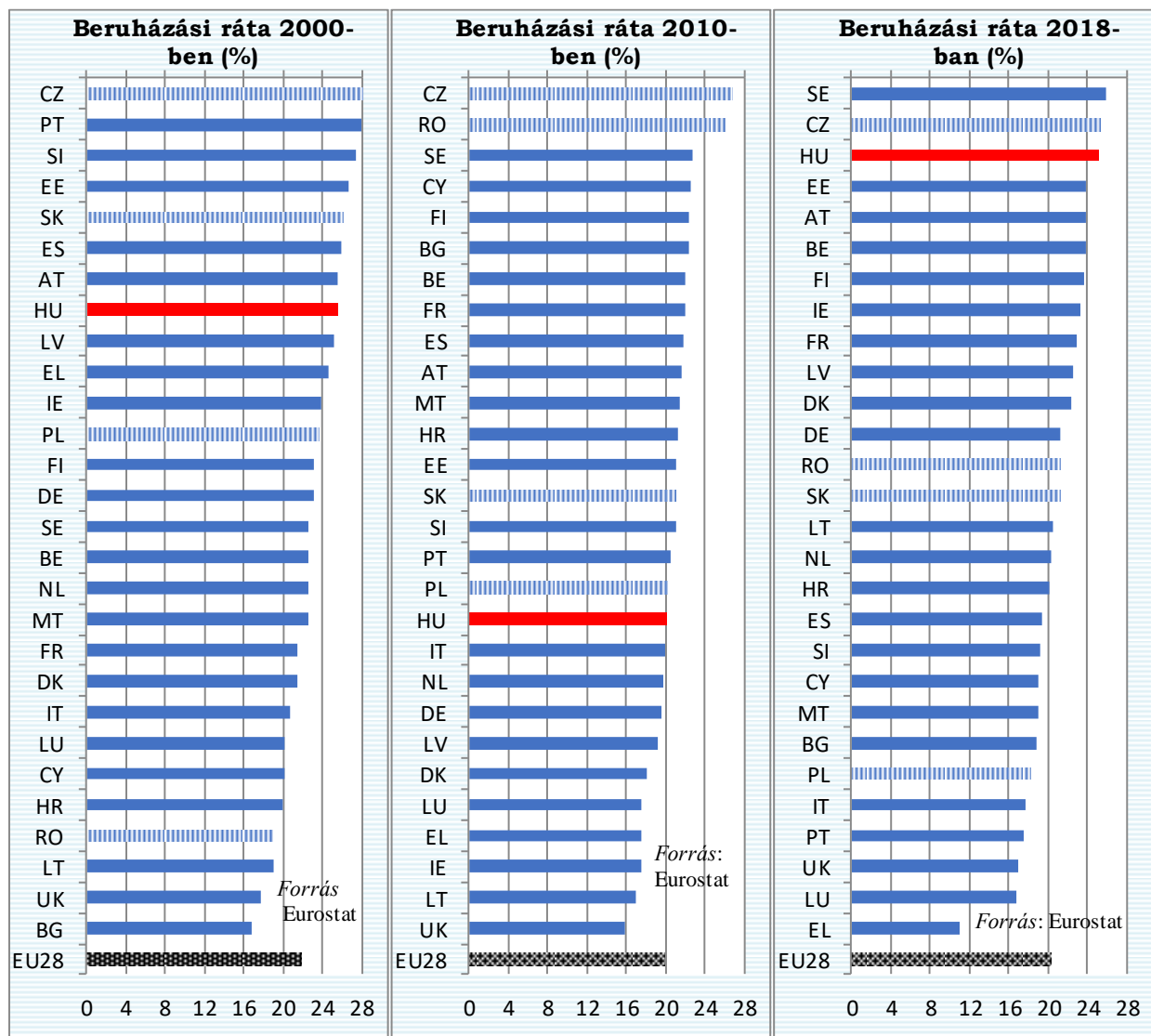
Forrás: CIS adatbázis

4.3. Beruházások a magyar gazdaságban

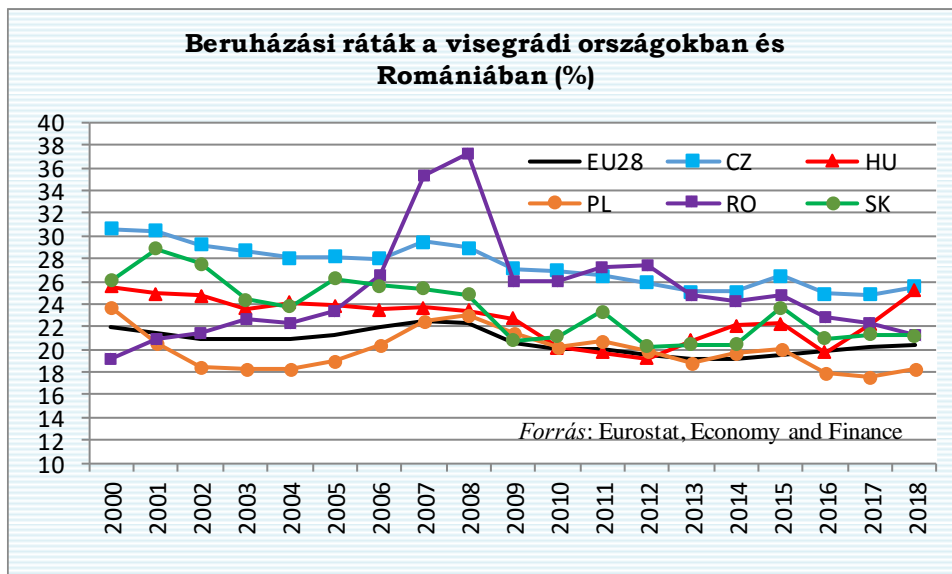
A beruházási aktivitás a gazdasági fejlődés kulcsfontosságú tényezője – tartósan alacsony beruházások mellett a technológiai fejlődés óhatatlanul elakad, a fizikai tőkeállománnyal együtt előbb-utóbb a tudástőke is egyre elavultabbá válik.

Habár természetesen a gazdasági teljesítőképesség szempontjából egyáltalán nem mindegy a beruházások összetétele, első közelítésben érdemes az összes beruházás – a nemzetiszámla-statisztikában: állóeszköz-felhalmozás – egészének méretét szemügyre venni. Ehhez hasznos mutatószám a beruházási ráta – vagyis az állóeszköz-felhalmozás GDP-hez viszonyított rátája.

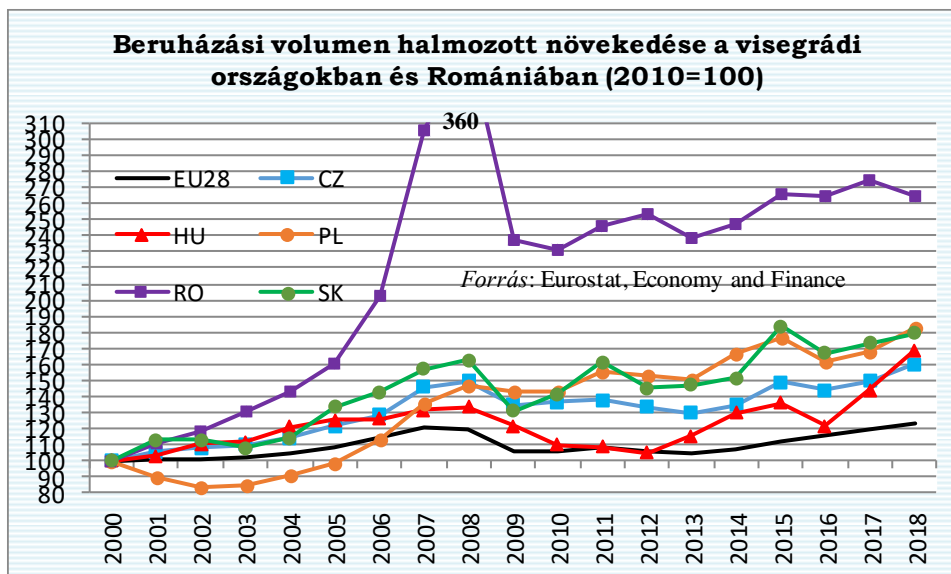
A magyarországi beruházási rátát az Eurostat adatai segítségével összevetjük a többi EU-tagállam, illetőleg a régiós versenytársak (visegrádi országok és Románia) beruházási rátáival. Először is feltűnő, hogy az elmúlt közel két évtized folyamán számottevően hullámzott egyrészt maga a magyar beruházási ráta, másrészt Magyarország uniós helyezése a beruházási ráta tekintetében. 2010-ben és 2018-ban Magyarország 25% körüli beruházási rátát produkált – ez jó, de nem kiemelkedő ütem – 2010-ben pedig a ráta 20% közelében volt, ami felzárkózó ország esetében már alacsonyabb a kívánatosnál.

Ha a beruházási ráta időbeli változását részletesebben is megvizsgáljuk Magyarországon és a regionális versenytársak vonatkozásában, kitűnik, hogy a 2018-ban mért viszonylag magas ráta új fejlemény: a válságot követően egészen 2017-ig a magyarországi ráta nem tudott elszakadni a 20% közeléből. Ez azonban kisebb-nagyobb mértékben a térség egészéről is elmondható: általában a 2000-es évvel kezdődő első évtized átlagos beruházási rátája magasabb volt, mint a rákövetkező nyolc év átlagos rátája, a régióban és az EU egészében is. Ez annyiban figyelemre méltó, hogy a válság után egyfajta „helyreállítási periódust” várhatnánk, átlag feletti beruházási rátával – az elmúlt évtized kilábalási periódusa sajátos volt annyiban, hogy ilyesmire nem került sor.

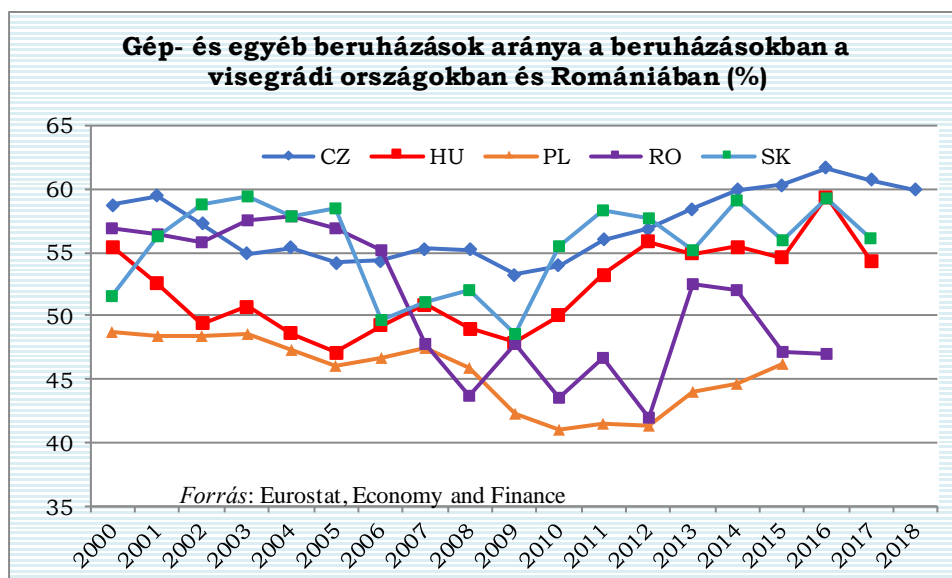

Míg a beruházási ráta trendje általában enyhén csökkenő volt, addig a beruházási *volumenek* trendje – ahogy azt az alábbi ábra mutatja – enyhén növekvő. Vagyis a beruházások volumene összességében nőtt, csak éppen a GDP-től elmaradó mértékben. A növekedés a vizsgált kelet-európai országok mindegyikében meghaladta az uniós átlagot, de csak Romániában volt igazán látványos (és ott is csak az időszak első felében). A magyar beruházási volumen halmozott növekedése 2010 után összességében meghaladta a regionális versenytársakét, de ez tisztán az

utolsó két év hajrájának tudható be – előtte az iránytalan hullámváz volt a jellemző. A szóban forgó fellendülés 2017-től kezdve pedig nem tartós, elvégre jelentős részben az uniós források kampányszerű – épp az idén tetőző – szétosztására támaszkodott, és már most érzékelhető a lassulás.

A beruházásoknak a termelékenységre gyakorolt közvetlen hatása természetesen nemcsak a volumentől, hanem azok összetételétől is függ. Az Eurostat nemzetiszámla-statisztikája szolgáltat adatokat a tagállamok állóeszköz-felhalmozásának szerkezetéről is, anyagi, szektorális és ágazati bontásban egyaránt. A következő ábra a *nem építési beruházások* összeruházásokon belüli arányát mutatja. Ezek túlnyomó részét a *gépberuházások* adják ki, de ehhez párosulnak a szellemi tulajdon jellegű beruházások (szoftvervásárlás, K+F beruházás), illetőleg biológiai erőforrásokba történő beruházások is. Az általános gazdasági expanzió szempontjából az építési beruházások is ugyanolyan fontosak lehetnek, mint a gépberuházások, de konkrétan a *termelékenység* szempontjából a gépberuházások jelentősége az elsődleges. Természetesen a beruházások két alaptípusa – legalábbis a termelő beruházások esetében – nagyon gyakran összekapcsolódik, vagyis például egy új üzem felépítését az új üzem gépsorokkal való ellátása követi.

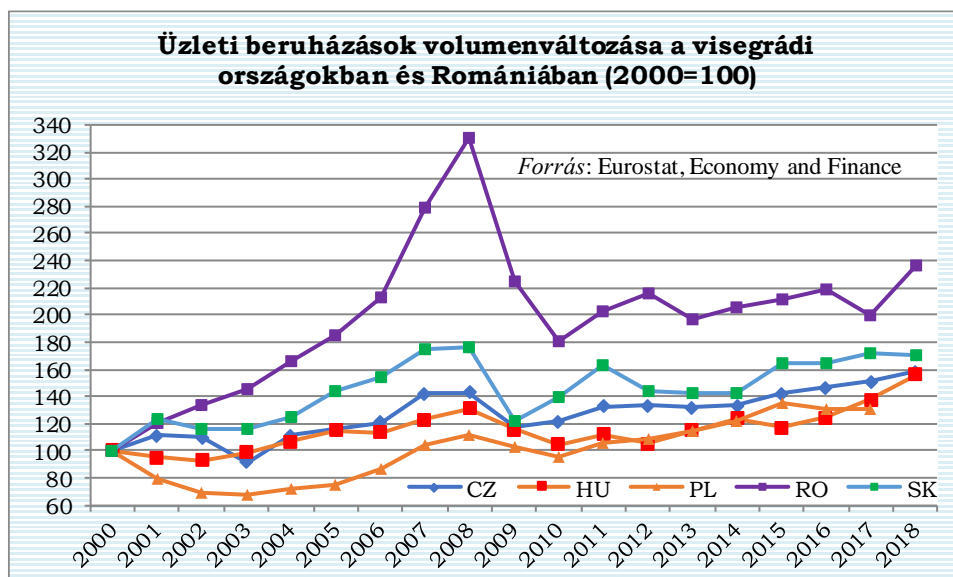

Mint látható, Románia és Lengyelország kivételével a nem építési beruházások súlya a 2000-es évtized vége felé trendszerűen csökkent, majd ismét emelkedett. Magyarországon a csökkenés előbb megkezdődött, ami részben az első évtized első felében lezajlott lakásépítési boomot tükrözi. Az elmúlt négy-öt év fellendülése során azonban ismét viszonylag magas – bár a szlovák és főleg a cseh aránynál alacsonyabb – volt a gép- és egyéb beruházások aránya, vagyis úgy tűnik, hogy az építési beruházások a gépberuházásokkal tandemben, nem pedig azok ellenére bővültek jelentősen.

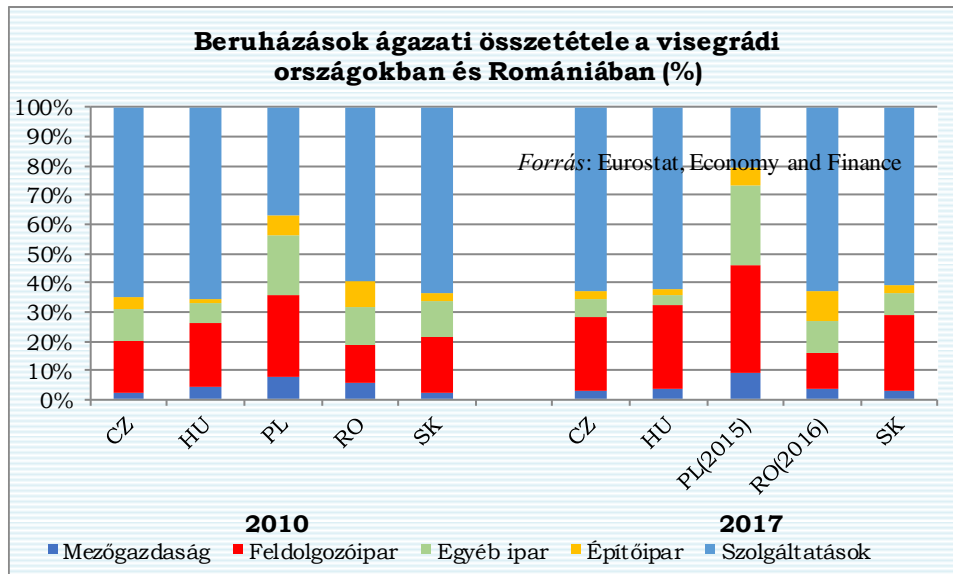
Ami a beruházások szektorális összetételét illeti, a 2018-as adatok szerint Magyarországon a *vállalati* beruházásoknak a GDP-hez viszonyított aránya viszonylag magas, az állami beruházásoké régiós összevetésben a legmagasabb, ugyanakkor a háztartások beruházási rátája a legalacsonyabb. Ez utóbbi annyiban nem

meglepő, hogy a lakásépítési aktivitás még a pár éve tartó fellendülés után is csak töredéke a 2005. évi korábbi csúcshoz, márpedig a háztartási beruházások túlnyomó része lakásberuházás. Az állami beruházások aránylag magas GDP-arányos rátája egyébként már 2015-ben is jellemző volt, aminek a fényében az állami oktatás és egészségügy elhúzódó súlyos problémái meglepőek lehetnek. Részben magyarázat lehet az állami beruházások ágazati összetétele, vagy a szóban forgó területeken a felhalmozási és működési kiadások szuboptimális aránya, vagy a beruházási források szuboptimális felhasználása.

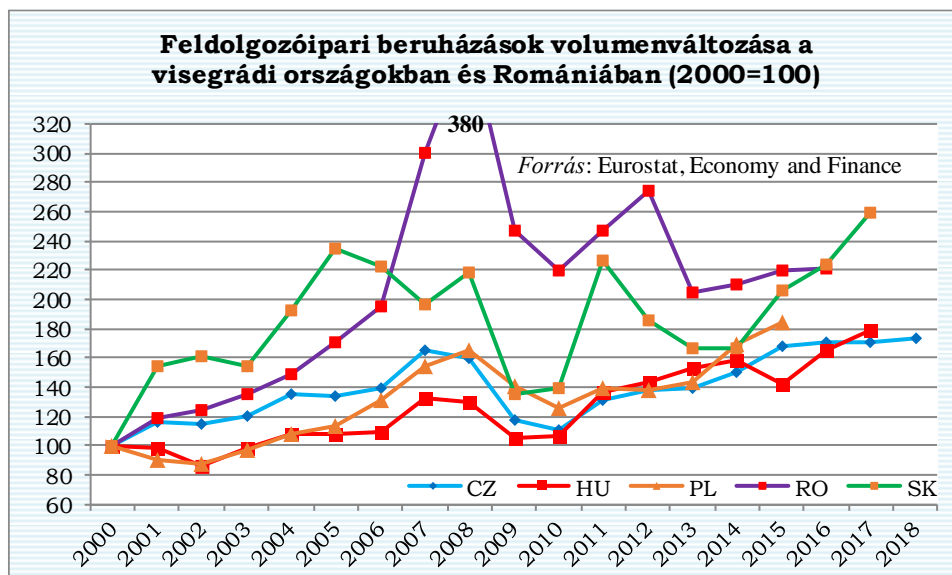
A *vállalati beruházások* ábrán látható elég magas GDP-hez viszonyított aránya viszont újkeletű jelenség, egyrészt abból adódott, hogy a vállalati beruházások követték az összberuházásokat az elmúlt pár év fellendülésében, másrészt pedig abból, hogy a vállalati beruházások 2016-ban is nőni tudtak, pedig amikor az uniós támogatási ciklussal összefüggésben az állami beruházások átmenetileg drámai visszaesést szenvedtek el. Egyébiránt az Eurostat adatai szerint a magyarországi vállalatok állóeszköz-felhalmozása a 2000 utáni első másfél évtizedben nem mutatott érdemi trendszerű növekedést. Igaz, a legutóbbi két-három évnek köszönhetően végül 2010 és 2018 között a magyar üzleti beruházások dinamikája volt a legmagasabb a régiós mezőnyben, ám a teljes 18 éves időszak egészét tekintve a magyar növekedési teljesítmény kiábrándító.

A beruházások *főbb nemzetgazdasági ágak* szerinti bontása alapján a magyar beruházások szerkezete nem tér el jelentősen a régió más országaiban tapasztalt szerkezettől – leszámítva Lengyelországot, ahol a szolgáltatások részesedése szokatlanul kicsi, miközben a feldolgozóipar és főként a feldolgozóiparon kívüli ipar részesedése pedig szokatlanul nagy. (Románia esetében viszont a feldolgozóipari beruházások súlya meglepően kicsi, viszont az építőipari beruházások részesedése pedig folyamatosan nagyon magas, 10% körüli volt.

Magyarország abban is hasonlít a többi visegrádi országhoz, hogy 2010-től 2017 között valamelyest nőtt a feldolgozóipar súlya a beruházásokban, miközben az egyébként domináns szolgáltatások súlya csökkent (Romániában a helyzet fordított). Ahogy a feldolgozóipari bruttó állóeszköz-felhalmozás volumenének alakulásán is látszik, ez a növekedés nem minden esetben volt monoton vagy majdnem monoton – Szlovákiában a feldolgozóipari beruházások hevesen ingadoztak 2010 előtt és azt követően is. Ám ami a mi szempontunkból igazán fontos, az egyrészt az, hogy a 2000 utáni halmozott növekedés ebben az esetben is

elmaradt a régiós versenytársak többségénél mért növekedéstől. Másrészt viszont a vállalati beruházásokhoz hasonlóan itt is elmondható, hogy a második évtizedben viszont a régió átlagánál erőteljesebb volt a beruházás-növekedés.

5. Oktatás, szakképzés

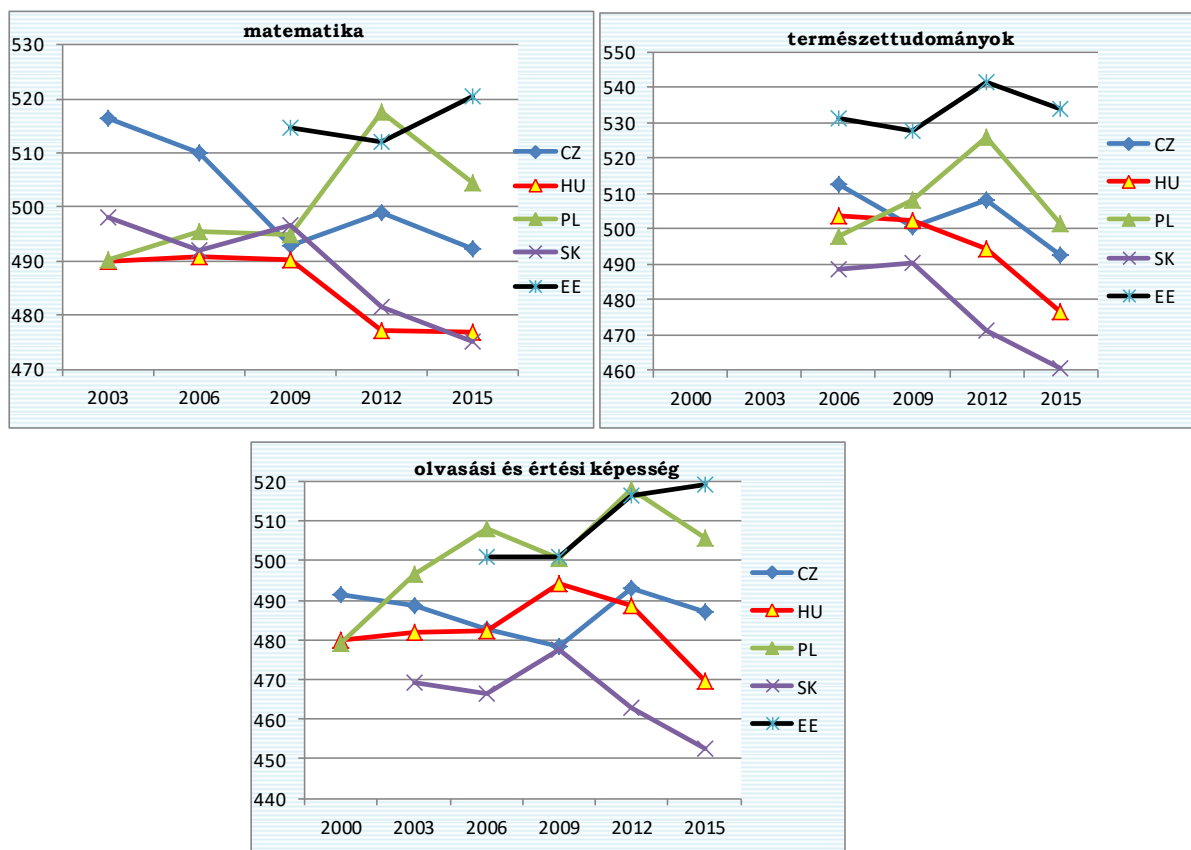
Egy gazdaság átlagos termelékenysége döntő mértékben függ a (tényleges és potenciális) munkavállalók képzettségétől, az oktatási rendszer minőségétől. A 4. fejezetben bemutatott innovációs teljesítményt is a megfelelően rugalmas, széleskörű ismeretekkel, tanulási képességgel rendelkező munkaerő rendelkezésre állása határozza meg. Az 1.1 pontban leírt termelési függvényben a munkaerő (mennyiségi) és a tőke, valamint a technológia megléte mellett legalább ennyire fontos a munkaerő „minősége”, felkészültsége, az új technológiák alkalmazásának képessége.

Az oktatás a társadalmi mobilitásra gyakorolt hatásán keresztül is befolyással van a termelékenységre. A nagyobb mobilitás ugyanis elősegíti, hogy a munkaerőpiac szereplői megszerezzék a tehetségüknek megfelelő legmagasabb iskolai végzettséget. Ez növeli az elhelyezkedési lehetőségeiket, és hatékonyabb munkaerő-allokációt tesz lehetővé (GVI, 2015).

5.1. A PISA eredmények és implikációi

A PISA tesztek (Programme for International Student Assessment) a magyar 15 éves diákok körében az elmúlt években rendre rosszul teljesítenek. Az alábbi ábra 3 grafikonja a V4országok és a kelet-európai országok köréből kiemelkedően teljesítő Észtország 15 éves diákjainak PISA felmérés teljesítményét mutatják. A 2018. évi felmérés eredményeit 2019 novemberében fogják publikálni.

A PISA teszt eredményei a V4 országokban és Észtországban 2003-2015 között:

A PISA teszt a diákok felkészültségét alapjában véve három kategóriában értékeli: matematika, általános tudományok és olvasás-szövegértési képességek. A teszt emellett kitér számos más területre, mint például a tanárok felkészültségére és oktatási szabadságára, a diákok digitális képességeinek összetevőire, stb. Ebben a tanulmányban nincs lehetőség kitérni a felmérés valamennyi területére, ezért csupán a fenti három értékelési szempont eredményeire és azok következményeire koncentrálnak.

Az előző oldalon lévő ábrák azt mutatják, hogy a magyar diákok teljesítménye a PISA tesztekben generálisan romló tendenciát jelez. Csekély vigasz, hogy a szlovák eredmények hasonlóan hanyatlóak, és rosszabbak is, mint a magyarok. A matematika teszten a magyar diákok már 2003-ban is az egyik legrosszabbul szerepeltek, ez 2015-re tovább romlott. A természettudományok terén is folyamatos a lecsúszás. A legaggasztóbb azonban a diákok olvasási képessége és szövegértése terén elért rossz és romló eredmény. Csehország a PISA tesztek mindhárom területén valamivel jobban teljesített, mint Magyarország, a néhány éve átfogó oktatási reformot megvalósító lengyelek eredményei pedig lényegesen jobbak, mint a régió egyéb országaié, és a 2015-ös felmérés minden területén javítottak az eredményeiken. A fenti ábrán Észtország eredményeit is jeleztük, mivel az észt oktatási rendszer és oktatási reform a régió legjobbjának van elismerve, Észtország a felmérésben az előkelő 3. helyre került, Szingapúr és Japán után.

A romló eredmények okára rávilágít, hogy a magyar és a szlovák esetben különösen magas a mindhárom tárgyban legrosszabbul teljesítő (1 vagy 2 pontot elérő) diákok aránya. Ez az arány az OECD átlagában 2015-ben 13% volt, a magyar diákok körében viszont 18,5%, Szlovákiában még rosszabb: 20,1%. Csehországban ezzel ellentétben majdnem pontosan megegyezik az OECD-átlaggal (13,7%), a lengyel diákok körében viszont mindössze 8,3%.

A magyar diákok 27,5%-a kapott 1 vagy 2-es jegyet az olvasási és szövegértési felmérésben, ami praktikusán azt jelenti, hogy a 15 éves diákok több mint egynegyede funkcionális analfabéta, amely az egyéb tanulási képességeit is alapjában véve behatárolja.

Másik megközelítésben, de ugyanerre mutat rá az iskolák *közötti* és az iskolákon *belüli* eltérések mutatója. Az eredmények iskolák *közötti* különbsége Magyarországon a hatodik legnagyobb mértékű a felmérésben résztvevő országok között, és nálunk a legkisebbek az iskolákon belüli különbségek. Ez az iskolák teljesítménye közötti különösen nagy eltérésre, s ezzel a nagyfokú esélyegyenlőtlenségre mutat rá.

A PISA eredmények a magyar gazdaság szétszakitottságának is a lenyomata és egyben arra mutat rá, hogy ha ezt a leszakadó réteget kiemelt oktatási programokkal sikerülni legalább az átlagteljesítményre felhozni, az a magyar PISA átlaghelyezést is felemelné, legalább a régiós átlagra.

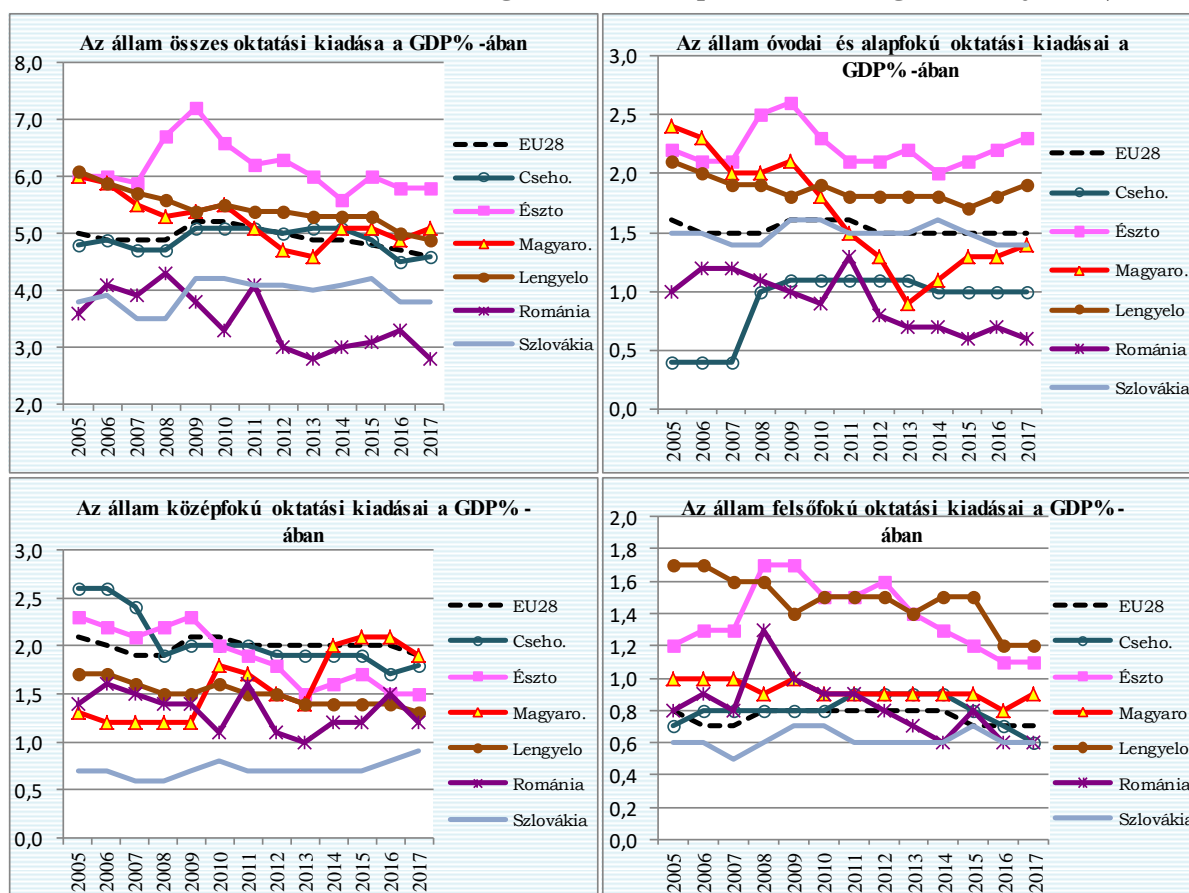
A leszakadó diákok magas aránya a vállalatok szakember-ellátását is korlátozza, mind mennyiségben, mind minőségben. A vállalatvezetói vélemények azt tükrözik, hogy a szakképző intézményekbe kerülő diákok alapvető kompetencia-hiányokkal küzdenek, ezért vagy be sem fejezik az iskolát, vagy pedig, ha mégis elvégzik, akkor

sem rendelkeznek a szükséges szaktudással. Mindez az alapfokú oktatás kiemelt fontosságára mutat rá.

5.2. Az oktatásra költött összegek a GDP-ben: szintenként

Az államháztartás kiadásait funkcionális bontásban közlő ún. COFOG (Classification of Functions of Government) statisztika adatai arra mutatnak, hogy az oktatás finoman szólva sem áll az állami költések kiemelt területei között.

Az oktatásra költött teljes összeg a GDP százalékában 2005-17 között 0,9 százalékponttal, 6%-ról 5,1%-ra csökkent. Ezzel ugyan koránt sincs a legrosszabban teljesítő országok között, mivel, Lengyelországhoz hasonló még mindig a legmagasabb a V4 országok között. Ugyanakkor majdnem 1 százalékponttal elmarad a PISA teszteken is kimagaslóan szereplő Észtország mutatójától (a GDP

6%-a).

A tendencia azonban nem kedvező: 2005-14 között majdnem másfél százalékkal süllyedt az oktatási kiadások aránya a GDP-ben (4,5%-ra), majd visszaemelkedett az 5%-os szintre, ahol azóta is tartózkodik.

Az összes kiadás nagysága mellett az oktatás színvonalát a kiadások szerkezete és hatékonysága is nagyban meghatározza. Ami a szerkezetet illeti, az előző pontban is említett, a képzés valamennyi felsőbb szintjének hatékonyságát meghatározó óvodai és alapfokú oktatási kiadások részarányának meredek csökkenése érdemel figyelmet 2005-13 között. Míg 2005-ben az állam kiadásainak 2,4%-a irányult ebbe

az ágazatba, addig 2013-ban ez az arány 1% alá esett vissza. Azóta tapasztalható némi konszolidáció, a kiadási szint visszaemelkedett 1,4%-ra. Ez azonban még mindig jócskán elmarad a PISA teszteken jól szereplő lengyel és különösen az észt kiadások arányától. Hasonló a helyzet a felsőfokú oktatásra fordított kiadások terén: a lengyel és az észt kiadások jócskán meghaladják a magyarét.

Ami pedig a hatékonyságot illeti, az elmúlt 9 évben a középfokú iskolarendszer gyakori átalakítása nem kedvezett a szakképzés hatékonyságának és az oktatás kiszámíthatóságának (szakiskolák, majd szakgimnáziumok, legújabban technikum, a szakképző központok egyházi fenntartásba adása, stb).

A legújabb törvényjavaslat szerint a 2020/2021-es tanévtől átalakul a szakképzés intézményi szerkezete. A szakképző intézményeknek két típusa lesz: a technikum és a szakképző iskola. A technikum a minőségi szakmai oktatás helyszíne. Az ötéves képzés egyesíti a gimnázium és a szakmatanulás előnyeit. Matematikából, magyarból, történelemből és egy idegen nyelvből ugyanazt a tananyagtartalmat, ugyanolyan óraszámban kell elsajátítani, mint a gimnáziumban. Ezekből a közismereti tantárgyakból érettségi vizsgával zárul az oktatás.

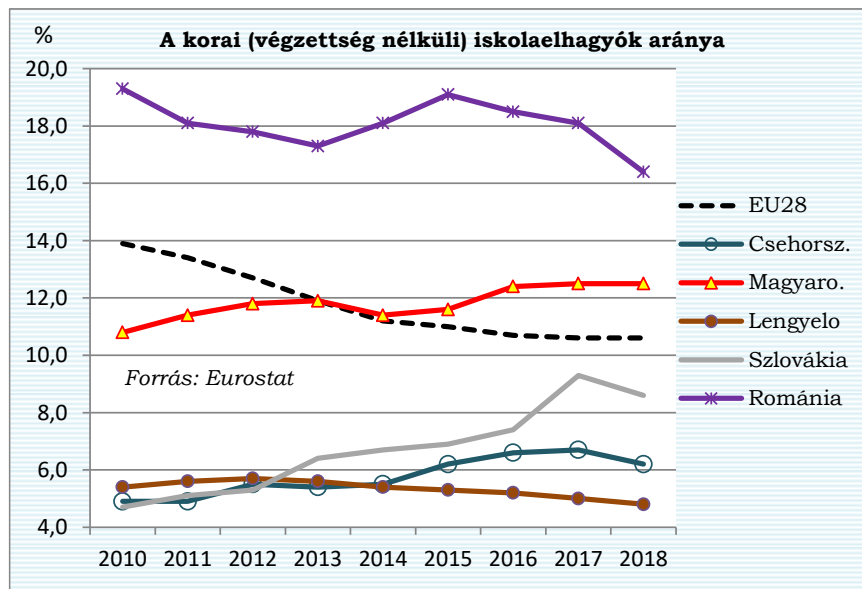
A technikumban érettségizőnek nem kell ötödik érettségi tantárgyat választania, mivel a szakmai vizsga - emelt szintű vizsgaként - beszámít az érettségi tantárgyai közé. Az öt év elvégzése után a tanuló egyszerre kapja kézhez az érettségi bizonyítványt és a technikus oklevelet. A megszerezhető technikus szakképzettség középvezetői szintű ismereteket biztosít. Az itt végzettek jelentős előnyt élveznek majd a felsőoktatási felvételik, a szakirányú továbbtanulás során.

Ezekkel a változtatásokkal az oktatás irányítás feltalálta a rendszerváltás előtt jól működő technikumi és szakiskolai rendszert. Amennyiben sikerül helyreállítani a technikumokból a felsőoktatási intézményekbe való továbbjutást, azzal ezeknek az intézményeknek a vonzereje is visszaállhat. Ezt a célt szolgálja az ösztöndíj-rendszer: a szakképzésben résztvevő fiatalok általános szakképzési ösztöndíjban fognak részesülni, részben teljesítményük alapján. Úgy tűnik, hogy az ágazat irányítói megfogadták a vállalkozók javaslatait a szakképzés anomáliáinak orvoslására.

Vitás kérdés még az oktatók státusza: az oktatók nem fogadták egyértelmű egyetértéssel azt a változtatást, miszerint a szakképzésben oktatók ezentúl nem a közalkalmazotti törvény, hanem a munka törvénykönyv hatálya alá fognak tartozni. A tárca azzal érvel, hogy ezáltal megszűnik a túlságosan merev bértábla, ami rugalmasabb bérezést tesz lehetővé, a szakma viszont a bérek emelésének elodázására gyanakszik.

Továbbra is szűk keresztmetszetnek tűnik a megfelelő színvonalú vállalati képzési helyek elégtelen száma. Az új szabályozás is a duális szakképzés alapelveire épül, a szakiskolák diákjai a második évtől a vállalatoknál szereznek gyakorlati ismereteket. A korábbi években a rendszer kiterjesztésének legfőbb akadálya az volt, hogy nem állt rendelkezésre elegendő vállalati képzési hely, ahol a diákoknak lehetőségük lenne a legmodernebb technika és termelési eljárások megismerésére és elsajátítására.

Az oktatás, és különösen a szakképzés neuralgikus pontja azonban továbbra is az alapfokú képzés problémáiban keresendő. Túlmenne ennek a tanulmánynak a keretein a Nemzeti Alaptanterv (NAT) gyakori változtatásainak és az erre vonatkozó legújabb terveknek az elemzése, ezért erre itt nem térünk ki. Ugyanakkor a PISA adatok azt jelzik, hogy a NAT teljes egységesítése és az attól való eltérés tiltása (illetve erős bekorlátozása) nem hozta meg a kormány által várt eredményeket.

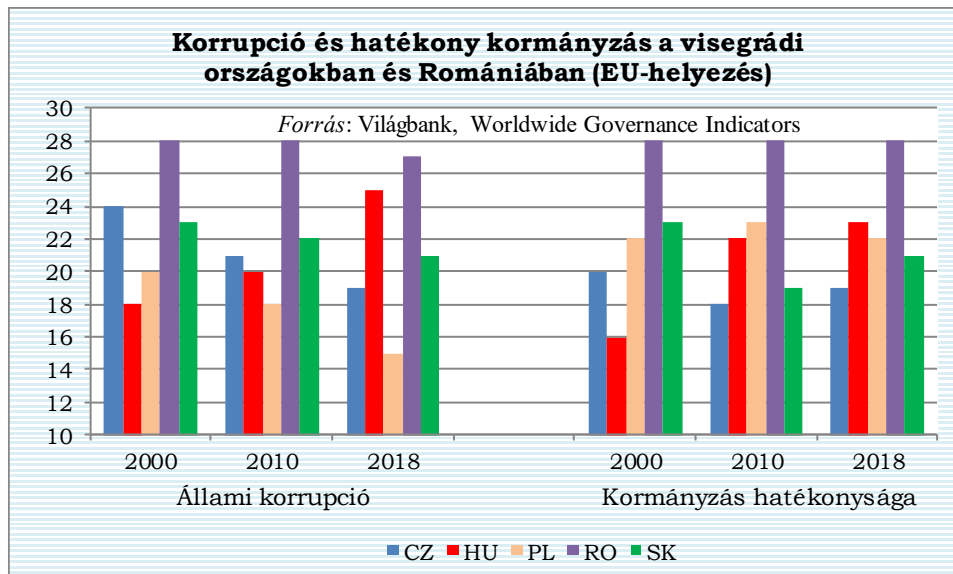
A képzett munkaerő kínálatának bővítése útjában az iskolai lemorzsolódás, a korai (végzettség nélküli) iskolaelhagyás is áll. Magyarországon – az EU-ban mért tendenciákkal ellentétben – 2010-18 között még nőtt is a lemorzsolódás százalékos aránya. A magyar adatnál a régióban csak Románia produkál rosszabb arányokat, az egész EU-ban pedig csupán Spanyolország még rosszabbakat. A lengyel, a cseh és a szlovák iskolai lemorzsolódási arány lényegesen alacsonyabb, mint a magyar. Ugyan az elmúlt években a szlovák ráta is számottevően, a cseh pedig enyhén romlott, mindkét országban jócskán 10% alatt maradt a korai, végzettség nélküli iskolaelhagyók aránya, miközben Magyarországon 12% fölé emelkedett. Márpedig ezek a fiatal emberek jó eséllyel később sem fognak semmiféle végzettséget szerezni, ami a munkaerő-piaci alkalmazásukat jelentősen korlátozza. Illetve, ha nem korlátozza, mivel a jelenlegi konjunktúrában a munkaerő-piac a végzettség nélkülieket is felszívja, akkor a termelékenység növelését akadályozza, mivel a szakképzetlen munkaerő nem alkalmas a hatékonyabb és magasabb hozzáadott-értéket termelő technológiák és műszaki megoldások alkalmazására (lásd a PISA felmérés adatait)

Amennyiben az oktatás-irányítás célja a munkaerő-piac felkészült szakemberekkel való ellátása (és nyilván ez a cél), akkor ehhez az alapfokú oktatásban nagyobb hangsúlyt kellene helyezni a tanárok célirányos, probléma-orientált működésének szabadságára, a problémás diákokkal való kiemelt foglalkozásra, a hátrányos helyzetű diákok felzárkóztatásának elősegítésére. Ehhez pedig az alapfokú oktatásra fordított kiadások terén szükséges lenne visszatérni a válság előtti 2% feletti GDP-arányos szintre.

6. Intézményi környezet

6.1. Magyarország helyezése a kormányzati mutatókban

A gazdaság zavartalan fejlődéséhez bizonyos intézményi feltételekre is szükség van. Ezek egy részére vonatkozóan ugyanakkor nehezebb „kemény”, jól számszerűsíthető mutatószámokat találni. A Világbank által gyűjtött és közzétett ún. kormányzati mutatók (World Governance Indicators) „puha” adatoknak számítanak, miután a válaszadók szubjektív értékítéleteit összegzi az állam széles értelemben vett működéséről. Ehelyütt a négy legfontosabbnak tűnő mutatószámra nézve közöljük Magyarország és régiós versenytársai *Európai Unió*s helyezését a világbanki adatok alapján. Vagyis minél hátrébb szerepel egy adott ország az uniós rangsorban, annál gyengébben teljesít az adott indikátor vonatkozásában.

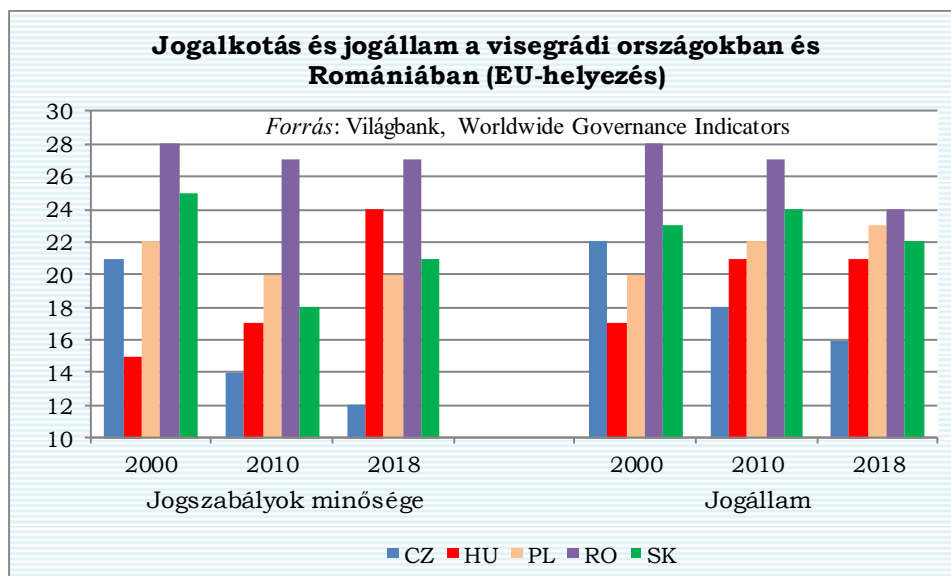

Az első mutatószám arra vonatkozik, hogy az állam működését milyen mértékben befolyásolja a **korrupció**, avagy – tágabban fogalmazva – milyen mértékig „ejtették fogságba” az államot befolyásos magánérdekek. Ahogy a mutatószámok többségénél, úgy itt is azt látjuk, hogy a visegrádi országok és Románia az uniós mezőny gyengébbik feléhez tartozik. Románia éppenséggel stabilan a legutolsó vagy utolsó előtti helyezést foglalta el korrupció tekintetében az elmúlt két évtized folyamán.

Lényeges változás ment végbe ugyanakkor Magyarország, Csehország és Lengyelország esetében. Magyarország 2000-ben még a legkevésbé korrump ország volt a vizsgált öt ország közül a válaszadók véleménye szerint – igaz, még így is csak a 18. legjobb volt az EU-n belül, míg Csehországnak a siralmas 24. helyezés jutott, amelyet a térségben is csak Románia tudott alulmúlni. Ezt követően azonban Magyarország esetében kedvezőtlen, Csehország esetében pedig kedvező irányú változás ment végbe: 2018-ra már Magyarországot ítélték a második legkorrumpáltabb állammak a régióban, míg Csehország előrelépett a 19. helyre, Lengyelország pedig a 15. helyezéssel épp csak hogy nem került át az EU kevésbé korrump államai közé.

A **kormányzás hatékonyságát** illetően (amely magában foglalja a közszolgáltatások minőségét, az állami tisztviselők tevékenységét, illetve e tisztviselők politikai függetlenségét, a szakpolitikák megtervezésének és végrehajtásának minőségét, stb.) a trendek valamivel kevésbé egyértelműek, pontosabban a kisebb elmozdulásokon túlmenően igazán jelentős változásra csak Magyarország esetében került sor, de itt is elsősorban a 2010-ig tartó első évtizedben. 2000-ben e területen is Magyarországot ítélték a legjobbnak a régióban, az uniós rangsorban betöltött 16. helyezéssel. 2010-re azonban Magyarország a 22. helyen találta magát, majd 2018-ra még egy hellyel visszacsúszott a 23. helyre – ekkor már csak Románia volt Magyarország mögött a térség országai közül.

A **jogalkotási-szabályozási környezet** tekintetében hasonló a helyzet: 2000-ben Magyarország a 15. helyezéssel a térség éltanulója volt, vagyis a válaszadók szerint leginkább itt álltak rendelkezésre ésszerű, a magánszektor egészséges fejlődését segítő politikák és szabályozások. Ám – mindenekelőtt a 2010 és 2018 között végbemenő erős romlás miatt – 2018-ban már a negyedik leggyengébb teljesítményt nyújtotta az EU-n belül, vagyis nem is előzte meg sokkal az örök sereghajtót, Romániát. Eközben Csehország megtámaszkodott, és 2018-ra a 12. legjobb teljesítményt nyújtotta a válaszadók szerint az uniós mezőnyben, vagyis bekerült az EU-tagállamok jogalkotás szempontjából „jobbik” felébe.

A **jogállamiság**-indikátor azt összegzi, hogy mennyire biztosított a szabályok betartatása, a szereplők mennyire hajlamosak tiszteletben tartani a szabályokat, mennyire bíznak abban, hogy a rendőrség vagy a bíróságok működése e szabályok érvényesülését szolgálja. Magyarország e téren is vezető pozíciót élvezett 2000-ban, majd pedig – már az első évtized folyamán – eggyel hátrébb csúszott a régiós mezőnyben, illetve négy hellyel hátracsúszott az uniós rangsorban. Csehország itt is látványosan javított relatív pozícióján, de e területen Románia uniós helyzete is érezhetően javult. Feltételezhető, hogy ebben a nagy visszhangot kiváltó korrupciós leleplezések is szerepet játszottak.

Összefoglalva, habár a mértékek és az időzítés más és más, mind a négy mutató esetében markáns romlás ment végbe Magyarország állami intézményi

rendszerének megítélésében az elmúlt két évtized folyamán. Ebből két esetben (korrupció, jogszabályok minősége) a romlás nagy részben – vagy éppen nagyobbik részben – 2010 óta következett be. Továbbá némileg paradox, hogy az állami korrupciós helyzet romló megítélésével egyidejűleg a jogállamiság megítélése nem változott 2010 után. Az egyik lehetséges magyarázat, hogy a korrupcióhoz kapcsolódó területen történő romlás – bizonyos, közpénzből történő jogosulatlan vagy indokolatlan nagy összegű kifizetések után nem következik nyomozás – más területeken történő javulással párosult, így pl. az áfa-szabályok betartatása jelentősen javult 2010 után.

Ahogy maguk a fenti mutatószámok is nehezen számszerűsíthetők, úgy e dimenziók mentén végbement romlásnak a gazdasági teljesítőképességre gyakorolt hatása is nehezen mérhető. A legutóbbi években a vállalati szektorra esetlegesen gyakorolt demoralizáló hatást jelentősen mérsékelhette egyrészt a viszonylag széles körben elérhető uniós pénzek bősége, másrészt – legalábbis a vállalatok pénzügyileg stabilabb szegmense számára – az alacsony hitelköltséggel párosuló hitelbőség. A hazai vállalatok számára jelenleg valószínűleg inkább az egyre magasabb bérköltségek okoznak mindennapos fejfájást, és kevésbé a korrupció. Az állam multinacionális vállalatokkal való kapcsolata – a kiskereskedelmi és bankszektorban korábban kiéleződő konfliktus elcsitulása óta – aránylag harmonikusnak tűnik. Vagyis, mintha rövid távon az intézményi környezet kevésbé hízelgő megítélése nem okozna akut, jól megragadható gazdasági problémákat. Közép-hosszú távon azonban az intézményi környezet mindenképpen teret nyer a vállalkozó szféra felett, ami a gazdasági növekedés és a termelékenység növelésének a lehetőségét korlátozza.

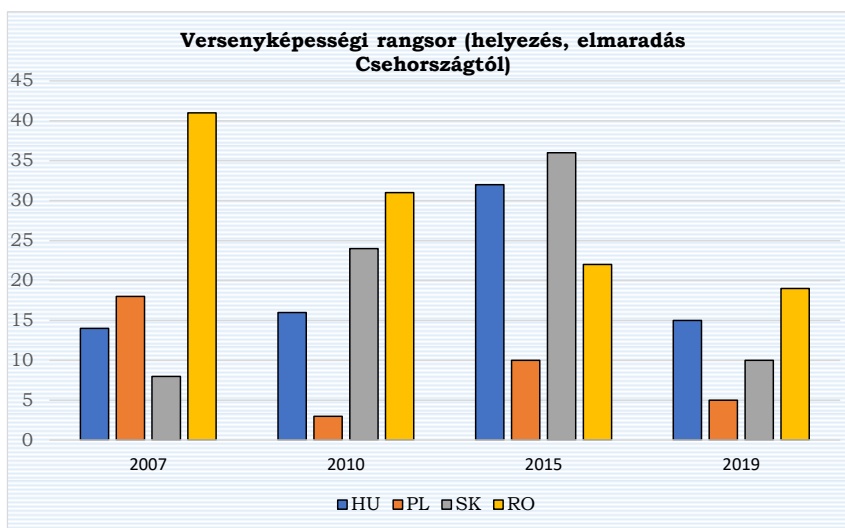
6.2. Versenyképességi indikátorok az intézményi környezeten túl

A nemzetközi irodalomban több versenyképességi mutatóegyüttes is létezik, amelyek létjogosultságát, az előbb bemutatott WGI indikátorhoz hasonlóan az adja, hogy csupán a makrogazdasági mutatókon keresztül nem magyarázható meg teljesen egy ország relatív gazdasági teljesítőképességének változása. Éppen ezért, a versenyképességi jelentéseket úgy értelmezhetjük, mint azon nehezen mérhető mutatók összessége, amelyek a termelékenység bővülésére hosszú távon hatnak. A versenyképesség egy kevésbé explicit fogalom, hiszen egyszerre kell tükröznie a cégek jelenlegi teljesítményét, a hatékonyság fejlődésére ható endogén vállalati tényezők (elsősorban a menedzsment szinten) mellett az exogén, azaz a vállalat számára adott, külső környezetként kezelendő intézményi és infrastrukturális környezetet, valamint a háztartások munkaerőkínálatát mennyiségi és minőségi szempontból is.

A fentieknek megfelelő átfogó mutatórendszert mindössze két intézmény készít a világon: a lausanne-i székhelyű International Institute for Management Development (IMD), valamint a genfi World Economic Forum (WEF). Mind az IMD, mind a WEF hasonló kérdésre keresi a választ: mi az oka annak, hogy közel azonos fejlettségű országok eltérő fejlődési pályát járnak be, vagyis miért tud a termelékenység az egyik államban gyorsabban növekedni, mint egy másikban, miközben a múltban a két ország nagyjából azonos fejlettségi szinten állt?

Az IMD összesen 332 mutatón keresztül értékeli az országok versenyképességét, azonban mindösszesen 63 országot von be a vizsgálatba. Ezzel szemben a WEF² 142 országot ölel fel 115 versenyképességi mutatók keresztül. A szakmai konszenzus a WEF Globális Versenyképességi Riportját jellemzően átfogóbbnak tartja, mivel az IMD erősen üzleti, menedzsment központú, míg a WEF jelentésében jóval nagyobb hangsúlyt kap a külső környezet és az állam szerepe.

A Világgazdasági Fórum időközönként megváltoztatja értékelési módszertanát azért, hogy az új versenyképességi kihívások is megjelenjenek a jelentésben³, ennek ára azonban, hogy a korábbi eredmények csak nagyon korlátozott módon hasonlíthatók össze. Annak érdekében, hogy mégis elemezni lehessen a kelet-közép európai térség versenyképességének változását, csupán a versenyképességi helyezéseket hasonlítjuk össze, mégpedig úgy, hogy a Csehországtól való lemaradást vizsgáljuk (Csehország minden vizsgált évben a térség legversenyképesebb országa volt). Fontos megjegyeznünk, hogy 2007-ben a módszertan olyan változáson ment keresztül, hogy a korábbi eredmények, még a helyezés szerint sem hasonlíthatók össze.

Általánosságban elmondható, hogy a vizsgált országok közelebb kerültek az abszolút régiós első helyezett Csehországhoz. Leginkább a szlovák javulás szembetűnő, hiszen néhány éve még a térség legkevésbé versenyképes állama volt. Északi szomszédunkat leginkább az intézményrendszer gyengeségei „húzták le”, amely látványos regionális fejlettségi diszparitással párosult. Ez utóbbi továbbra is jelen van a szlovák mindennapokban, azonban az intézményrendszer fejlettsége, hatékonysága területén komoly előrelépések voltak, igaz, ehhez jelentős politikai feszültségeket kell az országnak kiállnia. Hasonló mondható el Romániáról is, amely figyelemreméltó változásokon ment keresztül az elmúlt években, nem csupán az infrastruktúrafejlődés terén, hanem az intézményrendszerben is. A keleti szomszédunknál bevezetett korrupcióellenes intézkedések, habár sok kritikát kaptak, jelentősen megnövelték az ország iránti befektetői bizalmat. Bár Románia lemaradása a régióktól továbbra is jelentős, elsősorban a humán infrastruktúra

² A Kopint-Tárki a WEF magyarországi partnere.

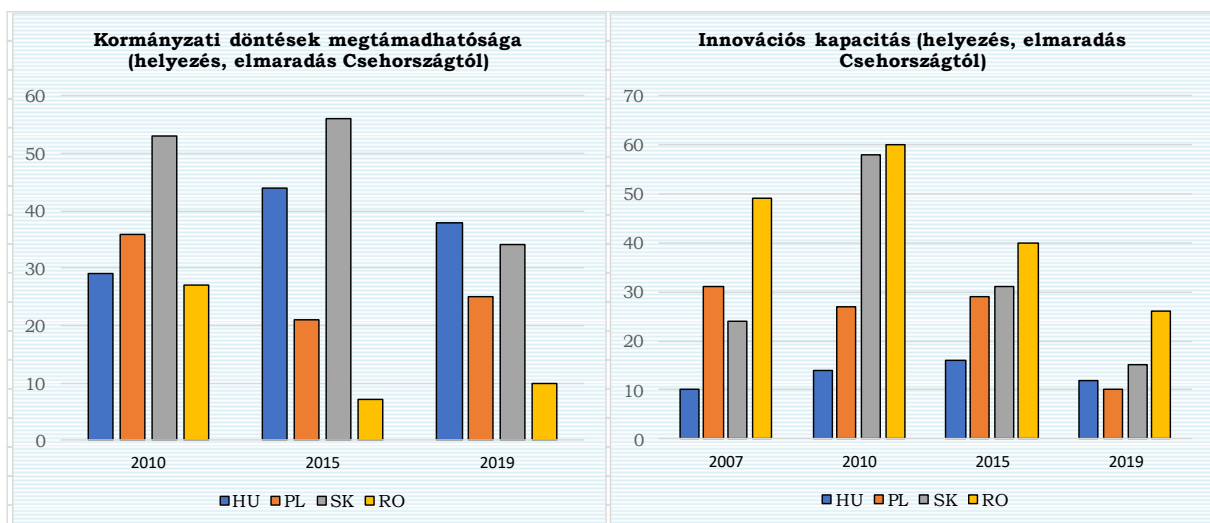
³ Idén például jóval nagyobb hangsúlyt kapott a klímaváltozás, és az arra való felkészültség.

területén, a megtett intézkedések kétségkívül olyan versenyképesség javulást hoztak el, amely megalapozta az elmúlt évek gyors növekedését.

Magyarország szempontjából a legkritikusabb versenyképességi pont mindig is a kormányzat és a vállalatok közötti viszonyrendszer volt. Az elmúlt évek jelentései rendre megjelenítették azt a falat, amelyet a mindenkori kormányzat húzott fel azért, hogy szakpolitikai döntéseit, intézkedéseit végre tudja hajtani, jelentősen megnehezítve az érdekeltek érdekérvényesítését. A felmérésben résztvevő vállalatok körében általános az a nézet, hogy a mindenkori kormányzat nem kooperatív a gazdasági szereplőkkel, a szakpolitika kialakításában való érdemi részvétel erősen korlátozott, a döntések pedig szinte megváltoztathatatlanok. Ezek a tényezők erősen korlátozzák a vállalatok beruházási és innovációs hajlandóságát, és a hosszú távú tervezés helyett a rövid távú stratégia felé terelik őket, így nem érdekeltek abban, hogy termelékenységük javítsák.

Mindezek eredményeképpen a magyar üzleti környezet jelentősen eltér a nyugat-európai országokétól. A felmérés szerint a magyarországi vállalkozásokra az extrém mértékű kockázatkerülés, a vállalaton belüli kooperáció hiánya és döntési kompetenciák erős koncentrációja jellemző. Ilyen körülmények között a megújulás, hosszú távú vállalati növekedés, nemzetközi piacra való kilépés erősen visszafogott, a sikerek csupán néhány vállalatra oszlanak el, a kormányzati vállalkozói támogatások pedig részben eredménytelenek maradnak.

Mindezen nem segít az egyre romló humáninfrastruktúra sem mind oktatási (lásd az 5.1-es fejezetet a PISA eredmények alakulásáról), mind egészségügyi szempontból, hiszen e két pont felelős azért, hogy az ország versenyképes munkaerő-kínálatot tudjon teremteni és fenntartani. Rövid távon ezeken változtatni azonban nem lehetséges, ami a vállalatokat (és a háztartásokat) alkalmazkodásra kényszeríti, az adott válaszok azonban sokfélék, ami a versenyképességben is megjelenik. Az innováció és belső szervezeti fejlesztés felé viszonylag csekély számú vállalat fordul, a kibocsátás növelése inkább a mennyiségében több munkaerő bevonásán alapul, amit egyébként a kormányzat is erősen támogat.

Hazánk a térségben hagyományos jó lenne az innováció területén, azonban igen erősek a bürokratikus akadályok, továbbá az alapkutatások finanszírozási helyzete rendkívül kedvezőtlen. Általánosan elmondható, hogy Magyarország tudományos

fejlettsége rendkívül jó a térségben, sőt bizonyos diszciplínákban eléri a világ-színvonalat. Ugyanakkor az üzleti élet és a tudományos kutatás összekapcsolása korántsem zökkenőmentes; komoly problémák vannak a szellemi tulajdonjogok terén, a legújabb eredmények befogadására a vállalatok többsége pedig nincs se technikai, se humánerőforrás szempontból felkészülve. A nagyvállalatok és az egyetemek közötti együttműködés pedig gyakran létkérdés az oktatási intézmények szempontjából, ami erősen befolyásolja a tudományos kutatás irányait.

Felhasznált irodalom

CIS (2016): Community Innovation Survey.

https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/inn_cis10_esms.htm

EIS (2019). European Innovation Scoreboard 2019.

https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en

GVI-Kopint-Tárki (2015): A termelékenység és felzárkózás. Magyarország kilátásai. Tendenciák & összefüggések. 2015. november.

https://gvi.hu/files/researches/443/termelekenyseg_2015_kutfuz_15_4_151105_.pdf

PISA teszt (2015): <http://www.oecd.org/pisa/data/>

Porter, M. (2000): Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy. *Economic Development Quarterly*. Vol 14, no.1, pp 15-34.

<http://edq.sagepub.com/content/14/1/15.short>

WEF jelentés (2019): <https://www.kopint-tarki.hu/egyeb/magyarorszag-versenykepessege-2019-ben/>